

† ΓΕΩΡΓΙΟΥ Ι. ΣΩΚΟΥ

“Αἰτωλικιώτικαι ἀναμνήσεις,,

★
ΦΩΣ
ΑΓΑΠΗ
ΕΡΓΑΣΙΑ

“ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΣ,, 1923

ΑΘΗΝΑΙ 1958

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΔΗΜΟΣ Ι. Π. ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ
ΔΗΜΟΤΙΚΗ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΤΡΟΠΟΣ ΑΠΟΚΤΗΣΗΣ :

Προσφορά

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ : 1-2-84

Α. Ε. 2758

Α. Τ. 914.951 ΣΟ

**"Αἰτωλικιώτικαι
ἀναμνήσεις,"**

Α.Ε. 2758.
247.951 18

† ΓΕΩΡΓΙΟΥ Ι. ΣΑΚΟΥ

ΔΗΜΟΣ Ι. Π. ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ
— Β Λ Α Β Ε Ρ Ο Σ —
ΑΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

“Αἰτωλικιώτικαι ἀναμνήσεις,,

★
ΦΩΣ
ΑΓΑΠΗ
ΕΡΓΑΣΙΑ

“ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΣ,, 1923 — ★ — ΑΘΗΝΑΙ 1958

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

«Ἀξιοματικὸς ἐκτάκτου μορφώσεως. Φιλολόγος διακεκριμένος. Ὁ νεώτερος Ἕλλην Ἀντισυνταγματάρχης, τιμήσας τὸν βαθμὸν του διὰ τῆς δράσεως καὶ ἰκανότητός του. Μετέσχε τῶν πολέμων, ἀνεκάλυψε τὸ Μετοχικὸν Ταμεῖον καὶ διευθύνει μὲ τὴν χαρακτηρίζουσαν αὐτὸν ἀπόλυτον ἐντιμότητα τὸν Ἐλεγχον Φρουρᾶς Ἀθηνῶν. Γλαφυρὸς τῆς «Στερεᾶς Ἑλλάδος» συνεργάτης, ἐδημοσίευσε σειρὰν Αἰτωλικῶν ἀναμνήσεων καὶ ἄλλα ἄρθρα ὑπὸ τὸ στοιχεῖον Σ».

Ἔτσι ἔγραφον εἰς τὴν «Στερεὰν Ἑλλάδα» τὴν 1ην Ἰανουαρίου 1925—ἐφημερίδα τὴν ὁποίαν ἐξέδωσα τῷ 1921 καὶ διήνυσε ζῶν δεκαπέντε ἔτων—διὰ τὸν ἀλησμόνητον φίλον καὶ συνεργάτην, εἰς ἐκείνην τὴν ὥραϊαν δημοσιογραφικὴν μας προσπάθειαν. Ὁ ἴδιος δὲ προλογίζων τὰ ἄρθρα του διὰ τὸ ἀγαπημένον Αἰτωλικὸν ἐξέθετεν ὡς κατωτέρω τὰς σκέψεις του εἰς τὸ φύλλον τῆς 10-6-1923 :

«Σύντομος ἔξ Αἰτωλικῷ ἀνταπόκρισις πρὸς τὴν ἀγαπητὴν «Στερεὰν Ἑλλάδα» μοῦ ἔφερε στὴ μνήμη χίλιες δυὸ ἀναμνήσεις τοῦ προσφάτου παρελθόντος, ἡ δημοσίευσίς τῶν ὁποίων πιστεύω ὅτι θὰ ἔξυπνήσῃ τὴν νεκρωθεῖσαν νεολαίαν καὶ τὸν λοιπὸν διανοούμενον κόσμον τοῦ ὥραϊου ὄσον καὶ ἱστορικῷ νησιῷ, πὺ σὰν λησμονημένο μαργαριτάρι ἀκτινοβολεῖ στὸ βάθος τῆς ἡσυχῆς λιμνοθαλάσσης τοῦ Μεσολογγίου.

Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι ἡ μακροχρόνιος πολεμικὴ περίοδος ἀφῆρσεν ἀπὸ τὴν χώραν τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα πὺ δίδουν ζῶν καὶ κίνησιν, ὅπωςδῆποτε ὅμως μία προσπάθεια, καὶ μάλιστα σήμερον, πὺ ζωογόνος ὁ ἄνεμος τῆς ἀναγεννήσεως πνέει καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τῆς δοξασθείσης καὶ δοκιμασθείσης Ἑλλάδος. καθίσταται ἐπιβεβλημένη, διότι ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει ἡ διὰ δεχθεῖσα ἡμᾶς νεολαία θὰ μείνῃ ἀδικαιολόγητος καὶ ἔνοχος ἀπέναντι τῆς πατρίδος τῆς καὶ ἐκείνων πὺ ἀναγκασμένοι νὰ ζῶσι μακρὰν τῆς στρέφουσαν νοσταλγὰ τὰ βλέμματα τῆς φαντασίας των πρὸς τὴν γραφικὴν τῆς σιλουέτταν, πὺ τόσες γλυκεῖες ἀναμνήσεις περικλείει».

Εἶναι, καθὼς προκύπτει, ἓνα παλμῶδες μήνυμα καὶ μία δονουμένη προτροπή, ἰδίᾳ πρὸς τοὺς νέους. Πρὸς αὐτοὺς ἀπετίνατο ὁ γοητευτικὸς τεχνίτης τῆς γραφίδος, εἰς τὴν ἀκίδα τῆς ὁποίας ἐγνώριζε νὰ συμπυκνῶνῃ τὰ δίκαια καὶ τοὺς πόθους τοῦ Αἰτωλικῷ, αὐτῆς τῆς χιλιετραγουδισμένης Ἑλληνικῆς Βενετίας, πὺ ἐνῶ μὲ τὴν γραφικότητά τῆς, τὴν ὁποίαν μὲ τόσῃν καλλιτεχνικὴν εὐαισθησίαν ἀποδίδει

τὸ ἀστραφτερὸν κάτοπτρον τῆς ἀκύμαντης λιμνοθάλασσης, μὲ τὰς παραδόσεις καὶ τοὺς θρύλους της, ποὺ ἔχει ὑφάνει ἢ συγκίνησις τῆς ἔθνικῆς ψυχῆς, θὰ ἠμποροῦσε νὰ εἶναι κέντρον τουριστικοῦ ἐνδιαφέροντος, ἔχει ἀφειθῆ εἰς τὴν Μοῖραν της. Ἐγνώριζεν ὁ ἀλησμόνητος φίλος, τὸν πρόωρον θάνατον τοῦ ὁποίου ἐθρηνήσαμεν, νὰ ζωγραφίξῃ μὲ τὸν λόγον, χωρὶς ἐπιτηδεύσεις, ἀλλὰ μὲ αὐθορμητισμὸν τοῦ πάθους του διὰ τὴν γενέτειραν. Ἐγνώριζε νὰ προβάλλῃ καταστάσεις, διὰ νὰ διδάξῃ καὶ νὰ παρακινήσῃ εἰς ἀγῶνα. Δι' αὐτὸ καὶ εἶχε σωστὰ ἐκλέξει τὸν στόχον: Ὁμίλει πρὸς τοὺς νέους καὶ διὰ τοὺς νέους. Καὶ τοὺς συνεχίνει. Καὶ ἐτόνωνε τὴν φιλοδοξίαν των καὶ τοὺς ἠνοιγεν ὀρίζοντας, προσπαθῶν ἐπάνω εἰς αὐτούς, μὲ τὴν ἰδικήν των ψυχὴν, τὸ σφρίγος καὶ τοὺς παλμούς των, νὰ χαράξῃ τὸ μέλλον τοῦ Αἰτωλικοῦ.

Παρήλθον ἔκτοτε χρόνια. Πολλὰ χρόνια. Καὶ ὅμως τὰ προβλήματα τῆς ὠραίας πόλεως δὲν ἔχουν ἀλλάξει. Εἶναι τὰ ἴδια, ὅπως τὰ ἄφησεν ἡ ἀγάπη καὶ ἡ νοσταλγία τοῦ Γεωργίου Σώκου. Ἐκτὸς τῆς ἀνοικοδομήσεως τοῦ ναοῦ τῶν Ταξιαρχῶν—ἔπρεπε νὰ μείνῃ ὁ παλιὸς ἱστορικὸς—ὅλα τὰ ἄλλα ματαίως ἀναμένουν ἀκόμη τὴν λύσιν των. Ἔτσι ἡ φωνὴ ἐκείνου, ὁ ὁποῖος τόσον ἠγωνίσθη διὰ νὰ τὰ προωθήσῃ, νὰ τὰ ὑπερασπίσῃ καὶ τὰ φέρῃ εἰς δικαίωσιν, ἔχει πάντα ἐπικαιρότητα. Ἀκούεται καὶ σήμερον ὡσὰν διαμαρτυρία καὶ συγχρόνως θερμὴ συνηγορία, ποὺ ἔρχεται ἀπὸ τὴν σύγχρονον ζωὴν τοῦ Αἰτωλικοῦ. Ἀναβαίνει ὡσὰν παράπονον καὶ ἐγερετήριο σάλπισμα, ποὺ ἀπευθύνεται πρὸς ὅλους ποὺ πονοῦν τὸν τόπον των. Ἰδιαιτέρως δὲ πρὸς τοὺς νέους. Διότι αὐτοὶ ἀκριβῶς, ὅπως τοὺς εἶδεν ὁ ἔξοχος συνεργάτης τῆς «Στερεᾶς Ἑλλάδος» μου, ἀποτελοῦν τὴν ζύμην κάθε δημιουργίας, τὸ κύτταρον κάθε ἐλπίδος, τοὺς φορεῖς κάθε προσδοκίας.

Νέοι τοῦ Αἰτωλικοῦ. Συλλάβετε αὐτὴν τὴν φωνήν. Βγαίνει καθαρὰ, τιμία καὶ ἰσχυρὰ μέσα ἀπὸ τὰ ἄρθρα τοῦ Γεωργίου Σώκου, ποὺ εἶχε τὴν στοργικὴν φροντίδα, ὡσὰν ἐκπλήρωσιν μεταθανάτιου ὀφειλῆς, νὰ τὰ συγκεντρώσῃ, νὰ τὰ ἐπιμεληθῆ, νὰ τὰ κατατάξῃ εἰς κεφάλαια καὶ τὰ δώσῃ ἐν συνθέσει ὁ ἰσάξιός ἀδελφός του, ἀγαπητὸς φίλος μου κ. Ἀνδρέας Σῶκος, Διευθυντὴς τοῦ Ὑπουργείου Δημοσίων Ἔργων καὶ Συγκοινωνιῶν, ἐπίσης ἄνθρωπος μεγάλης πνευματικότητος καὶ μεγάλης ἀγάπης διὰ τὸ πανεῦμορφον Αἰτωλικόν. Εἶναι μία προσφορὰ ἀπὸ τὰς εὐγενεστέρας, διὰ τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον, μία καταβολή, ποὺ συγκινεῖ καὶ ἐνθαρρύνει.

ΧΡΗΣΤΟΣ Γ. ΕΥΑΓΓΕΛΑΤΟΣ

Ἐπίτιμος Δήμαρχος, πρῶην Βουλευτὴς - Ὑπουργός

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ι. ΣΩΚΟΣ

1892 - 1937

ΕΠΙ ΤΗΣ ΕΚΑΤΟΝΤΑΕΤΗΡΙΑΔΙ
ΤΟΥ ΘΑΥΜΑΤΟΣ ΤΩΝ ΤΑΞΙΑΡΧΩΝ

ΤΟΙΣ ΥΠΕΡΜΑΧΟΙΣ ΣΤΡΑΤΗΓΟΙΣ ΤΑ ΝΙΚΗΤΗΡΙΑ

Κύριον άρθρον τῆς Ἐφημερίδος
«ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΣ» 17-11-23

Ἐκεῖ, στὸ βάθος τῆς ἡσυχῆς λιμνοθάλασσης, ὑπὸ τοὺς ἱστορικοὺς θόλους ἀρχαίου Ναοῦ, ὅπου ἄλλοτε ὁ λειτουργὸς τοῦ Ὑψίστου, δούλειον περιβεβλημένος ῥάσον, ἐδάκρυεν ἐν τῇ λειτουργίᾳ, ὅταν περιάγων τὰ ἀχραντα μυστήρια ἐδέετο ὑπὲρ τῆς ἀπολυτρώσεως τοῦ Γένους, ἐκεῖ, ὅπου ὁ ἔφηβος γονυπετῆς ἔδιδε πρὸ τοῦ Εὐαγγελίου τὸν ὄρκον τοῦ ἀρματολωῦ καὶ τὸ ἀθῶον πρόσωπον τοῦ βρέφους ἐβρέχετο ἀπὸ τὸ δάκρυ τῆς θρηνοῦσης συζύγου, ἐκεῖ ὅπου ὁ μικρὸς τοῦ Κρυφοῦ Σκολειοῦ μαθητῆς ἐσυλλάβιζε τὸ πρῶτον τὰς λέξεις «Θρησκεία - Πατρίς», ἐκεῖ, ὅπου τὸ παγωμένο λείψανον τῆς Βασιλικῆς ἐδέχετο τῆς Ἐκκλησίας τὰς ὑστάτας εὐχάς, ἐκεῖ, τέλος, ὅπου τῶν πολιορκουμένων τὰ ξηρὰ χεῖλη ἐλάμβανον τοῦ μελλοθανάτου τὴν τελευταίαν μετάληψιν ὑπὸ τοὺς ἀπαισίους τῶν ἐχθρικῶν ὀβίδων συριγμούς, γηθόσονται τὴν μεθαύριον Τετάρτην θ' ἀντηχήσουν οἱ εὐχαριστήριοι ψαλμοὶ καὶ ὕμνοι τῶν ἐλευθέρων Ἑλλήνων πρὸς τοὺς Μεγάλους τῶν Οὐρανῶν Ταξιάρχας.

Ἐκατὸν χρόνια συμπληροῦνται μεθαύριον, ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ποῦ ἐχθρικὴ βόμβα, διατρέσασα τοῦ Ναοῦ τούτου τοὺς θόλους, ἔφερε τὴν ζωὴν στοὺς ψυχορραγοῦντας πολιορκουμένους τοῦ Αἰτωλικοῦ.

Κατάπληκτος καὶ ἀνέτοιμος ἡ Δυτικὴ Ἑλλὰς ὑφίστατο περὶ τὰ τέλη τοῦ θέρους τοῦ ἔτους 1823 τὴν εἰσβολὴν πολυαριθμοῦ ἐχθρικοῦ στρατοῦ ὑπὸ τοὺς Μουσταῆ πασᾶν καὶ Ὅμηρ-Βρυώνην. Αἱ ἐσωτερικαὶ διχόνοια καὶ ἔριδες μόλις κατὰ τὴν ὑστάτην ὥραν ἐπέτρεψαν εἰς τοὺς Ἑλληνας τὴν συγκέντρωσιν πρὸς ἀπόκρουσιν τοῦ μεγάλου κινδύνου. Καὶ συνεκροτήθησαν καὶ ἠμύνθησαν κρατερῶς. Ἡ ἀριθμη-

τική ὅμως ὑπεροχή τοῦ ἐχθροῦ καὶ ὁ ἄκαιρος θάνατος τοῦ Μπότσαρη τοὺς κατέβαλον. τοὺς ἀπεθάρρυναν. Καὶ ὁ ἐχθρὸς, μετὰ πολὺνεκρον μάχην ἐπὶ τῆς Καλιακούδας, κατήρατο πλέον ἐλεύθερος διὰ τῆς Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας πρὸς τὸ Μεσολόγγι.

Ἐρήμωσις καὶ καταστροφή διεδέχτο τὰ πλούσια χωρία καὶ τὰς εὐφόρους πεδιάδας, ἀπὸ τὰς ὁποίας διήρχοντο αἱ νικηφόροι τοῦ τυράννου στρατιαί. Ὀλίγον ἔτι καὶ δλόκληρος ἡ Δυτικὴ Ἑλλάς θὰ ἐπανήρατο εἰς τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας.

Ἄλλ' ἔμενον ἀκόμη ἐλεύθερα τὸ Μεσολόγγι καὶ τὸ Αἰτωλικόν. Καὶ αἱ δύο ἐκεῖναι ἡρωϊκαὶ πόλεις, τὰ προπύργια τῆς Ρούμελης, δὲν ἐσκέπτοντο τόσον εὐκόλον ὑποταγήν. Ἡτοίμαζον ἄμυναν καὶ ἄμυναν μέχρις ἐσχάτων. Καὶ οἱ πασάδες, ἠνωμένοι, ἔστησαν ἐκπληκτοὶ πρὸ τοῦ Αἰτωλικοῦ.

Καὶ τὸ Αἰτωλικὸν ἐπολιορκήθη. Κατέλαβεν ὁ ἐχθρὸς τὸ Κεφαλόβρυσον, τὴν μόνην πηγὴν, ἐξ ἧς ὕδρευόντο οἱ πολιορκούμενοι, καὶ τὸ Αἰτωλικὸν δὲν ἐπτοήθη. Ἦρχισαν αἱ ὀδύνη τῆς δίψης, καὶ τὸ Αἰτωλικὸν ἔκαρτέρει. Χιλιάδες ἐπιπτον αἱ βόμβαι τῶν πολιορκητῶν ἐπὶ τῆς πόλεως, καὶ τὸ Αἰτωλικὸν ἠμύνετο. Θυελλώδεις αἱ ἐπιθέσεις διεδέχοντο ἀλλήλας, καὶ τὸ Αἰτωλικὸν τὰς ἀπέκρουεν. Ἀπέλιδες αἱ γυναῖκες μὲ τὰ βρέφη εἰς τὰς ἀγκάλας ἐρρίπτοντο εἰς τὴν θάλασσαν διὰ νὰ δροσίουν τὰ στεγνὰ χεῖλη των εἰς τὰ ἄλμυρά της νερά, καὶ τὸ Αἰτωλικὸν ἐπέμενε. Πτώματα θνησκόντων ἐκ δίψης ἐκάλυπτον τοὺς δρόμους, καὶ τὸ Αἰτωλικὸν ἐπάλαιεν.

Ὅταν δὲ καὶ τῶν γενναίων μαχητῶν τὰ στήθη ἤρχισαν καμπτόμενα ἀπὸ τῆς δίψης τὸν φρικτὴν ἀγωνίαν, ἀπεφασίσθη ὁ θάνατος. Καὶ τὴν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς τῶν Ταξιαρχῶν συνήχθησαν ὅλοι εἰς τὸν πάνσεπτον Ναὸν των. Καὶ ἤκουσαν δι' ὑστάτην φορὰν τὴν θεῖαν λειτουργίαν. Καὶ ἐγονυπέτησαν πρὸ τῆς εἰκόνας τῶν Ἀρχαγγέλων.

Καὶ οἱ ἀήττητοι τῶν Οὐρανῶν Ἀρχιστράτηγοι εἰσῆκουσαν τῶν δεήσεών των. Καὶ τότε ἤρπασαν μίαν ἀπὸ τὰς ἐχθρικὰς βόμβας καὶ τὴν ἐξεσφενδόνισαν κατὰ τοῦ Ναοῦ των! Καὶ ἡ βόμβα ἐβυθίσθη εἰς τὸ μέσον τοῦ Ναοῦ. Καὶ τὸ θαῦμα ἐγένετο. Ἀφθονο γλυκὸ νερὸ ἀνέβλυσεν ἀπὸ τὴν ἀνοιγεῖσαν πηγὴν!

Κατάπληκτος ὁ Βρυώνης ἔβλεπε τὴν ἐπομένην τοὺς πολιορκουμένους ἀναλαμβάνοντας μὲ νέας δυνάμεις τὸν ἀγῶνα. Ὅταν δὲ ἐπληροφορήθη τὰ διατρέξαντα, φόβος καὶ τρόμος τὸν κατέλαβεν.

Καὶ μίαν νύκτα τοῦ Νοεμβρίου, ἐνῶ οἱ κεραννοὶ ηὐλάκωνον τὸ στερέωμα, ἡ δὲ βροχὴ καὶ ἡ θύελλα συνεπλήρωναν τὴν τρομακτικὴν τῶν στοιχείων συναυλίαν, ὁ τύραννος διέκριεν εἰς τὰ βάθη τοῦ σκότους καὶ μέσα εἰς τὰς λάμπεις τῶν ἀστραπῶν, λευκοὺς νεανίας μὲ πυ-

θίνους ρομφαίας νὰ τὸν διώκουν. Καὶ ἔφυγε πανικόβλητος! Αἱ σκηναὶ τοῦ ἀνηράγησαν ὑπὸ τῆς θυέλλης καὶ τὰ στρατεύματά του διεσπάρησαν καὶ συνετριβήσαν!

Τὸ Αἰτωλικὸν εἶχε σωθῆ καὶ μετ' αὐτοῦ ἡ Ρούμελη καὶ ἡ Ἑλλάς ὁλόκληρος.

Εἰς τὸν ἐορτάζοντα Ναόν, πρὸ τῆς αὐτῆς εἰκόνης τῶν Παμμεγίστων Ταξιαρχῶν καὶ περὶ τὴν αὐτὴν θεῖαν Πηγὴν, τὴν ὁποῖαν πρὸ δεκαοκτῶ ἐτῶν ἐπανεῦρε τοῦ ἀειμνήστου Λαμπάκη ἢ σκαπάνη, γονυκλινεῖς καὶ πάλιν οἱ Αἰτωλικιῶται θ' ἀποτίσωσι φόρον εὐλαβείας καὶ εὐγνωμοσύνης πρὸς τοὺς μεγάλους τῆς πόλεως προστάτας. Καὶ μετ' αὐτῶν ὁλόκληρος ἡ Ρούμελη θὰ πανηγυρίσῃ τὴν ἑκατονταετηρίδα τοῦ Μεγάλου Θαύματος.

Ἡ δ' ἰκέτις προσευχὴ, πὺθ' ἀντηχήσῃ ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς ἱεροὺς θόλους καὶ ἀπὸ ὅλων τὰ χεῖλη, ἃς εἶναι μία καὶ μόνη: Ἡ ἱερά ἐνωσις τῶν ψυχῶν καὶ τῶν καρδιῶν καὶ τῶν διανοιῶν ὅλων τῶν Ἑλλήνων. Ἡ ὁμόνοια, ἣτις κρατύνει τοὺς λαοὺς καὶ μεγαλύνει τὰ ἔθνη καὶ ἣτις μόνη θὰ μᾶς ἐνισχύσῃ νὰ συνέλθωμεν ἐκ τῶν σκληρῶν δοκιμασιῶν καὶ ἠνωμένοι νὰ συνεχίσωμεν τὸ ἔργον τῶν προγόνων, ὧν αἰσκαὶ θὰ πλανῶνται περὶ τὰ ἱστορικὰ τεῖχη τοῦ πανσέπτου Ναοῦ.

Α'

ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑΝ

1. Ὀλίγα γενικά.

Τὸ Αἰτωλικὸν δὲν στερεῖται ἱστορίας καὶ δὴ ἱστορίας ἐνδόξου. Ὅ,τι θὰ παρελάσῃ διὰ τῶν σελίδων τούτων, θὰ καταδείξῃ πασιφανέστατα ὅτι ἡ ἱστορία τοῦ Αἰτωλικοῦ, ἂν δὲν ὑπερέχη, δὲν ὑπολείπεται ὅμως τῆς ἐνδόξου τοιαύτης τοῦ Μεσολογγίου. Κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν ὁ σύνδεσμος τῶν δύο τούτων πόλεων ἐν τῷ κοινῷ ἀγῶνι ὑπῆρξε στενός. Ἡ μία συνέδραμε τὴν ἄλλην καὶ αἱ δύο ὁμοῦ ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς ἀρχηγοὺς ἐπολέμησαν, ἔμαρτύρησαν, ἐθυσιάσθησαν, ἐδοξάσθησαν.

Ἡ Ἱστορία μνημονεύει τὸ Μεσολόγγι, διότι ὑπῆρξε τὸ κέντρον τῶν ἀγῶνων τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος, διότι ἐνήργησε τὴν ἱστορικὴν ἐκείνην ἔξοδον, ἥτις δικαίως τὸ ἀπηθανάτισε, διότι τέλος ἐξέθρεψε τοὺς μεγάλους ἐκείνους ἄνδρας, οἵτινες ἐθεώρησαν ἐξ ἴσου ἐπιβεβλημένην καὶ τὴν διαφῆμισιν τῶν λεπτομερειῶν τῶν ἐνδόξων περιπετειῶν του.

Τὸ Αἰτωλικὸν οὕτω συνεαύτισε τὴν ἱστορικὴν του τύχην μὲ τὸ Μεσολόγγι, τὸ δὲ ὄνομά του δὲν ἐκρίθη ἀναγκαῖον νὰ φέρεται εἰς τὰ χεῖλη τῶν γενεῶν, ἐφ' ὅσον τὸ Μεσολόγγι ἐξεπροσώπει καὶ τὰς περὶ αὐτὸ πόλεις καὶ χωρία. Ἡ δικαιολογία ὅμως αὕτη ἦτο ἄδικος. Ὅπως ἡ Κλείσοβα καὶ τὸ Βασιλάδι εἶναι ἐξ ἴσου πασίγνωστα διὰ τὰ ἱστορικὰ γεγονότα, ἅτινα ἐξειλίχθησαν ἀποκλειστικῶς εἰς αὐτά, ἔτσι καὶ τὸ Αἰτωλικὸν ἔπρεπε νὰ κοσμή τὰς σελίδας τῶν ἱστοριῶν καὶ τῶν μαθητικῶν βιβλίων διὰ τὰ κατορθώματα καὶ μεγάλα γεγονότα, ἅτινα εἰδικῶς ἀφοροῦν αὐτό, δεδομένου μάλιστα ὅτι ταῦτα περιβάλλονται καὶ μὲ ὑπερφυσικούς θρύλους, ὡς εἶναι τὸ θαῦμα τῶν Ταξιαρχῶν καὶ ἄλλα, ἅτινα θὰ ἐκθέσωμεν ἐν συντομίᾳ κατωτέρω.

Δυστυχῶς, ὅμως, οἱ νεώτεροι Αἰτωλικῶται δὲν ἔδιδον καὶ μεγάλην σημασίαν εἰς τὰ ζητήματα αὐτά. Οὐδεὶς, ἐξαίρεσει ἐνὸς Ἰωάννου Οἰκονομοπούλου, τοῦ ὁποίου ὀφείλομεν νὰ ἐξάρωμεν σχετικὴν προσπάθειαν κατὰ τὸ παρελθόν, ἐφιλοτιμήθη ποτὲ νὰ διδάξῃ καὶ μετὰ δόση τὴν ἱστορίαν τῆς πατρίδος του. Καὶ ἔτσι ὄχι μόνον οἱ ἀπαν-

ταχοῦ Ἑλληνες ἀγνοοῦν εἰσέτι τὴν ἱστορίαν του, ἀλλ' οἱ Αἰτωλικιώται καὶ αὐτοὶ οἱ μαθηταὶ καὶ σπουδασταὶ του στεροῦνται ταύτης. Ἐρωτήσατε ὁποιονδήποτε Αἰτωλικιώτην καὶ θὰ σᾶς πῆ πὼς πράγματι ξέρει ἓνα πηγάδι κι ἓναν Ντολμᾶν, πέραν τούτου ὅμως οὐδὲν γνωρίζει.

Τὸ δύσκολον τοῦτο ἔργον τῆς διαφωτίσεως καὶ διαφημίσεως ἀνέλαβεν ὁ Σύλλογος τῶν Ἑρασιτεχνῶν εὐθύς μετὰ τὴν πρώτην πανηγυρικὴν του ἐμφάνισιν*. Πρὶν ὅμως περιγράψωμεν τὰς ἐνεργείας του ταύτας, αἰτινες ἀπετέλουν καὶ τὸν κύριον σκοπὸν τοῦ προγράμματός του, θὰ παρακαλέσωμεν τὸν ἀναγνώστην νὰ μᾶς παρακολουθήσῃ εἰς μίαν σύντομον, σαφῆ καὶ κατὰ τὸ δυνατόν τερπνὴν ἀφήγησιν τῶν ἱστορικῶν γεγονότων, ἅτινα ἀνάγονται εἰς τὴν κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν δρᾶσιν τοῦ Αἰτωλικοῦ.

Τῆς ἱστορικῆς ταύτης ἀφηγήσεως, τὴν ὁποίαν πρέπει ἐπὶ τέλους νὰ μάθουν ὅλοι οἱ Αἰτωλικιώται, ἀρχόμεθα εὐθύς κατωτέρω.

(«Στερεὰ Ἑλλάς», 22 - 7 - 1923)

2. Ἀνατολικόν.

Τὸ Αἰτωλικόν, Ἀνατολικόν, κείμενον ἐπὶ νησιδίου ἐντὸς τῆς λίμνης τοῦ Μεσολογγίου καὶ ἀπέχον αὐτοῦ περὶ τὰ ἕξ μίλια, ὑπῆρξεν, ὡς φαίνεται, ἀρχαιότερον τοῦ Μεσολογγίου. Ὁ ἐκ Τουδέλης ἰουδαῖος Βενιαμὴν περιηγηθεὶς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὸ ἔτος 1153 ἀναφέρει τὸ «Ἀνατολικόν», τὸ κατ' αὐτὸν Νατολικόν, χωρὶς νὰ ποιῆται οὐδεμίαν μνεΐαν τοῦ Μεσολογγίου. Ἀργότερον ὁ Βενετὸς ἱστοριογράφος Πέτρος Γαρζῶνης ἀναφέρει δι' ἀμφοτέρας τὰς πόλεις, ὅτι μετὰ τινα μάχην ἐν ἔτει 1684 μεταξὺ Τούρκων καὶ Βενετῶν ἀεσπᾶσθησαν τῶν πρώτων καὶ ὑπετάχθησαν εἰς τοὺς δευτέρους. Μετ' αὐτὸν καὶ ἄλλοι ἱστορικοὶ, ἐνῶ οὐδόλως πραγματεύονται περὶ τοῦ Μεσολογγίου, ἀναφέρουσι τὸ Ἀνατολικόν. Ἐκ τούτων ὑποτίθεται ὅτι τὸ Ἀνατολικόν ὄχι μόνον ὑπῆρξε πόλις ἀρχαιοτέρα τοῦ Μεσολογγίου ἀλλὰ καὶ σημαντικότερα αὐτοῦ. Τὴν τελευταίαν ταύτην ὑπόθεσιν ἐνισχύει καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ἐπὶ τουρκοκρατίας ἢ ἐπαρχία, ἐν ἧ περιελαμβάνετο τὸ Μεσολόγγι, τὸ Ἀνατολικόν καὶ τὸ Νεοχώριον, ἐκαλεῖτο Μ ο υ κ α τ ᾶ ς Ἀ ν α τ ο λ ι κ ο ῦ.

Ὅπως δὴποτε, ἀμφοτέραι αἱ πόλεις, τοῦ τε Μεσολογγίου καὶ τοῦ Ἀνατολικοῦ, ἐκτίσθησαν καὶ κατρκήθησαν κατ' ἀρχὰς ὑπὸ ἀλλείων,

* Περὶ τοῦ «Συλλόγου Ἑρασιτεχνῶν Αἰτωλικοῦ» εἰς τὸ Β' μέρος.

οἷτινες ἐπωφελοῦμενοι τῶν ἐξαιρετικῆς ποσότητος καὶ γεύσεως ἰχθύων τῆς λιμνοθαλάσσης συνεκεντρώθησαν περὶ αὐτὴν καὶ ἐνήργουν ἐμπόριον διὰ πλοιαρίων μετὰ τῶν πέριξ πόλεων τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος. Ἡ νησίς τοῦ Ἀνατολικοῦ, περιοριζομένη κατ' ἀρχὰς εἰς τὸν περὶ τὴν ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας χῶρον, ἀνεπτύχθη κατόπιν εἰς τὰς σημερινὰς αὐτῆς διαστάσεις ὑπὸ τῶν ἀλιέων κατοίκων της δι' ἐπιχωματώσεως.

Ἡ ὄνομασία του εἰς Ἀνατολικὸν εἶναι ἄγνωστον ὑπὸ τίνος καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν ἐγένετο. Ἴσως ἐκλήθη οὕτως ὡς κείμενον ἀνατολικῶς τοῦ Ἀχελώου ποταμοῦ, τοῦ διαχωρίζοντος τὴν Αἰτωλίαν καὶ τὴν Ἀκαρνανίαν. Ἐν τούτοις τόσον ὁ ἐκ Τουδέλης Βενιαμὶν ὅσον καὶ ὁ Πέτρος Γαρζώνης καλοῦν τοῦτο Νατωλικόν. Οἱ Αἰτωλικιῶται καὶ σήμερον καλοῦν τοῦτο Ἀντελικό. Ἡ μετὰ τὴν Ἐπανάστασιν μετονομασία του εἰς Αἰτωλικὸν οὐδεμίαν ἐπίσης δικαιολογίαν παρέχει. Ὁ νέος ἀνάδοχός του ἄνευ ἀντιστάσεώς τινος, μὴ σεβόμενος τὴν ἱστορικὴν τοῦλάχιστον ἀκρίβειαν, τὸ μετεβάπτισεν οὕτω. Οἱ δὲ σύγχρονοὶ του παραδέχθησαν τὴν νέαν ταύτην ὀνομασίαν, ἥτις ἔκτοτε παραμένει.

Κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν τὸ Ἀνατολικὸν εἶχε περὶ τὰς 2000 ψυχάς, ἦτο δὲ ἡ δευτερεύουσα μετὰ τὸ Μεσολόγγιον πόλις τῆς Βορειοδυτικῆς Ἑλλάδος. Ὅτε κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1822 ἐπολιορκήθη τὸ Μεσολόγγι ὑπὸ τῶν Στρατευμάτων τοῦ Κιουταχῆ καὶ τοῦ Βρυώνη καὶ τοῦ στόλου τοῦ Ἰσοῦφη, τὸ Ἀνατολικὸν εὗρισκετο παρὰ τὸ πλευρόν του. Μεσολογγῖται καὶ Αἰτωλικιῶται, ἠνωμένοι ὑπὸ τὸν Ζαΐμην καὶ ὑπερασπιζόμενοι τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ ὀχυρώματος κατὰ τὴν ἱστορικὴν ἔφοδον τῆς νυκτὸς τῶν Χριστουγέννων, κατετρόπωσαν τοὺς ἐχθροὺς καὶ ἐκυρίευσαν περὶ τὰς 12 σημαίας αὐτῶν. Ἀλλὰ ἡ κυρία καὶ ἰδιαιτέρα δρᾶσις τοῦ Ἀνατολικοῦ ἄρχεται ἀπὸ τοῦ φθινοπώρου τοῦ ἔτους 1823, ὅποτε ἐγένετο καὶ ἡ πολιορκία αὐτοῦ ὑπὸ τῶν στρατευμάτων τοῦ Βρυώνη καὶ τοῦ πασᾶ τῆς Σκόδρας.

(• Στερεὰ Ἑλλάς, 29·7·1923)

3. Τὰ κατὰ τὴν πολιορκίαν.

Ἡ ἀπόφασις τῶν Τούρκων μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Παλιοσάλτσενας ἦτο νὰ πολιορκήσουν τὸ Ἀνατολικόν. Καὶ τοῦτο διότι ἐν αὐτῷ ὑπῆρχε τότε πολυάριθμος φρουρά, ἐνισχυθεῖσα καὶ ὑπὸ τῶν ὑποχωρησάντων ἐκ Καλιακούδας τμημάτων, ὡς ἐκ τούτου δὲ καὶ λόγῳ τῆς θήσεώς του ἐθεωρεῖτο δυσπρόσθητον.

Οἱ Ἕλληνες μαθόντες ἐγκαίρως τὰς προθέσεις ταύτας τοῦ ἐχθροῦ

ἔσπευσαν νὰ ὀχυρώσωσι τὴν πόλιν καὶ νὰ ὑποβοηθήσωσι διὰ παντὸς μέσου τὴν ἀμυναν αὐτῆς. Ἐπιστάσια τοῦ μηχανικοῦ Κοκκίνη καὶ τινος Ἑγγλοῦ πυροβολητοῦ Μαρτίνου, ἀνηγέρθησαν κανονοστάσια καὶ ἐτοποθετήθησαν ἐπ' αὐτῶν ἕξ κανόνια μετακομισθέντα ἐκ Μεσολογγίου.

Ταυτοχρόνως καὶ οἱ Τοῦρκοι ἀνήγειραν ἐπὶ τῆς ἔναντι παραλίας τρία πυροβολοστάσια, τοποθετήσαντες ἐπὶ μὲν τοῦ ἑνὸς δύο βομβοβόλα, ἐπὶ δὲ τῶν δύο ἄλλων τέσσαρα κανόνια. Ἴνα δὲ διακόψωσι τὴν μετὰ τοῦ Κεφαλοβρύσου συγκοινωνίαν, ἀνήγειραν ἐπὶ καταλλήλου θέσεως καὶ τέταρτον κανονοστάσιον μετὰ δύο πυροβόλων.

Ἡ πηγὴ τοῦ Κεφαλοβρύσου τότε, ὡς καὶ σήμερον, ἐχρησιμοποιεῖτο διὰ τὴν ὑδρευσιν τῆς πόλεως, ἥτις οὐδὲ σταγόνα ποσίμου ὕδατος περιεῖχεν ἐν ἑαυτῇ. Εὐνόητος ᾔθην ὁ σκοπὸς τοῦ ἐχθροῦ, ὅπως παρεμποδίσῃ τὴν ἐκ τῆς πηγῆς ταύτης ὑδρευσιν τῶν πολιορκουμένων. Ἐν τούτοις οἱ Ἕλληνες δι' εὐστόχου πυρὸς κατώρθωσαν ἐντὸς τριημέρου νὰ καταστρέψωσι τὸ κανονοστάσιον τοῦτο καὶ οὕτω ἡ ὑδρευσις ἐξηκολούθησεν ἐπὶ τινὰ χρόνον κανονικῇ. Ὅσον ἀφορᾷ τὰ τροφίμα, ταῦτα μετεφέροντο κανονικῶς διὰ θαλάσσης ἐκ Μεσολογγίου, σχετικῇ δὲ ἀπόπειρα τῶν Τούρκων, ὅπως παρεμποδίσωσι καὶ τὴν συγκοινωνίαν ταύτην διὰ τῆς μεταφορᾶς πλοίων ἐκ τοῦ ἐν Πάτραις στόλου, ἐναυάγησε λόγῳ τοῦ ἀβαθοῦς τῶν ὑδάτων τῆς λιμνοθαλάσσης.

Οἱ ἐντὸς τῆς πόλεως κατὰ τὴν ἑναρξιν τῆς πολιορκίας ὑπελογίζοντο εἰς 2000 γυναικόπαιδα καὶ γέροντας, εἰς 150 στρατιώτας ὑπὸ τὸν Κίτσον Κώσταν καὶ Ἀποστόλην Κουσουρῆν καὶ 350 λοιποὺς ἐνόπλους ἐκ τῶν ἐντοπίων καὶ τῶν καταφυγόντων κατὰ τὰς τελευταίας ὑποχωρήσεις. Μεταξὺ τῶν ὀπλαρχηγῶν διεκρίνοντο οἱ Καραπάνος, Φαράντος, Βλυσμάς, Γουλέμης, Οἰκονομόπουλος, Παλκοσουργιάς, Καρβέλης, Καρατζογιάννης, Λεονάρδος, Σπῦρος Τσάλας καὶ ἄλλοι. Μειαξὺ δὲ τῶν προκρίτων τῆς πόλεως οἱ Σπῦρος Κουρκομέλης, Τάσος Μαγγίνας, Νίκος Τσερέπης, Μεγαπάνος κλπ. Ἰδιαιτέρως δὲ ἀναφέρομεν καὶ τὸν ἐφημέριον τῶν Ταξιαρχῶν Παπαιοκονόμου, περὶ οὗ θ' ἀσχοληθῶμεν εἰς ἐπόμενα κεφάλαια.

Ὁ βομβαρδισμὸς τῆς πόλεως ἐκ μέρους τῶν Τούρκων ἤρξατο τὴν 5ην Ὀκτωβρίου. Οἱ Ἕλληνες ἀπῆντων δι' εὐστόχου πυρὸς, ἐπειδὴ ὅμως τὰ πυροβόλα τῶν ἦσαν μικροῦ μεγέθους, δὲν ἠδύναντο νὰ ἐπιφέρωσι μεγάλην φθοράν εἰς τὸν ἐχθρόν. Μετ' ὀλίγας ὅμως ἡμέρας ἐνισχυθέντες καὶ δι' ἑτέρου πυροβόλου τῶν 40 λιτρῶν, ἀποσταλέντος ὑπὸ τοῦ ἐν Πίσῃ Ἀρχιερέως Ἰγνατίου, ἠνάγκασαν τοὺς πολιορκητὰς διὰ σφοδροῦ βομβαρδισμοῦ νὰ ἀποσυρθῶσιν ἐκ τῆς παραλίας.

Βλέποντες οἱ Τοῦρκοι τὸ ἀδύνατον τῆς ἀλώσεως τῆς πόλεως ἐπρότειναν εἰς τοὺς πολιορκουμένους συμβιβασμόν. Οὗτοι ὅμως ἀσυζη-

τητὶ ἀπέρριψαν τὰς προτάσεις ταύτας παραγγείλαντες εἰς τὸν Βρω-
νην, ὅτι ἐφ' ὅσον καὶ μία ψυχὴ ζωσα θὰ ἀπέμενε εἰς τὸ Ἀνατολι-
κόν, τοῦτο δὲν θὰ παρεδίδοτο.

(«Στερεὰ Ἑλλάς», 12·8·1923)

Ἡ ἄρνησις τῶν πολιορκουμένων, ὅπως δεχθῶσι τὰς περὶ συμβι-
βασμοῦ προτάσεις τοῦ ἐχθροῦ, προὐκάλεσε τὸν στενώτερον ἀποκλει-
σμόν τῆς πόλεως.

Διαθέτων ὁ ἐχθρὸς μεγαλειτέρας δυνάμεις, ἀφθονίαν πυρομαχικῶν
καὶ ἐφοδίων ὡς καὶ ἐλευθερίαν κινήσεως, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς
πολιορκουμένους, δὲν ἤργησε νὰ φέρῃ τούτους εἰς μίαν δυσχερῆ θέ-
σιν. Καὶ ναὶ μὲν ἡ ὑπεροχὴ του δὲν εἶχεν ἄμεσον ἐπίδρασιν ἐπ' αὐ-
τῶν, παρὰ τὴν βροχὴν τῶν βομβῶν, αἵτινες ἐρρίπτοντο κατὰ τῆς πό-
λεως, εἶχεν ὅμως ἔμμεσον τοιαύτην, διὰ τῆς δυσκολῆς τοῦ ἐπισιτισμοῦ
καὶ ἰδίᾳ τῆς ὑδρεύσεως.

Καὶ ὄντως, ἀφ' ὅτου ἐπετεύχθη ἡ διακοπὴ τῆς μετὰ τοῦ Κεφαλο-
βρῦσου συγκοινωνίας, ἡ πολιορκία προσελάμβανε τραγικὸν χαρακτῆρα
διὰ τοὺς ἐν τῇ πόλει. Τὸ σατανικὸν σχέδιον τῶν Τούρκων ἤνοιγε τὴν
αὐλαίαν τοῦ δράματος, οὕτινος τὸ φοβερὸν τέλος πᾶς τις θὰ ἠδύνατο
νὰ φαντασθῆ. Τὴν πρώτην κατάπληξιν διεδέχθη μετ' ὀλίγον ἡ
φρικτὴ ἀπελπισία.

Τὸ ἀπαίσιον τῆς δίψης φάσμα ἤρχισε νὰ ἐπιφαίνεται κατ' ἄρχάς
ἐπὶ τῶν γυναικοπαίδων.

Μορφαί, πρῶν ροδαλαὶ καὶ σφριγῶσαι, ὠχραὶ καὶ στυгнаὶ ἤδη
ἐκ τῆς ὀδύνης περιεφέροντο εἰς τοὺς δρόμους μὲ ἀνοικτὸν στόμα, λυ-
σίκομοι, κλαίουσαι, ἱκετεύουσαι τὴν ἐπέμβασιν τοῦ οὐρανοῦ. Τὰ λι-
μνάζοντα νερὰ καὶ αἱ βρωμεραὶ αὐλακες ἐγίνοντο ἀντικείμενα λυσσω-
δῶν ἐπιδρομῶν, ἡ δὲ θάλασσα ἐν τῇ ἀπατηλῇ της προκλητικότητι
ἐπηύξανε τὸ μαρτύριον ἐκείνων. οἷτινες ἐζήτουν νὰ ὑγράνουν τὴν
γλῶσσάν των εἰς τὰ ἄλμυρά της ὕδατα.

Ἄλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν πολεμιστῶν ἡ ἀντοχὴ ἤρχισε νὰ κλονίζεται.
Ἡ θεὰ τῶν προσφιλῶν των ἐν καταστάσει ἡμιπαραφροσύνης κατε-
ξέσχιζε τὰς καρδίας των περισσότερον τῶν ἰδίων αὐτῶν βασάνων, αἷς
ἠδύναντο ἐν θαυμαστῇ ἀντοχῇ νὰ ὑπομένωσιν. Τὰ πρῶτα κρούσματα
θανάτων ἐκ δίψης, ἐν μέσῳ ὀδυνηρῶν σπασμῶν, συνεπλήρωσαν μετ'
ὀλίγον τὴν φρικαλέαν εἰκόνα τοῦ σπαραγμοῦ καὶ τῆς ἀθλιότητος.

Καὶ ἐν τούτοις οἱ πολιορκούμενοι δὲν παρεδίδοντο . . . Τοιαύτην
σκέψιν οὐδέις ποτε ἔκαμεν! Ἀντιθέτως, μεταξὺ τῶν ὀπλαρχηγῶν καὶ
τῶν προκρίτων ἤρχισε νὰ συζητῆται τὸ ἐνδεχόμενον βιαίου θανάτου,

ὅστις ἐθεωρεῖτο προτιμότερος τοῦ μαρτυρικοῦ ἐκ τῆς δίψης τέλους καὶ τῶν ἀτίμων συνεπειῶν μιᾶς παραδόσεως. Καὶ αἱ σκέψεις αὗται μετεβλήθησαν εἰς ἀπόφασιν. Μετὰ δύο - τρεῖς ἡμέρας θὰ ἐπανηγουρίζετο ἡ μνήμη τῶν Ἀρχαγγέλων Μιχαὴλ καὶ Γαβριήλ. Ὁ φερώνυμος ναός, κείμενος εἰς τὸ κέντρον τῆς πόλεως, θὰ ἐδέχετο κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς τοὺς πιστοὺς εἰς τελευταίαν λειτουργίαν καὶ εἰς μετάληψιν τῶν Ἀχράντων Μυστηρίων. Ἐπειτα . . . βαρέλιον πλήρες πυρίτιδος θὰ συνεπλήρωνε τὸ ἔργον τοῦ πολιορκητοῦ!

Ἐκτός καὶ ἐπιβλητικὸς ἐν τῇ περιβολῇ του, ὁ παπα - Οἰκονόμου, μὲ τὸ θάρρος τῆς μοιραίας ἀποφάσεως, ἐτέλει τὴν τελευταίαν λειτουργίαν τὴν πρωίαν τῆς 8ης Νοεμβρίου 1813 ἐν τῷ ναῷ τῶν Ταξιαρχῶν. Οἱ μελλοθάνατοι γονυκλινεῖς παρηκολούθουν τὴν προσευχήν. Εἰς τὰ κανονοστάσια ἐλάχιστοι παρέμενον τὴν νοεμβριανὴν ἐκείνην πρωίαν, ἀπαντῶντες ἀραιῶς εἰς τοὺς σφοδροὺς τοῦ ἐχθροῦ κανονιοβολισμούς. Ὅλοι οἱ ἄλλοι μετὰ τῶν γυναικοπαίδων καὶ τῶν γερόντων εἶχον καταλάβει τὸν ναὸν καὶ τὴν πρὸ αὐτοῦ μικρὰν πλατεῖαν.

Θὰ ἦτο ἡ ὥρα δεκάτη περίπου πρωϊνῆ, ὅταν ὁ παπα - Οἰκονόμου, τρέμων ἀπὸ τὴν συγκίνησιν καὶ τὴν ἐξάντλησιν, ἐξήρχετο εἰς τὴν Ὁραίαν Πύλῃν προσκομίζων τὰ Ἀχραντα Μυστήρια καὶ καλῶν τοὺς πιστοὺς εἰς μετάληψιν. «Μετὰ φόβου Θεοῦ, πίστεως καὶ ἀγάπης προσέλθετε . . .». Τὴν στιγμὴν ἀκριβῶς ἐκείνην ὄξυς συριγμὸς κατετρόμαξε τοὺς ἐκκλησιαζομένους. Ταυτοχρόνως ὁ ναός ἐσεισθη ἐκ θεμελίων καὶ βόμβα συνοδευομένη ἀπὸ ἀπείσιον κρότον διατρύπῃ τὴν στέγην καὶ εἰσδύει εἰς τὸ ἔδαφος, κατὰ τὸ μέσον ἀκριβῶς αὐτοῦ, χωρὶς νὰ ἐκραγῇ, χωρὶς οὐδένα νὰ θίξῃ.

Τότε συνέβη κάτι τὸ ἐκπληκτικόν, κάτι τὸ παράδοξον . . . Ἐκ τῆς ὀπῆς, ἣν ἤνοιξεν ἡ καταπεσοῦσα βόμβα, ἤρχισε ν' ἀναβλύζῃ ἄφθονον ὕδωρ, ἐνῶ τὰ πλήθη κατάπληκτα καὶ ἀλλόφρονα ἐκ τῆς χαρᾶς ὤρμησαν πρὸς τὰ ἐκεῖ κραυγάζοντα : «Νερό . . . γλυκὸ νερό!».

(«Στερεὰ Ἑλλάς», 19 - 8 - 1923)

5. Λύσις τῆς πολιορκίας.

Ὡς προείπομεν, τὸ Αἰτωλικὸν περιβρέχεται ὁλόκληρον ὑπὸ τῆς θαλάσσης, τὸ δὲ ἔδαφος αὐτοῦ ἐπεξετάθη ὑπὸ τῶν πρώτων ἀλιέων κατοίκων δι' ἐπιχωματώσεων. Συνεπῶς, ἡ παρουσία ποσίμου ὕδατος ὑπὸ τοιοῦτον ἔδαφος καὶ ὑπὸ συνθήκας ὡς περιεγράψαμεν ταύτας πιστῶς εἰς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον ἐμφανίζεται ὡς παράδοξος, ὡς ἐντελῶς ὑπερφυσική.

Παρὰ τοὺς αἰώνιους δυσπίστους, οἵτινες ὡς μόνον ἐπιστημονικὸν ἐπιχείρημα θὰ ἔφερον τὴν σύμπτωσιν, οἱ σοβαροὶ ἱστορικοὶ ἀπέδωσαν τὸ γεγονός τοῦτο εἰς θαῦμα τῶν Ταξιαρχῶν. Τοιαύτη ἐρμηνεῖα ἐδόθη ἀμέσως καὶ ὑπὸ τῶν πολιορκουμένων, οἵτινες ὑπὲρ πάντα ἄλλον ἦσαν εἰς θέσιν κατὰ τὰς τραγικὰς ἐκείνας στιγμὰς νὰ κρίνωσι περὶ τῆς σημασίας τοῦ γεγονότος καὶ τῶν δραματικῶν συνθηκῶν, ὅφ' ἂς τοῦτο ἐνεφανίσθη. Ὡς ἐκ τούτου δὲ καὶ αἱ σκηναί, αἵτινες ἐπηκολούθησαν μετὰ τὴν πρώτην κατάληξιν καὶ ἀφοῦ ὅλον ἐκείνο τὸ πλῆθος ἐδρόσισε τὰ φλογισμένα ἐκ τῆς δίψης χεῖλη του μὲ τὸ ἀφθονον νερὸ τῆς πηγῆς, ὑπῆρξαν ἐξόχως συγκινητικαί.

Μεγαλοπρεπῆς λιτανεῖα, ἔχουσα εἰς τὸ μέσον τὴν θαυματουργὸν εἰκόνα τῶν Ἀρχαγγέλων καὶ τὴν ἐν τῷ ναῷ τῆς Παναγίας ἐτέραν τοιαύτην τῆς Θεοτόκου, περιῆλθε μετ' ὀλίγον ἅπασαν τὴν πόλιν, μεθ' ἧ κατηυθύνθη εἰς τὰ πυροβολεῖα, πρὸ τῶν ὁποίων ὁ Παπα-Οἰκονόμου ἀνέπεμψε καταनुκτικὴν δέησιν ὑπὲρ εὐδοώσεως τοῦ ἀγῶνος, ραντίσας συγχρόνως τοὺς ἄνδρας καὶ τὰ πυροβόλα διὰ τοῦ ἀγιώσματος τῆς θείας πηγῆς.

Κατάληκτος ὁ Μουσταῖ - Πασᾶς ἔβλεπε τὴν ἐπομένην τοὺς πολιορκουμένους ἀναλαμβάνοντας σφοδρὸν ἐναντίον του βομβαρδισμόν. Ὅτε δὲ ἐπληροφορήθη τὰ συμβάντα, φόβος καὶ τρόμος τὸν κατέλαβεν, ἀπὸ τῆς στιγμῆς δ' ἐκείνης ἦ σκέψις περὶ λύσεως τῆς πολιορκίας ἤρχισε σοβαρῶς νὰ τὸν ἀπασχολῇ.

Ταυτοχρόνως οἱ ἐν Μεσολογγίῳ ἀπεφάσιζον νὰ δυσχεράνωσι τὴν θέσιν τοῦ πολιορκητοῦ διὰ τῆς ἀποκοπῆς τοῦ ἐπισιτισμοῦ του, ὃν ἐνῆργει διὰ Μποχωρίου ἐκ Πατρῶν. Πρὸς τοῦτο 300 στρατιῶται καὶ 50 ἐντόπιοι ὑπὸ τὸν Κίτσον Τζαβέλλαν ἐξεληθόντες τοῦ Μεσολογγίου τὴν νύκτα τῆς 17 Νοεμβρίου κατέλαβον τὸ Σκαλί, διὰ νὰ ἀρπάσουν τὰ τροφὰς, αἵτινες θὰ μετεκομίζοντο τὴν ἐπομένην. Εἰδοποιηθέντες ὅμως ὅτι πλῆθος ἰππέων καὶ πεζῶν ἤρχετο ἐκ τοῦ ἔξωθι τοῦ Ἀνατολικοῦ στρατοπέδου, ἔστησαν καὶ ἐπιπεσόντες κατ' αὐτῶν ἀφηνιδίως τοὺς ἀπεδεκάτισαν κυριολεκτικῶς.

Βλέπων ὁ ἐχθρὸς ὅτι τὰ πάντα ἐστρέφοντο ἐναντίον του καὶ φροβούμενος μεγαλειτέρας καταστροφάς, λόγῳ καὶ τοῦ ἐπελθόντος χειμῶνος, ἀπεφάσισε τέλος νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν καὶ καύσας τὰς σκηνάς του καὶ ἀποστείλας τὰ κανόνια καὶ τὰ βομβοβόλα εἰς τὰ πλοῖα ἔφυγεν ἐν βίᾳ, πανστρατιᾷ, τὴν νύκτα τῆς 30 Νοεμβρίου, νύκτα βροχερὰν καὶ ἀνεμώδη, κατὰ τὸν ἱστορικόν, ὡς ἐὰν ἐφοβεῖτο τὴν κατάδιωξιν τῶν Ἀρχαγγέλων. Τὸ δὲ πλῆθος ἐκείνο τῶν στρατιωτῶν, οἵτινες μὲ τόσους κόπους καὶ δαπάνας ἐστρατολογήθησαν διὰ τὴν καθυπόταξιν τῆς ἐπαναστατημένης Ἑλλάδος, διελύθη οἰκτρῶς, καὶ οἱ μὲν

διὰ τῆς ὁδοῦ τῆς Βονίτσης, οἱ δὲ διὰ τῶν στενῶν τοῦ Μακρυνόρου ἐπανῆλθον εἰς τὰ ἴδια, χωρὶς νὰ ὑποστῶσιν ἐνόχλησιν τινα ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων.

Ἐκ τῶν ἐχθρῶν ἀπωλέσθησαν κατὰ τὴν ἐκστρατείαν ταύτην 2000, ἠχμαλωτίσθησαν δὲ 150. Ἐκ δὲ τῶν Ἑλλήνων ἀπωλέσθησαν 200, ἐξ ὧν 23 κατὰ τὴν πολιορκίαν, ἠχμαλωτίσθησαν δὲ 9. Τὸ δὲ Ἀνατολικὸν ἐλάχιστα ἐβλάβη, ἂν καὶ ἐρριφθῆσαν κατ' αὐτοῦ ὑπὲρ τὰς 2000 βόμβας.

Οὕτω ἡ περιφημος αὕτη ἐκστρατεία, ἣτις ἠπείλησε τὴν ἐλευθερίαν ὀλοκλήρου τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος καὶ τοσαύτας ἀπωλείας ἐπέφερεν εἰς τοὺς Ἕλληνας, μεταξύ τῶν ὁποίων καὶ τὸν θάνατον τοῦ ἥρωος ἀρχιστρατήγου Μάρκου Μπότσαρη, συνετριβή οἰκτρῶς καὶ ἀδόξως πρὸ τῶν τειχῶν τοῦ Ἀνατολικοῦ, χάρις εἰς τὸν ἡρωϊσμόν καὶ αὐτοθυσίαν τῆς δρακὸς ἐκείνης τῶν πολιορκουμένων καὶ τὴν θείαν τῶν Οὐρανίων Στραταρχῶν συνδρομὴν.

(«Στερεὰ Ἑλλάς», 26 - 8 - 1923)

6. Ἡ πηγὴ καὶ ὁ Ναὸς τῶν Ταξιαρχῶν.

Κατὰ τὴν ἑναρξιν τῆς δευτέρας πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου τὸ Αἰτωλικὸν ἀπεκλείσθη ἐκ νέου, καταληφθεῖσης ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ καὶ τῆς πηγῆς τοῦ Κεφαλοβρύσου. Τότε οἱ πολιορκούμενοι κατέφυγον καὶ πάλιν εἰς τὴν πηγὴν τῶν Ταξιαρχῶν. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην συνέβη καὶ ἕτερον ἀξιοσημεῖον γεγονός. Τὴν 18 Ἀπριλίου 1825, στρατιώτης κολυμβῶν εἰς τὴν θάλασσαν ἔπιε κατὰ τύχην ὀλίγον νερὸ καὶ παραδόξως τὸ εὔρε γλυκύ. Ἔτρεξαν τότε τὰ πλήθη εἰς τὴν παραλίαν καὶ ἐγέμισαν τὰ δοχεῖα των. Τὸ περιεργον τοῦτο φαινόμενον διήρκεσεν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας, οἱ δὲ πολιορκούμενοι ἐπίστευσαν καὶ αὐθις εἰς τὴν ἐπέμβασιν τῆς δεξιᾶς τοῦ Ὑψίστου, τοῦ μεταποιήσαντος ἐπὶ Μωϋσέως τὸ πικρὸν ὕδωρ εἰς γλυκύ.

Ὀλίγον μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος, ἡ πηγὴ τῶν Ταξιαρχῶν ἀπεφράχθη, διότι τὸ ἀναβλύζον ἐξ αὐτῆς ὕδωρ κατέκλυζε τὸν ναόν, ἴδια κατὰ τὸν χειμῶνα, καὶ παρημποδίζεν οὕτω τὴν λειτουργίαν αὐτοῦ. Μετὰ τινα δ' ἔτη, ἀνανεωθέντος καὶ ὑψωθέντος τοῦ δαπέδου, οὔτε ἵχνος πλέον αὐτῆς διεκρίνετο.

Πρὸ 25 περίπου ἐτῶν κατῆλθον μέχρις Αἰτωλικοῦ, καὶ ἀποκλειστικῶς πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς πηγῆς, οἱ φοιτηταὶ τοῦ Παγεπιστημίου μετὰ τῶν καθηγητῶν αὐτῶν, κατὰ τὴν συλλογὴν δὲ διαφόρων πληροφοριῶν ἀπὸ τοὺς ἀρχαιοτέρους ἐκ τῶν ἐνοπιῶν, ἐσημείωσαν τὴν ὑποθετικὴν θέσιν τῆς πηγῆς διὰ μελανοῦ κύκλου, χωρὶς νὰ προβῶσι καὶ εἰς ἀνασκαφὰς πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς.

Κατὰ Ἰούλιον τοῦ 1905 κατῆλθεν ἐπίσης εἰς Αἰτωλικὸν καὶ πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν ὁ ἐπιφανὴς βυζαντιολόγος καὶ ἰδιαιτέρος γραμματεὺς τῆς Βασιλείας Ὀλγας Γεώργ. Λαμπάκης, ὅστις κατ' ἐντολὴν καὶ δαπάναις τῆς Βασιλείας ἐνήργησεν ἀνασκαφὴν, ὄντως δὲ μετὰ ἡμερησίαν ἐργασίαν ἀνεῦρε τὴν πηγὴν, ἐξ ἧς καὶ πάλιν ἤρξατο ἀναβλύζον τὸ ἁγίασμα.

Τὸ γεγονός τοῦτο ἐπανηγυρίσθη τότε εἰς Αἰτωλικὸν διὰ πανδήμου δοξολογίας. Αἱ ἐφημερίδες τῶν Πατρῶν καὶ τῆς Πρωτευούσης ἀφιέρωσαν μακρὰς ἱστορικὰς περιγραφὰς καὶ ἐχαρκτήρισαν ὡς ἐξαιρετικὸν γεγονός τὴν ἀνεύρεσιν τῆς πηγῆς. Ὁ Λαμπάκης ἀπέστειλεν ἀμέσως μακρὸν συγκλητικὸν τηλεγράφημα εἰς τὴν Βασιλίαν, ἀναχωρῶν δὲ παρέλαβε μεθ' ἑαυτοῦ καὶ φιάλας πλήρεις ἐκ τοῦ ἁγιάσματος.

Ταυτοχρόνως, τῇ πρωτοβουλίᾳ τοῦ ἐκ τῶν ἐπιτρόπων τοῦ ναοῦ Σπύρου Κτιστοπούλου, ἐξεδηλώθη πρόθεσις συλλογῆς ἐράνων διὰ τὴν ἀνάγεσιν μεγαλοπρεποῦς νέου ναοῦ εἰς τοὺς Ταξιάρχας, εἰς ἔνδειξιν εὐγνωμοσύνης τῆς πόλεως πρὸς τοὺς μεγάλους προστάτας καὶ λυτρωτάς.

Ὅτι δὲν ἐγένετο τότε, νομίζομεν ὅτι ἐπιβάλλεται νὰ γίνῃ σήμερον. Ἀποτελεῖ ἀνευλάβειαν ἢ ἀπειλουμένην κατάρρευσις τοῦ θαυματούργου ναοῦ, ἡμερειπωθέντος ἐκ τοῦ χρόνου καὶ τῆς ἐγκαταλείψεως.

Τὴν 8ην Νοεμβρίου τρέχ. ἔτους συμπύπτει ἡ ἐκ α τ ο σ τ ῆ ἐπέτειος ἀπὸ τοῦ μεγάλου θαύματος τῶν Ταξιάρχων. Ἐφ' ὅσον ὑπάρχει καιρὸς, προτείνω εἰς τὸ Κοινοτικὸν Συμβούλιον, τοὺς ἐπιτρόπους καὶ ἅπαντα τὸν λαὸν τοῦ Αἰτωλικοῦ, ὅπως διοργανώσωσι διὰ τὴν ἡμέραν ταύτην μεγαλοπρεπῆ ἑορτὴν με χαρακτῆρα ἐθνικοθησκευτικόν. Νὰ προσκληθῶσιν ἐπισήμως οἱ Βασιλεῖς, ἡ Κυβέρνησις καὶ ἡ Ἱερὰ Σύνοδος, ὅπως λαμπρύνωσι τὴν ἑορτήν. Νὰ ἐνεργηθῶσι συντόμως σοβαροὶ ἔρανοι καθ' ἅπασαν τὴν Αἰτωλοακαρνανίαν καὶ λοιπὴν Ἑλλάδα διὰ τὴν ἀνάγεσιν τοῦ νέου ναοῦ.

Νὰ ζητηθῇ ἡ ἐπιβολὴ εἰδικοῦ φόρου ἐπὶ τῶν ἰχθυοτροφείων Αἰτωλικοῦ πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν ἐράνων.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν σημερινὴν περιουσίαν τοῦ ναοῦ, αὕτη νὰ διατεθῇ διὰ τὴν ἔναρξιν τῆς ἐργασίας, ἵνα καταστῇ δυνατὴ ἡ κατάθεσις τοῦ θεμελίου λίθου κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς.

(«Στερεὰ Ἑλλάς», 2·9·1923)

7. Πρὸς τὸν Ντολμᾶν.

Ἀπὸ τῆς λύσεως τῆς πολιορκίας καὶ μέχρι τοῦ Ἀπριλίου τοῦ 1825, τὸ Ἀνατολικὸν παρέμενε ἐλεύθερον ἀπὸ τὰς ἐχθρικὰς πιέσεις. Ἀξιοσημείωτα γεγονότα λαβόντα χώραν ἐν αὐτῷ κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα εἶναι ἡ δίκη τοῦ Καραϊσκάκη, κατηγορουμένου ἐπὶ προδοσίᾳ, γενομένη τὴν 2 Ἀπριλίου 1824 ὑπὸ ἐκτάκτου Στρατοδικείου ἀποτελουμένου ἐκ τῶν Ν. Μπότσαρη, Μ. Στουρνάρα, Γ. Τσόγκα, Α. Σκιλιτσᾶ, Α. Βλαχοπούλου, Δ. Μακρῆ καὶ Γ. Γιολδιάση, Στρατηγῶν, Γ. Λιακατᾶ, Α. Καραγιάννη καὶ Σ. Κιτσαροῦ, Χιλιάρχων, Κ. Βλαχοπούλου καὶ Γ. Γουλιάνη, ὀπλαρχηγῶν, καὶ ἡ καταδικὴ αὐτοῦ εἰς ἔξορίαν καὶ ἔκπτωσιν.

Ἐπίσης ἡ κατὰ τὴν 17 Δεκεμβρίου ἰδίου ἔτους, γενομένη συνέλευσις ἐν τῷ ναῷ τῆς Παναγίας ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Στρατηγοῦ Τσόγκα πρὸς ρύθμισιν τῶν στρατιωτικῶν ἐργασιῶν καὶ ἐπίλυσιν διαφορῶν, αἵτινες εἶχον ἀναφυῆ μεταξὺ τῶν ὄπλαρχηγῶν. Ἡ συνέλευσις αὕτη ἐγένετο εἰς Ἀνατολικὸν λόγῳ τοῦ ὅτι παρέμενον ἐκεῖ ἀσθενῶν ὁ Διοικητὴς τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος Μαυροκορδάτος. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐργασιῶν τῆς συνελεύσεως ταύτης καὶ εἰς στιγμὴν θυελλώδους συνεδριάσεως συνέβη μέγας σεισμός, ὃν ἐκλαβόντες οἱ πληρεξούσιοι ὡς ὄργην Θεοῦ ὑπεχώρησαν καὶ ἐπέλυσαν κατ' εὐχὴν ἀπάσας αὐτῶν τὰς διαφορὰς.

Ἀπὸ τοῦ Ἀπριλίου 1823, ἀρξαμένης τῆς δευτέρας πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου, τὸ Ἀνατολικὸν ἐπολιορκήθη ἐκ νέου. Διετήρησεν ὁμως τὴν ἐπικοινωνίαν αὐτοῦ μετὰ τοῦ Μεσολογγίου καὶ συνέδραμε τοῦτο εἰς ἀπάσας αὐτοῦ τὰς περιπετείας.

Ὁ τρομερὸς Κιουταχῆς, ἀρχηγὸς τῆς ἐκστρατείας ταύτης ἀποσταλεῖς ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου μὲ τὴν ρητὴν ἀπειλὴν «τὸ Μεσολόγγι ἢ τὴν κεφαλὴν σου», μετὰ ὀκτάμηνον πολιορκίαν καὶ ἀπέλιπας κατὰ τοῦ τείχους τοῦ Μεσολογγίου ἐπιθέσεις, ἀποτυγχάνει τοῦ σκοποῦ του καὶ ἐτοιμάζεται πρὸς ἀναχώρησιν. Ἐγκαιρὸς ὁμως ἄφιξις τοῦ Ἰμβραήμ κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1825 καὶ συμμαχία μετ' αὐτοῦ κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1826 δημιουργεῖ τὴν τρομερὰν φάσιν τῆς πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου, ἣτις ἐπέπρωτο νὰ καταλήξῃ εἰς τὴν ἡρωϊκὴν ἔξοδον καὶ τὴν ὑποδούλωσιν.

Εὐθύς ὡς ἀπεφασίσθη ἡ συνεργασία Κιουταχῆ καὶ Ἰμβραήμ, ὁ τελευταῖος οὗτος, ἀντιληφθεὶς ὅτι διὰ μόνων τῶν ἀπὸ ξηρᾶς ἐπιθέσεων ἢ ἄλλωσις τοῦ Μεσολογγίου θὰ ἦτο ἀδύνατος, ἀπεφάσισε νὰ συνδυάσῃ τὰς ἐνεργείας του καὶ ἀπὸ θαλάσσης, πρὸς ἀποκοπὴν πάσης μετὰ τῶν ἑλληνικῶν πλοίων ἐπικοινωνίας τῶν πολιορκουμένων καὶ διακοπὴν οὕτω τοῦ παρ' αὐτῶν ἐνεργουμένου ἐπισιτισμοῦ.

Πράγματι τὴν 17 Φεβρουαρίου ἀποκλείεται ἡ λιμνοθάλασσα διὰ πολυαριθμῶν πλοιαρίων. Ταυτοχρόνως ἀραβικὰ στρατεύματα ὑπὸ τὸν Χουσεϊμπην καταλαμβάνουν ἐν πρὸς ἐν τὰ ἐπ' αὐτῆς νησιδία. Τὴν 26 ἰδίου μετὰ πολύνεκρον μάχην πίπτει καὶ τὸ ἡρωϊκὸν Βασιλάδι.

Κυριευθέντος τοῦ Βασιλαδίου, ὁ ἐχθρὸς στρέφει τὴν προσοχὴν του εἰς τὸ Ἀνατολικόν. Ἐνισχύει τὰ πολιορκοῦντα τὴν πόλιν ταύτην στρατεύματα καὶ τὴν 27 Φεβρουαρίου ἐπιτίθεται ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης πρὸς κατάληψιν τοῦ μεσημβρινῶς τοῦ Ἀνατολικοῦ καὶ δυτικῶς τῆς Φοινικίως κειμένου νησιδίου Ντολμᾶ.

(«Στερεὰ Ἑλλάς», 9 - 9 - 1923)

8. Ἡ ἔποποιῖα τοῦ Ντολμᾶ.

«Τρεῖς σταυραητοὶ ροβόλαγαν ἀπ' τ' Ἄγραφα σταλμένοι
 »Ὁ ἕνας πάει στ' Ἀντικικό, στὸ Βασιλάδι ὁ ἄλλος
 »Κι ὁ τρίτος ὁ καλλίτερος στὸ Μεσολόγγι μπῆκε.
 »Ντάπια σὲ ντάπια περπατεῖ, ταμπούρι σὲ ταμπούρι,
 »Ρωτάει στὴ ντάπια τοῦ Μακρῆ, στὴ ντάπια τοῦ Δεσπότη,
 »Γεῖά σας, χαρὰ σας, μπρὲ παιδιά! Καλῶς τὸ παλληκάρι!
 »Μόν' εἶδατε τὸ Λιακατᾶ, τὸν καπετὰν Γρηγόρη;
 »Ἀητέ μ', αὐτὸς δὲν εἶν' ἐδῶ κι ἐδῶ μὴν τὸν γυρεύεις,
 »Μὸν πέτα πρὸς τ' Ἀντικικὸ καὶ πέρασε στὸ Πόρο,
 »Ἐκεῖ θὰ βρῆς πολλὰ κορμιὰ σφαγμένα, σκοτωμένα.
 »Κι ὅποιο εἶν' πιὸ λεβέντικο καὶ ξανθομουστακάτο,
 »Ἐκεῖνο εἶναι τὸ κορμὶ τοῦ καπετὰν Γρηγόρη!»

Λιακατᾶς! Ντολμᾶς! Δυὸ ὀνόματα πού αἰώνια θὰ συμβολίζουν γιὰ τὸ Αἰτωλικὸ καὶ τὸ Ἔθνος ὀλόκληρο τὴ μυθικὴ παλληκαριά, τὴν ὑπέρατη ὑπὲρ Πατρίδος αὐτοθυσία.

Μεσουρανεῖ ὁ ἥλιος τῆς δόξης τοῦ Μεσολογγίου καὶ οἱ ἀκτῖνες του ὀλόχρυσες κι ὀλοπόφυρες καταυγάζουν τὰ θρυλικά νησάκια τῆς αἵματοβυμμένης λιμνοθάλασσης. Ὁ Ντολμᾶς ἀμιλλᾶται μὲ τὸ Βασιλάδι καὶ τὴν Κλείσοβα· ὁ Λιακατᾶς μὲ τὸν Πεταλούδη καὶ τὸν Τζαβέλλα.

Ξημέρωνε ἡ 28 Φεβρουαρίου 1826. Τὰ πυκνὰ σύννεφα, πού σκέπαζαν τὸν οὐρανὸ τὴ νύκτα ἐκείνη, ζητοῦσαν μ' ἐπίμονη προσπάθεια νὰ φράξουν τὸ δρόμο τῆς ἀγῆς, ὅταν οἱ πρῶτοι κρότοι τῶν κανονιῶν ἀντήχησαν ἀπὸ τὸ ἐχθρικὸ στρατόπεδο τῆς Φοινικιάς. Ἀπ' τὴ νύκτα οἱ Τούρκοι εἶχαν στήσει ἐκεῖ τρία κανονοστάσια μὲ 18 κανόνια καὶ βομβοβόλα, δύο χιλιάδες δὲ Ἄραβες καὶ Ἀλβανοὶ ὑπὸ τὸν Χουσεῖμπην ἦσαν ἔτοιμοι πρὸς κατάληψιν τοῦ Ντολμᾶ, τὸν ὅποιον ἐχώριζεν ἀπὸ τῆς Φοινικιάς στενὸ πέραμα ρηχῶν ὑδάτων πλάτους 20 περίπου βημάτων.

Εἰς τὸ Ἀνατολικὸν δὲν ὑπῆρχε φρουρά. Διακόσιοι ἐκ τῶν κατοίκων, οἱ μόνοι δυνάμενοι νὰ φέρωσιν ὄπλα, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ χιλιάρχου Γρηγόρη Λιακατᾶ, ἀνέλαβον νὰ υπερασπίσουν τὸν Ντολμᾶν. Ἐνα μόνον κανονοστάσιον ἦτο τὸ στήριγμα τῶν ὀλίγων τούτων πολεμιστῶν.

Τοὺς πρῶτους ἀραιοὺς κανονιοβολισμοὺς διεδέχθη, ἅμα ὡς ἐπρόβαλεν ἡ ἡμέρα, σφοδρὸς βομβαρδισμός. Τὸ πᾶν ἐκαλύπτετο ἀπὸ τὰς λάμψεις καὶ τοὺς καπνοὺς τῆς πυρίτιδος. Ταυτοχρόνως οἱ ἐχθροὶ εἰ-

πτονται εἰς τὸ πέραμα μὲ ἀλαλαγμούς. Ὁ Λιακατῆς ἀπτόητος τοὺς ἀπωθεῖ. Οἱ γενναῖοι του μάχονται ὡς λέοντες. Αἱ ἐπιθέσεις διαδέχονται ἢ μία τὴν ἄλλην καὶ ὄλαι ἀποκρούονται.

Τρέχουν οἱ ὄρες καὶ οἱ βάρβαροι ἀπωθούμενοι ἀποκάμνουν. Ὁ Χουσεήμπεης λυσσᾶ καὶ τίθεται ἐπὶ κεφαλῆς. Οἱ βάρμοφόροι τοι λογχίζουν τοὺς δειλιῶντας στρατιώτας. Τὰ νερὰ κοκκινίζουν ἀπὸ τὸ αἷμα. Τὸ νησὶ γεμίζει ἀπὸ τὰ πτώματα. Πέφτουν κατὰ σωροὺς οἱ νεκροί, πέφτουν καὶ οἱ Ἕλληνες. Τὸ ἔνδοξο τοῦ Ντολμᾶ γῶμα βιάφεται ἀπὸ τὸ αἷμα των.

Ὁ ἥλιος γέρνει τώρα πρὸς τὴ δύσι του καὶ ὁ Λιακατῆς ὄρθιος ἀκόμη μὲ πενήντα μόνον παλληκάρια του μάχεται θερίζων τοὺς ἀπίστους. Τὰ ξίφη των σπάζουν· τὰ ὄπλα των ἀνάβουν· τὰ πυρομαχικά των τελειώνουν. Οἱ ὄπλαρχηγοὶ ἕνας-ἕνας ἔχουν ὄλοι φρονευθῆ. Ἐδῶ τὸ πῶμα τοῦ Ζαχαριά, ἐκεῖ τοῦ Βλυσμᾶ, παρέκει τοῦ Καραπάνου, πιὸ πέρα τοῦ Φαράντου καὶ ὄλων τῶν ἄλλων.

Εἶναι σκοτάδι πιά, ὅταν ὁ Λιακατῆς, πληγωμένος κι αὐτός, μὲ δέκα μόνον συντρόφους, ἀρχίζει νὰ κάμπτεται. Σπρώχνει τὸν Τσάλα στὴ θάλασσα λέγοντάς του : «Πήγαινε στ' Ἀντικὸ καὶ πές τους πὼς ἔμειναν ὄλοι ἐδῶ, πιστοὶ στὸν ὄρκο τους καὶ στὴ Πατρίδα. Ὁ Θεὸς πιά ἄς τοὺς προστατεύσῃ». Γυρίζοντας δὲ ἀπότομα τὰ μάτια του στὸ κενό, σὰν κάποια σκιὰ νὰ τοῦ μίλησε, ἀποκρίνεται περήφανα : «Ἐ! Λεονίδα, ἔλα τώρα νὰ μοιράσῃς τὴ δόξα σου μὲ τοὺς γενναίους μου».

Αἱ τελευταῖαι του λέξεις γίνονται μέσα στοὺς ἀλαλαγμοὺς καὶ τὰ οὐρλιάσματα τῶν Τούρκων, πὸν κατῶρθωσαν τέλος νὰ καταλάβουν τὸ νησί. Πνιγμένος στὸ αἷμα, πὸν ἔτρεχε ἀπ' τὶς πληγές του, πέφτει στὰ χέρια τῶν Ἀράβων καὶ κομματιάζεται.

Κι' ἐνῶ ὁ Γρηγόρης Λιακατῆς μὲ τὰ λείψανα πὸν τοῦ ἀπέμειναν παραδίκε τὴν ἡρωικὴ του ψυχὴ στὸ Πλάστη, ἡ Δόξα παρέκει ἔπλεκε τ' ἀμάραντα στέφανα γιὰ τοὺς νέους ἡμιθέους πὸν φτερούγιζαν πρὸς τὴν Ἀθινασία.

(«Στερεὰ Ἑλλάς», 16-9-1923)

★

9. Μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Ντολμᾶ.

Μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Ντολμᾶ τὸ Ἀνατολικὸν δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ ἀντιστῆ. Καλῆ τύχη, οἱ ἐχθροὶ ἐνόμιζαν ὅτι ἡ πόλις αὕτη εἶχεν ὡς ἄλλοτε ἱκανὴν φρουράν, γνωρίζοντας δὲ τὰς συνεπειὰς μιᾶς νέας ἐπιθέσεως ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας, ἐπροτίμησαν, καίτοι νικηταί, νὰ ζητήσουν συμβιβασμόν.

Πράγματι, τὴν ἐπομένην τῆς μάχης καὶ ἐνῶ τὰ ἐχθρικά πλοίαρια εἶχον περικυκλώσει τὴν πόλιν, ὁ Ἰμβραήμ καλέσας παρ' αὐτῶ τὸν Παπαοικονόμου καὶ δύο ἄλλους ἐκ τῶν προκρίτων ἐξήτησε τὴν εἰρηνικὴν παράδοσιν τῆς πόλεως, ὑποσχεθεὶς μόνον ἀσφάλειαν ζωῆς καὶ τιμῆς τῶν κατοίκων, πλὴν ἐνός, τὸν ὁποῖον ἀπέφυγε νὰ ὀνομάσῃ.

Οἱ ἀπεσταλμένοι, ἔχοντες ὑπ' ὄψει τῶν ὅτι πᾶσα ἀντίστασις θὰ ἦτο ματαία, ἐδέχθησαν. ὑπὸ τὸν ὄρον ὅπως ἐπιτραπῆ εἰς ἕκαστον τῶν κατοίκων νὰ παραλάβῃ μεθ' ἑαυτοῦ ποσὸν μέχρις 100 γροσίων καὶ τὴν πολυτιμότεραν τοῦ ἐνδυμασίαν. Οἱ ὄροι οὗτοι ἐγένοντο δεκτοὶ ὑπὸ τοῦ Ἰμβραήμ, εἶτα δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ Κιουταχῆ, ὅστις συγχρόνως ἐδέχθη νὰ μεταβῶσιν οἱ κάτοικοι εἰς Ἄρταν, μὲ τὴν ρητὴν ὑπόσχεσιν νὰ τοὺς διαθρέψῃ καὶ ἐπὶ ἓνα μῆνα. Ἐπὶ τοὺς ὄρους τούτους, τοὺς καὶ διατηρηθέντας, παρεδόθη τὸ Ἀνατολικόν.

Ἐνῶ δὲ ἐξήρχοντο τὰ γυναικόπαιδα καὶ οἱ γέροντες ἀνενόχλητοι, ἐν ὄλῳ τρισχίλιοι, συνελήφθη αἴφνης ὠραία τις νεᾶνις φέρουσα καλύπτραν καὶ ἔνδυμα καλογοραίας καὶ μετεφέρθη εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ Ἰμβραήμ. Ἡ νεᾶνις αὕτη, ὀνομαζομένη Τασούλα Κουρκουμέλη, ἦ ὠραιότερα τῆς πόλεως καὶ μνηστὴ τοῦ Νίκου Τσερέπη, ἦτο τὸ ἐξαιρεθὲν τοῦ συμβιβασμοῦ πρόσωπον. Ταύτην εἶχε προδώσει ἔβραϊος τις Σαμπεθάῦ ὀνόματι, ὑπηρέτης τῆς οἰκογενείας Κουρκουμέλη, ὅστις καὶ ἐφανέρωσεν εἰς τὸν Ἰμβραήμ τὴν ὠραιότητά της καὶ τὰ ληφθέντα προφυλακτικὰ μέτρα ἵνα μὴ προκαλέσῃ τὴν προσοχὴν του.

Ὁ Παπαοικονόμου συνοδεύων τὴν νεάνίδα διεμαρτυρήθη διὰ τὴν σύλληψίν της, ὁ δὲ Ἰμβραήμ ἐξοργισθεὶς ἐκ τῶν ὑβριστικῶν φράσεων, ἃς οὗτος τοῦ ἀπέτεινε, διέταξε νὰ τοῦ ἐκριζώσουν τὴν γενειάδα. Ὁ ἀγαθὸς οὗτος ἱερεὺς, ὅστις ἀνεκτιμήτους προσέφερεν ὑπηρεσίας εἰς τὸ Ἀνατολικὸν καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ ἀγῶνος, ἐπέπρωτο νὰ ὑποστῆ τὸ ὀδυνηρὸν μαρτύριον εἰς τὸ τέλος τοῦ βίου του ἐν τῇ προασπίσει τῶν πνευματικῶν του τέκνων. Ἡ δὲ Τασούλα Κουρκουμέλη παρέμεινεν ἔκτοτε εἰς τὸ χαρέμι τοῦ Ἰμβραήμ.

Οὕτω τὸ Ἀνατολικόν, ἀναπετάσαν τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως τὴν 21 Μαΐου 1821 καὶ μετὰ ἀγῶνας ἡρωϊκοὺς καὶ αἱματηροὺς, παρεδόθη πάλιν ἔρημον κατοίκων τὴν 1ην Μαρτίου 1826. Τὴν τύχην του δὲ ἠκολούθησε μετ' ὀλίγον καὶ τὸ Μεσολόγγι.

Τὴν 11 Μαΐου 1828, ὁ Ἀγγλος πλοίαρχος Ἀστιγξ, διακρινόμενος διὰ τὸν φιλελληνισμόν του, ἀφοῦ ἀνακατέλαβε τὸ Βασιλάδι καὶ τὸν Ντολμᾶν, ἐπεχείρησε ν' ἀπελευθερώσῃ καὶ τὸ Ἀνατολικόν. Ἐνῶ δὲ ἦ ἐπιτυχία τῆς ἐπιχειρήσεως ἐθεωρεῖτο βεβαία, τὰ δὲ ὑπ' αὐτὸν πλοίαρια φθάσαντα εἰς ἀπόστασιν βολῆς τυφεκίου ἀπὸ τῆς πόλεως εἶχον ἀνοίξει πῦρ κατ' αὐτῆς, ἀνεφλέγη αἴφνης τὸ φέρον τὰ πολεμοφόδια

πλοιάριον καὶ ἐκ τῆς ἐκρήξεως ταύτης ἐπληρώθη ὁ Ἄστιγξ, ἐφρονεύθησαν δὲ καὶ 20 συμπολεμισταὶ του, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῶν κανονιοφόρων Ἄνδρέας Παπαπάνου. Τὸ δυστύχημα τοῦτο ἐματαίωσε τότε τὴν ἀνακατάληψιν τοῦ Ἀνατολικοῦ, ὃ δὲ Ἄστιγξ μετεκομίσθη διὰ τοῦ πολεμικοῦ του «Καρτερία» εἰς Ζάκυνθον, ὅπου καὶ ἀπέθανεν ἐκ τοῦ τραύματος τὴν 20 Μαΐου. Ἀργότερον μετεφέρθησαν τὰ ὄσῃ τοῦ μεγάλου τούτου φιλέλληνος εἰς Ναύσταθμον, ὅπου ἡ Κυβέρνησις ἀνήγειρεν αὐτῷ καὶ κατάλληλον μνημεῖον.

Τέλος, τὴν 2 Μαΐου 1829 καὶ μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν ὀλοκλήρου τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, οἱ ἐν Μεσολογγίῳ καὶ Αἰτωλικῷ Τοῦρκοι, ἀποκλεισθέντες ὑπὸ τῶν ἑλληνικῶν στρατευμάτων καὶ τοῦ στόλου, ἠναγκάσθησαν νὰ ὑπογράψουν συνθήκην παραδόσεως ἀμφοτέρων τῶν πόλεων τούτων, αἵτινες οὕτω, ἀναπετάσασαι καὶ πάλιν τὴν σημαίαν τῆς Ἐλευθερίας, ἐπανῆλθον εἰς τοὺς κόλπους τῆς μητρὸς Ἑλλάδος, ἥτις κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος καὶ μετὰ μακροαίωνα δουλείαν καὶ ἀγῶνας γιγαντιαίους καὶ αἱματηροὺς ἀνεκηρύσσετο τέλος εἰς Κράτος ἐλεύθερον καὶ ἀνεξάρτητον, ὑπὸ τὰς ἐπευφημίας ὀλοκλήρου τῆς ἀνθρωπότητος.

(«Στερεὰ Ἑλλάς», 23 - 9 - 1923)

Β'

ΝΕΟΙ ΤΟΥ ΑΙΤΩΛΙΚΟΥ

1. Οί έρασιτέχνοι.

Κάθε τόπος έχει και τους τύπους του. Στο Αιτωλικό ζή ακόμη ένας τύπος ένθουσιώδους άλλοτε ποιητοῦ και ρήτορος, σὸν ὅποιον ὀφείλει τόσα, πὸν ἂν δὲν ἀποφασίση μετὰ τὸν θάνατόν του νὰ τοῦ στήση προτομήν, ὀφείλει ὅμως ἕξ εὐγνωμοσύνης νὰ διατηρήσῃ ἀλησμόνητον τὴν μνήμην του.

Εἶναι ὁ Γιάννης Τζοβάρας!

Παρὰ τὴν πτωχείαν και τὴν ταραχώδη βιοπάλην του, ὁ Τζοβάρας ὑπῆρξεν ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν ἡ πνευματικὴ ἐκπροσώπησις τοῦ Αἰτωλικοῦ. Λατρεύων μὲ φανατισμὸν τὴν πατρίδα και ποτισμένος μέχρις ὀστέων μὲ τὰς φλογεράς ἀποστροφάς τοῦ Βαλαωρίτου και τοὺς πατριωτικοὺς λυρισμοὺς τοῦ Περεσιάδου, ἦτο πάντοτε ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ λαοῦ τοῦ Αἰτωλικοῦ εἰς πᾶσαν ἐθνικὴν ἢ τοπικὴν ἐορτήν, ὑποδοχὴν, θεατρικὴν και καλλιτεχνικὴν κίνησιν. Οἱ ἔξῳσται τοῦ Δημοαρχείου και τῆς οἰκίας Οἰκονομοπούλου ἀντιλαλοῦν ἀκόμη τὴν βροντώδη φωνὴν του, ὅταν κατὰ τὰς ἐπετείους τῆς Ἐθνικῆς ἐορτῆς ἀπέδιδε μὲ ὑπέροχον ἀπαγγελίαν τὰς συγκλονιστικὰς ἀποστροφάς τοῦ ποιήματος τοῦ Πατριάρχου ἡ ἐγκωμίαζε τὰ ἀθάνατα κατορθώματα τῶν ἡρώων τοῦ 21.

Χτυπᾶτε πολεμάρχοι . . .

Μὴ λησμονῆτε τὸ σχοινί,

παιδιά, τοῦ Πατριάρχη!

ἔβροντοφῶναι ὁ Τζοβάρας και θύελλα χειροκροτημάτων διεδέχετο τὰς τελευταίας του λέξεις!

Εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν ἡμεῖς ἤμεθα ἀκόμη νήπια, ἕνας ἄλλος ὄμιλος διανοουμένων ἐτίμα και προῆγε τὸ Αἰτωλικὸν διὰ σοβαρᾶς πνευματικῆς κινήσεως και ὠραίων θεατρικῶν παραστάσεων. Ὁ Τζοβάρας ἦτο και τότε ἡ ψυχὴ τῆς κινήσεως αὐτῆς. Δραματικὰ ἀριστουργήματα τῆς ἡμετέρας και ξένης φιλολογίας ἀνεβιβάζοντο ἐπὶ προχείρου σκηνῆς μὲ ἐπιμέλειαν πὸν θὰ ἐξήλευε και τὸ καλλίτερον σημερινὸν Ἀθη-

ναϊκὸν θέατρον. Πρωταγωνιστὴς καὶ διδάσκαλος πάντοτε ὁ Τζοβάρης. Ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ ἰδίου ἐπληροφορήθη ὅτι ἡ συμπαθὴς καλλιτέχνις Μελπομένη Κολυβά ὑπῆρξε μαθήτριά του, ἡ πρώτη δὲ ἐμφάνισις τῆς ἐγένετο ἀπὸ τῆς σκηνῆς τοῦ θεάτρου Αἰτωλικοῦ.

Ἐν Ἀθήναις τότε θεατρικὸς κόσμος μετὰ περιεργείας παρηκολούθει τὰς προόδους τοῦ θεάτρου Αἰτωλικοῦ, πολλοὶ δὲ σοβαροὶ θίασοι κατῆλθον ἕως ἐκεῖ καὶ ἔδιδον σειρὰς ἐπιτυχῶν παραστάσεων τῇ συμπράξει τῶν ἐρασιτεχνῶν.

Μετά τινα ἔτη ἡ κίνησις αὐτὴ ἐνεκρώθη. Τὰ μέλη τοῦ ὁμίλου ἐτράπησαν εἰς διαφόρους ἐπιχειρήσεις, ὁ δὲ Τζοβάρης ἀπέμεινε μόνος, ζῶσα ἀνάμνησις τῶν ὡραίων ἡμερῶν, τῶν ὁποίων τὴν παρέλευσιν ἐθρήνηι μὲ πικρὰ δάκρυα.

Ἡ κατόπιν τῆς διαλύσεως ταύτης ἐπελθοῦσα νέκρωσις τῆς πνευματικῆς κινήσεως τοῦ Αἰτωλικοῦ ἐπέφερε σοβαρὸν πλῆγμα ἐπὶ τῆς καθόλου ἰδιοσυγκρασίας τοῦ Τζοβάρη. Ἀπὸ τότε ἤρχισεν ἡ κατάπτωσις του. Περιφερόμενος τῆδε ἀκεῖσε σὰν περιπλανώμενος Ἰουδαῖος, ἤρχισε σιγὰ-σιγὰ νὰ χάνῃ τὸ κῦρος του παρὰ τῷ λαῷ, ὅστις μὴ ἐννοῶν τὰ βαθύτερα αἷτια τῆς τοιαύτης μεταβολῆς του τὸν ἐθεώρει ὡς ἀπομωρανθέντα.

Ἐν τῷ μεταξύ ὁ ποιητὴς πιεζόμενος ὑπὸ τῶν βιοτικῶν ἀναγκῶν ἐτράπη εἰς τὴν δικολαβίαν, τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν καὶ τὴν καλλιέργειαν τῶν ὀλίγων κτημάτων του.

(«Στερεὰ Ἑλλάς», 10·6·1923)

2. Ἀπὸ τῆς παρακμῆς εἰς τὴν ἀναγέννησιν.

Ἡ προαναφερθεῖσα νέκρωσις τῆς πνευματικῆς κινήσεως τοῦ Αἰτωλικοῦ διήρκεσεν ἐπὶ δεκαπενταετίαν ὀλόκληρον καὶ μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ ἔτους 1911.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν μαθητιῶσαν νεολαίαν, αὕτη ἠρκεῖτο εἰς τὸ νὰ παρέχῃ τὴν πολύτιμον συνδρομὴν τῆς εἰς τὰ διάφορα πεντάλεπτα φυλλάδια τὰ μεταβιβάζοντα καθ' ἑκάστην τὰς συνεχείας τῶν λαϊκῶν μυθιστορημάτων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ ν' ἀπορροφᾶται μὲ ζῆλον ἀξιοθρήνητον ἀπὸ τοὺς ἔλκυστικοὺς γρίφους καὶ λοιπὰ μικροπροβλήματα τῶν ἀκμαζόντων τότε περιοδικῶν «Ἑλλάς» καὶ «Παρνασσός». Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι τὰ ἐν λόγῳ περιοδικὰ παρέσχον τότε πολύτιμον συνδρομὴν εἰς τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἀπανταχοῦ Ἑλληνοπαίδων διὰ τῆς ἐνθαρρυντικῆς φιλοξενίας εἰς τὰς στήλας των

τῶν πρώτων αὐτῶν ποιητικῶν καὶ φιλολογικῶν προσπαθειῶν, ἀλλ' εἶναι ἐξ ἴσου ἀληθές ὅτι διὰ τοὺς μικροὺς Αἰτωλικιώτας αἱ στῆλαι αὗται παρέμενον σχεδὸν κεναί, ἐνῶ ἀντιθέτως ἐπληροῦντο ἐκεῖναι εἰς ὧς ἀνεγράφοντο τὰ ὀνόματα τῶν λυτῶν τῶν διαφόρων διαγωνισμῶν.

Ἀντιθέτως, ὅμως, πρὸς τοὺς ἐν Αἰτωλικῷ παραμένοντας τότε νέους, οἱ εἰς τὰ Γυμνάσια, Πανεπιστήμιον καὶ ἐμπορικὰς σχολὰς σπουδάζοντες Αἰτωλικῶται συνάδελφοί των ἤρχισαν κινούμενοι ζωνηρῶς, παρέχοντες σοβαρὰς ἐλπίδας διὰ τὴν προσεχῆ πνευματικὴν ἀναγέννησιν τῆς πατρίδος των. Ἡ δρᾶσις τῶν Μακεδονικῶν ὀργανώσεων καὶ ἡ εἰρηνικὴ ἐπανάστασις τοῦ 1909, αἱ δημιουργήσασαι τότε καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα ἀτμόσφαιραν ἐθνικοῦ ὄργασμοῦ, ὅστις κατέληξεν εἰς τὴν πανηγυρικὴν πανστρατιὰν τοῦ 1912, ὑπῆρξαν ἡ ἀπαρχὴ τῆς ἀναδημιουργίας τῆς πνευματικῆς ταύτης κινήσεως ὑπὸ τῶν Αἰτωλικιωτῶν σπουδαστῶν. Ἡ ἐκδήλωσις δὲ ὑπῆρξεν ἀπότομος καὶ ραγδαία κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1911. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης καὶ μέχρι τῆς ἐπιστρατεύσεως τοῦ 1912 τὸ Αἰτωλικὸν διῆλθεν ἡμέρας ἀλησιμονήτους, αἵτινες ἀπετέλεσαν τιμητικὸν σταθμὸν ἐν τῇ πνευματικῇ του ἐξελίξει.

Τὰς λεπτομερείας τῆς κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην δράσεως τῆς νεολαίας τοῦ Αἰτωλικοῦ θὰ ἐκθέσωμεν εἰς τὰ προσεχῆ κεφάλαια τῶν ἀναμνησεῶν μας, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι δι' αὐτῶν θὰ διεγείρωμεν τὴν φιλοτιμίαν τῆς συγχρόνου τοιαύτης, ἥτις δυστυχῶς, παρὰ τὴν ἀπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἐκδηλουμένην σήμερον πρόοδον καὶ ἀναγέννησιν, ἐξακολουθεῖ παραμένουσα ἐν ἀδρανεῖα καὶ ἀδικαιολογήτῳ ληθάρτῳ.
(«Στερεὰ Ἑλλάς», 1-7-1923)

3. Ὁ Σύλλογος τῶν Ἑρασιτεχνῶν.

Ὅπως ἀνωτέρω ἐξεθέσαμεν, τὸ Αἰτωλικὸν ἦτο ἄλλοτε κέντρον σοβαρᾶς θεατρικῆς κινήσεως. Μπορεῖ νὰ πῆ κανεὶς ὅτι οἱ Αἰτωλικῶται εἶχον μέσα τους τὸ μικρόβιο τῆς θεατροφιλίας εἰς βαθμὸν ποῦ εἰς καμμίαν ἄλλην πόλιν δὲν παρετηρήθη.

Οἱ ἠθοποιοὶ ποῦ ἔφθασαν ἕως ἐκεῖ ἐκινδύνευαν νὰ γίνουιν δημόται Αἰτωλικοῦ καὶ μόνον κατόπιν συνεννοήσεως μὲ ἄλλους συναδέλφους των τοὺς παρεχώρου τὴν θέσιν των.

Εἰς τὰ 1910 ἦλθε στὸ Αἰτωλικὸν ὁ ἠθοποιὸς Μῆτσος Ρέντζος μὲ θίασον ἀρκετὰ καλὸν καὶ ἄριτον. Πρωταγωνίστρια ἦτο ἡ γυναίκα του

Ἐλένη, πολὺ καλὴ καὶ φιλότιμος ἠθοποιός. Ἀργότερα ἦλθε καὶ ἄλλος ἐπίσης θίασος ὑπὸ τὸν Γαϊτανάκην. Ἡ σύζυγός του Σοφία καὶ ἡ μικρὰ κόρη του Νίτσα, πὸν παίζει στὸν θίασο Κυβέλης, ἦσαν αἱ πρωταγωνίστριαι τοῦ δευτέρου αὐτοῦ θιάσου. Καὶ οἱ δύο παίζοντες ἐκ περιτροπῆς καθ' ὄλον τὸ ἔτος αὐτὸ εἶχον γίνεαι πολὺ συμπαθεῖς στοὺς Αἰτωλικιώτας, αἱ δὲ εἰσπράξεις των ἦσαν τόσον ἱκανοποιητικαί, ὥστε δὲν τοὺς ἔκανε καρδιά νὰ τοὺς ἐγκαταλείψουν. Ὅταν ἔπαιζεν ὁ ἕνας θίασος, ὁ ἄλλος ἐγύριζε στὸ Ἀγρίνιον καὶ στὸ Μεσολόγγι.

Ἡ θεατρικὴ αὕτη κίνησις μαζὶ μὲ τὰ αἷτια πὸν ἀνεπτυξάμεν ἀνωτέρω ἐδημιούργησαν τὴν σκέψιν μεταξὺ τῶν ἀποφοίτων τότε σπουδαστῶν τοῦ Αἰτωλικοῦ περὶ ἰδρύσεως Συλλόγου Ἑρασιτεχνῶν. Καὶ ἡ σκέψις αὕτη ἐτέθη ἀμέσως εἰς ἐφαρμογὴν.

Οὕτω τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1911 ὁ Σύλλογος ἔκαμεν τὴν ἐπίσημον ἐμφάνισίν του διὰ καταστατικοῦ καὶ δημοσιεύσεων. Τὰ ἀποτελοῦντα αὐτὸν πρόσωπα ἦσαν ὁ Λεονάρδος, ὁ Σῶκος, ὁ Κτιστόπουλος, ὁ Ροδόπουλος, ὁ Λάσκαρης, ὁ Οἰκονομόπουλος, ὁ Σπυρόπουλος, ὁ Καρβέλης, ὁ Κοντοδῆμος, ὁ Τσέκος, ὁ μακαρίτης Πυλαρινὸς καὶ πολλοὶ ἄλλοι. Ὁ Τζοβάρας δὲν εἶχε μετὰσχει ἐπισήμως εἰς τὸν Σύλλογον, ἦτο ὅμως ἡ ψυχὴ αὐτοῦ καὶ ὁ διδάσκαλος εἰς τὰ ἔργα πὸν ἐπρόκειτο νὰ παιχθοῦν.

Τὸ περιοδικὸν τοῦ Συλλόγου ἦτο ὁ «Παναιτωλικὸς Ἀστὴρ», τοῦ ὁποίου τὴν ἔκδοσιν εἶχεν ἀναλάβει ὁ Σῶκος. Κατὰ τὸ καταστατικὸν τοῦ Συλλόγου, ὁ κύριος σκοπὸς του ἦσαν αἱ θεατρικαὶ παραστάσεις, αἱ καλλιτεχνικαὶ διαλέξεις, αἱ ἐθνικαὶ διαλέξεις, αἱ ἐθνικαὶ ἐορταὶ καὶ αἱ ἐκδρομαί.

Συμφώνως πρὸς τὸν σκοπὸν, ἡ πρώτη σκέψις τοῦ Συλλόγου ὑπῆρξεν ἡ δημιουργία θεάτρου. Ὡς κατάλληλον οἶκημα ὑπῆρχε τὸ ὑπὸ τὴν οἰκίαν Οἰκονομοπούλου καφενεῖον, τὸ ὁποῖον ἐχρησίμευε πάντοτε ὡς θέατρον καὶ τὸ ὁποῖον παρεχωρήθη εὐγενῶς εἰς τὸν Σύλλογον. Ἐλείπαν ὅμως τὰ σκηνικά. Καὶ ἡ κατασκευὴ τῶν σκηνικῶν καὶ τῆς λοιπῆς ξυλουργικῆς ἐργασίας ἀπαιτοῦσι χρῆμα καὶ τὸ χρῆμα . . . ἔλειπεν ἀπὸ τὸν Σύλλογον. Ἐν τούτοις ὁ ζῆλος ἦτο τόσον μέγας καὶ τὰ προσκόμματα τόσον μικρὰ ἀπέναντί του, ὥστε καὶ τὸ ἐμπόδιον αὐτὸ ὑπερεπηδήθη ἀμέσως. Ὁ Σῶκος ἀνέλαβε νὰ προμηθεύσῃ τὸ πανὶ ἀπὸ τὸ ὁμώνυμον κατάστημά του ἐπὶ πιστώσει, ὁ Τσέκος τὴν ξυλείαν ἀπὸ τὸ κατάστημά του, ὁ δὲ παρεπιδημῶν τότε ἐκεῖ Αἰτωλικιώτης ζωγράφος Δῆμος Μπραέσας νὰ ζωγραφίσῃ δωρεάν τὰ διάφορα σκηνικά.

(«Στερεὰ Ἑλλάς», 8-7-1923)

4. Ἡ 25 Μαρτίου 1911.

Ταυτοχρόνως μὲ τὴν ἐτοιμασίαν τῆς σκηνῆς ἤρχισαν καὶ οἱ πρόβες στὸ ἔργον ποὺ θὰ ἐπαίζετο τὴν ἡμέραν τῆς Ἐθνικῆς ἑορτῆς. Ὡς καταλληλότερον διὰ τὴν ἡμέραν αὐτὴν ἔργον ἐξελέγη ἡ «Ἑσμὲ» τοῦ Περεσιάδου. Γυναῖκες δὲν ὑπῆρχαν στὸν Σύλλογο. Τέτοια πρόοδος ἦτο πολὺ τολμηρὰ ἀκόμη γιὰ τὰ κορίτσια τοῦ Αἰτωλικοῦ. Κατ' ἀνάγκην, λοιπόν, τὰ γυναικεῖα πρόσωπα θὰ τὰ ὑπεδύοντο νέοι ἐκ τῶν μελῶν τοῦ Συλλόγου.

Ὅταν ἀνέτειλεν ἡ ἡμέρα τῆς ἑορτῆς, τὰ πάντα ἦσαν ἔτοιμα. Ἡ κίνησις τοῦ Συλλόγου ἐπέδρασε καὶ ἐπὶ τῆς δημοτικῆς καὶ ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας. Οὐδέποτε ἄλλοτε τὰ καταστήματα καὶ αἱ οἰκίαι εἶχον στολισθῆ μὲ τόσην μεγαλοπρέπειαν.

Μετὰ τὴν δοξολογίαν, εἰς ἣν παρέστη ἐπισήμως ὁ Σύλλογος, ὁ Σῶκος ἐξεφώνησεν ἀπὸ τοῦ ἐξώστου τοῦ Δημαρχείου τὸν πανηγυρικὸν τῆς ἡμέρας. Τὸ βράδυ ἔγινε μεγάλη λαμπαδηφορία ὑπὸ τῶν μαθητῶν ὄλων τῶν σχολείων, προπορευομένης τῆς ἐκ . . . πέντε ὀργάνων φιλαρμονικῆς τοῦ Μεσολογγίου ὑπὸ τὸν μακαρίτην Στάμον! Ἡ λαμπαδηφορία κατέληξε πρὸ τοῦ θεάτρου, ἀπὸ τοῦ ἐξώστου τοῦ ὁποῦ οὗ ὁ Τζοβάρης, ἐν μέσῳ πανζουρλισμοῦ, ἀπήγγειλε τὸ ποίημα τοῦ Πατριάρχου!

Ἐπειτα ὁ κόσμος κατέκλυσε τὸ θέατρον. Τόση δὲ ἦτο ἡ συρροὴ τοῦ πλήθους, ὥστε κατεκλύζετο καὶ ὀλόκληρος ἡ πρὸ αὐτοῦ πλατεῖα, ὡς ἐκ τούτου δὲ παρέστη ἀνάγκη νὰ ἀνοίξουν οἱ πόρτες καὶ τὰ παράθυρα τοῦ θεάτρου, διὰ νὰ παρακολουθήσῃ κατὰ τὸ δυνατόν τὴν παράστασιν ὅλος ὁ κόσμος.

Τὸ ἔργον ἐπαίχθη μὲ ἀσυνήθη ἐπιτυχίαν. Τοὺς ρόλους τῶν πρωταγωνιστῶν Δρόσου καὶ Ἑσμὲ τοὺς ὑπεδύοντο οἱ Λεονάρδος καὶ Σῶκος. Τὸν κωμικὸν Μπίρκον μὲ πρωτοφανῆ ἐπιτυχίαν ὁ Λάσκαρης. Ὁ κόσμος σπαρταροῦσε στὰ γέλια μαζί του! Τὸν Στράτον τὸν ὑπεδύετο ὁ Ροδόπουλος, τὸν Φλόγαν ὁ Καρβέλης, τὴ γρηὰ Στράταινα ὁ Σπυρόπουλος. Τέλειος στὸν ρόλο του, ὅπως ἔγινε τέλειος καὶ στὸ ἱατρικόν του ἐπάγγελμα. Τὴν Κάρμεν ὁ Πυλαρινὸς καὶ τοὺς ἄλλους δευτερεύοντας ρόλους τὰ λοιπὰ μέλη τοῦ Συλλόγου.

Τὰ κορίτσια ἐκ τῶν παρασκηνίων ἀνέλαβαν νὰ μεταμορφώσουν τοὺς ἄνδρες σὲ γυναῖκες! Καὶ τὸ ἐπέτυχαν μὲ πρωτοφανῆ δεξιότητα! Ὅλαι αἱ προεξοχαὶ καὶ καμπύλαι τοῦ γυναικείου σώματος διεπλάσθησαν μὲ τέχνην ποὺ θὰ τὴ ζήλευε καὶ ὁ Φειδίας!

Ἡ παράστασις ἐτελείωσε στὴ μιὰ μετὰ τὰ μεσάνυκτα ἐν μέσῳ ζητωκραυγῶν καὶ χειροκροτημάτων. Ἐπληκολούθησεν ἐπίσημον δεῖπνον

τοῦ Συλλόγου καὶ λαϊκὸ γλέντι ὡς τὸ πρῶτ.

Ὁ Σύλλογος ἦτο ὑπερήφανος. Αἱ πρῶται του προσπάθειαι ἐστέφθησαν ὑπὸ πλήρους ἐπιτυχίας.

(«Στερεὰ Ἑλλάς», 15-7-1923)

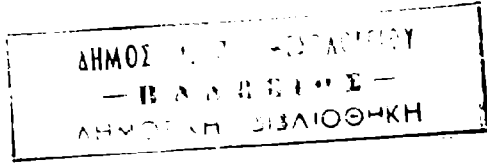
5. Ἡ δράσις τοῦ Συλλόγου Ἑρασιτεχνῶν.

Μετὰ τὴν πρώτην του ἐπιτυχίαν ὁ Σύλλογος τῶν Ἑρασιτεχνῶν ἐδίδαξε λίαν ἐπιτυχῶς καὶ ἄλλα θεατρικὰ ἔργα, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐνθουμοῦμαι τὸ «Ἐνσαρκον ἄγαλμα», μὲ ἀμίμητον καλόγηρον τὸν Τζοβάραν, τὸ «Δόξα καὶ δάκρυα» δις μὲ τὴν Ρέντζου, τὸν «Ἰωσίαν τὸν ἀκτοφύλακα» μὲ τὸν Λεονάρδον, τοὺς «Δύο λοχίας» μὲ τοὺς Λεονάρδον καὶ Σῶκον, τὸν «Χορὸν τοῦ Ζαλόγγου», τὴν «Σκλάβα» καὶ τὰ «Τέκνα τοῦ Δοξαπατρῆ». Τὸ τελευταῖον τοῦτο ἔργον ἔσχε μεγίστην ἐπιτυχίαν, ἐπανελήφθη δὲ πολλάκις. Τοὺς ρόλους τοῦ Κατακτητοῦ καὶ τῆς Μαρίας ὑπεδύθησαν οἱ Σῶκος καὶ Λεονάρδος, τὸν Δημήτριον ὁ Ροδόπουλος, τὸν Μενέλαον ἑραστήν τῆς Μαρίας ὁ Λάσκαρης, τὸν καλόγηρον ὁ Σπυρόπουλος κλπ. Ἐὸ ἔργον τοῦτο ἐδιδάχθη καὶ εἰς τὸ Μεσολόγγι κατὰ Ἰούνιον τοῦ 1911 κατόπιν προσκλήσεως τοῦ Συλλόγου ὑπὸ τῶν καθηγητῶν τοῦ Γυμνασίου.

Εἰς τὴν παράστασιν ταύτην, τῆς ὁποίας ἡ ἐπιτυχία εἶχε μείνει ἀλησμόνητος, τὸν ρόλον τοῦ καλογήρου εἶχεν ὑποδυθῆ ὁ Τζοβάρας. Ἡ πρόσκλησις αὕτη τοῦ Συλλόγου ὑπὸ τῶν Μεσολογγιτῶν μαρτυρεῖ τὴν ὑπέροχον τότε δράσιν του, ἣτις ἐπεξετάθη καὶ εἰς αὐτὴν τὴν πρωτεύουσαν τοῦ Νομοῦ.

Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ὁ Σύλλογος προητοίμαζε καὶ μίαν ἑξαερετικὴν θεατρικὴν παράστασιν διὰ τὴν Ἐθνικὴν ἑορτὴν τοῦ 1912. Ὡς ἔργον ἐξελέγη τὸ δράμα τοῦ Σώκου «Ἡ Δόξα τοῦ Αἰτωλικοῦ», διὰ τὸ ὁποῖον ὁ συγγραφεὺς ἠσχολήθη καθ' ὅλον τὸ διαρρεῖσαν διάστημα, περισυλλέξας καὶ ἀπάσας τὰς δυνατὰς πληροφορίας τὰς σχετικὰς μὲ τὴν ἱστορίαν τοῦ Αἰτωλικοῦ. Ἡ παράστασις θὰ ἐδίδετο ὑπὲρ τοῦ Ναοῦ τῶν Ταξιαρχῶν.

Πράγματι, κατὰ τὴν ἐσπέραν τῆς Ἐθνικῆς ἑορτῆς τοῦ ἔτους ἐκείνου τὸ ἔργον ἐδιδάχθη μὲ πᾶσαν δυνατὴν ἐπιμέλειαν καὶ μεγαλοπρέπειαν, συμμετέχοντος καὶ τοῦ θιάσου Γαϊτανάκη. Οἱ πρῶτοι διδάξαντες ἦσαν οἱ ἐξῆς : Γαϊτανάκης ὡς Μεγαπάνος, Καπαξίτης ὡς Κουρκουμέλης, Λεονάρδος ὡς Τσερέπη, Λαζαρίδης ὡς Λιακατᾶς, Καρβέλης ὡς Μαγγίνας, Φαράντος ὡς Τσάλας, Σπυρόπουλος ὡς Παπαϊκονόμου, Νίτσα Γαϊτανάκη ὡς Τασούλα Κουρκουμέλη, κυρία Λαζαρί-

δου ὡς Εἰρήνη Κουρκουμέλη, Κλημανιώτης ὡς Σαμπεθαῦ καὶ ὁ ἐξ Ἄργινίου φαρμακοποῦς Π. Γκιόκας ὡς Ἰμβραῖμ. Ὀλόκληρος ἡ πόλις ἐν πρωτοφανεῖ ἐνθουσιασμῷ παρηκολούθησε τὸ ἔργον τοῦτο. Διεκρίνοντο δὲ καὶ πλεῖστοι Μεσολογγῖται ἐλθόντες ἐπίτηδες εἰς Αἰτωλικόν. Ὁ δὲ τότε ἀνταποκριτὴς τῆς «Πελοποννήσου» καὶ τῆς «Πρωϊνῆς» ἐν Μεσολογγίῳ κ. Χρ. Εὐαγγελᾶτος διὰ μακρῶν ἀνταποκρίσεών του ἐξῆρε τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἔργου. Ἐπίσης μετέσχε καὶ ἡ ὑπὸ τὸν Στάμον Φιλαρμονικὴ τοῦ Μεσολογγίου. Ὁ Τζοβάρης εἰς μίαν σκηνὴν τοῦ ἔργου ἀνεφώνησεν ἐξ ἐνθουσιασμοῦ: «Εὐγε, δις εὐγε, τρις εὐγε!» Ὁ Λεονάρδος διέπρεψεν ὡς Τσερέπης, ἡ μικρὰ Νίτσα Γαῖτανάκη ἐπίσης ὡς Τασούλα. Ἐνθουσιώδης ὁ Λαζαρίδης ὡς Λιακατᾶς. Ὁ Σπυρόπουλος τέλειος ὡς Παπαϊκονόμου. Ὁ Ἄνδρέας Φαράντος ὡς Τσάλας διηγούμενος τὴν μάχην τοῦ Ντολμᾶ προεκάλεσε θύελλαν ἐπευφημιῶν. Τέλος ὁ Ἰμβραῖμ δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ εὔρη καλλίτερον ὄψωσιαν του ἀπὸ τὸν Γκιόκαν.

(«Στερεὰ Ἑλλάς», 30-9-1923)

6. Ἡ 29 Μαΐου 1912.

Μετὰ τὰς θεατρικὰς ταύτας παραστάσεις ὁ Σύλλογος τῶν Ἑρασιτεχνῶν ἀπεφάσισε τὴν τέλεσιν μεγαλοπρεποῦς μνημοσύνου ὑπὲρ τῶν εἰς Ντολμᾶν πεσόντων Αἰτωλικιωτῶν ὑπὸ τὸν Λιακατᾶν, ὡς ἐπίσης καὶ ὑπὲρ τοῦ τελευταίου Αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου Κωνσταντίνου Παλαιολόγου. Ὡς ἡμέρα τῶν μνημοσύνων τούτων ὠρίσθη ἡ 21 Μαΐου 1912.

Συμφώνως πρὸς τὸ ἀπὸ ἡμερῶν ἐκτυπωθὲν ἐκτεταμένον πρόγραμμα, τὴν πρωτὴν τῆς ἑορτῆς ἐτελέσθη μεγαλοπρεπῆς λειτουργία εἰς τὸν ναὸν τῆς Παναγίας, χοροστατοῦντος τοῦ ἀειμνήστου ἀρχιεπισκόπου Παρθενίου. Ἀπὸ πρωτῆς ἅπαντα τὰ καταστήματα παρέμειναν κλειστά, οἱ δὲ κάτοικοι κατέκλυσαν τὸν ναόν, ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ὁποίου εἶχε στηθῆ θαυμάσιον κενοτάφιον μὲ πελώριον δικέφαλον ἀετόν, ἔργον τοῦ ζωγράφου Δήμου Μπραέσα. Μετὰ τὴν λειτουργίαν ἐγένετο τὸ μνημόσυνον, εἰς τὸ ὁποῖον παρέστησαν, κατὰ τὸ πρόγραμμα, αἱ Ἀρχαί, ὁ Σύλλογος καὶ οἱ μαθηταὶ τῶν σχολείων μετὰ τῶν σημαιῶν των. Ἐπίσης παρέστη ὁ Γάλλος ὀργανωτὴς Στρατηγὸς Ἐντοῦ, ὅστις κατὰ σύμπιπτωσιν διήρχετο ἐξ Αἰτωλικοῦ τὴν ἡμέραν ἐκείνην. Μετὰ τὸ μνημόσυνον ὠμίλησε διὰ μακρῶν ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Παρθένιος ἀναπτύξας τὴν σημασίαν τῆς ἑορτῆς, εἶτα δὲ ὁ Σῶκος ἀπήγγειλε τὸ θαυμάσιον ποίημα τοῦ Πολέμη ὁ «Μαρμαρωμένος Βασιλεῖς».

Μετὰ μεσημβρίαν πλήθος πλοιαρίων μετέφερε τὸν λαὸν εἰς Ντολμᾶν. Ἐκεῖ ἐψάλλε ἐπιμνημόσυνος δέησις ὑφ' ὄλων τῶν ἱερέων τῆς πόλεως, χοροστατοῦντος τοῦ μακαρίτου Παπαναστάση, μεθ' ὃ ὁ Σῶκος ἀνελθὼν ἐπὶ τοῦ ὑψηλοῦ βάθρου τοῦ μαρμαρίνου Στάυρου, τὸν ὁποῖον ἐδώρησεν ἡ Βασίλισσα Ὑόλγα, κατέθεσε στέφανον δάφνης προσφωνήσας καταλλήλως ἐκ μέρους τοῦ Συλλόγου καὶ τῆς πόλεως Αἰτωλικοῦ. Τὴν σεμνὴν ταύτην ἑορτὴν ἐπηκολούθησε λεμβοδρομία, εἰς τὴν ὁποίαν μετέσχον ἑκατοντάδες λέμβων καὶ πλοιαρίων, μεθ' ὃ ἀπενεμήθησαν διάφορα βραβεῖα εἰς τοὺς νικητὰς.

Τὴν ἑβδόμην ἑσπερινὴν, συμφώνως πρὸς τὸ πρόγραμμα, ἐγένετο ὑπὸ τῶν μαθητῶν τῶν σχολείων λαμπαδηφορία εἰς τὴν θάλασσαν. Ἄπειρα πριάρια καὶ λέμβοι μὲ μαθητὰς καὶ πλήθος ἄλλου λαοῦ, οἱ ὁποῖοι ἐκράτουν ἐνετικὸς φανούς, περιέπλεον τὴν πόλιν. Ἡ μεγαλοπρέπεια τοῦ θεάματος ἐκείνου εἶναι ἀδύνατον νὰ περιγραφῆ. Ὁ κατοπτρισμὸς τῶν χιλιάδων ἐκείνων φώτων εἰς τὰ ἤσυχα νερὰ τῆς λιμνοθαλάσσης προσέδιδε σπανίαν φαντασμαγορίαν ἐνετικῆς ἑορτῆς. Ἡ μουσικὴ ἀνακρούουσα διάφορα ἐμβατήρια συνεπλήρωνε τὴν ὠραιότητα τῆς ἑορτῆς. Πλείστοι Μεσολογγῖται κατελθόντες δι' ἐκτάκτου ἀμαξοστοιχίας παρηκολούθουν κατάπληκτοι τὸ πρωτοφανὲς ἐκεῖνο θέαμα.

Τὴν δεκάτην νυκτερινὴν ἐπαίχθη εἰς τὸ θέατρον ὑπὸ τοῦ Συλλόγου ἡ «Ὠδδα» τοῦ Δουμᾶ. Ὅλα τὰ μέλη εἶχον λάβει μέρος εἰς τὴν παράστασιν αὐτήν.

Ὁ Τζοβάρης ἦτο ὑπέροχος, ὅταν ἐπιτιμῶν τὸν Ρεγκλὰρ ἔβροντοφῶναι εἰς αὐτόν : «Τὰ ὄρη ἐπαναλαμβάνουν μὲ τρομακτικὴν ἠγῶ τὰς μιράς σου πράξεις»! Μετὰ τὸ δράμα ἐπαίχθη τὸ μονόπρακτον πατριωτικὸν ἔργον τοῦ Γκαλέκα : «Ἡ ἀναχώρησις τοῦ Λώρη διὰ τὰ σύνορα».

Ὁ Λεάνδρος ὡς Λώρης ἔσχε τότε μίαν κωμικὴν ἀποτυχίαν, λόγῳ αἰφνιδίας διακοπῆς τοῦ ὑποβολέως! Τὴν ὑπενθυμίζω ἀπλῶς χάριν τῆς ἱστορίας.

(«Στερεὰ Ἑλλάς», 7·10·1923)

7. Τὰ μέλη τοῦ Συλλόγου.

Ἡ δράσις τοῦ Συλλόγου τῶν Ἑρασιτεχνῶν ἔληξε μὲ τὴν ἑορτὴν τῆς 29 Μαΐου 1912. Ὁ λαμπρὸς αὐτὸς ὄμιλος, πού τόσον ἐλάμπρυνε καὶ ἀνέδειξε τὸ Αἰτωλικὸν ἐπὶ διετίαν ὀλόκληρον, διελύθη μοιραίως μὲ τὴν ἔναρξιν τοῦ Βαλκανοτουρκικοῦ πολέμου. Τὰ μέλη αὐτοῦ κατετάγησαν κατὰ τὸ πλεῖστον ὑπὸ τὰς σημαίας καὶ ἐξεπλήρωσαν τὸ πρὸς

τὴν Πατρίδα καθῆκον.

Πρὶν ἢ εἰσέλθωμεν εἰς τὸν ἐπίλογον τῆς μελέτης μας, νομίζομεν ὅτι μᾶς ἐπιβάλλεται ν' ἀσχοληθῶμεν εἰς ὀλίγας γραμμὰς καὶ μὲ τὴν μετέπειτα ἐξέλιξιν ἐν τῇ κοινωνίᾳ τῶν φιλοτίμων αὐτῶν νέων, οἵτινες διὰ τοῦ ζήλου καὶ τῆς ἀγάπης πρὸς τὴν ἰδιαιτέραν των πατρίδα ἔγραψαν ὠραίας σελίδας εἰς τὴν σύγχρονον ἱστορίαν τοῦ Αἰτωλικοῦ.

Τὰ ἔργα καὶ ἡ πρόοδος αὐτῶν ἄς χρησιμεύσουν ὡς ὑπόδειγμα εἰς τοὺς σημερινοὺς νέους, οἵτινες πρέπει νὰ ἔχουν ὑπ' ὄψει των, ὅτι ἡ ἀγάπη πρὸς τὴν πατρίδα των εἶναι ἡ ὑψίστη τῶν ἀρετῶν καὶ ὅτι οἱ κατέχοντες τὴν ἀρετὴν ταύτην πάντοτε θὰ προοδεύουν καὶ θ' ἀναδειχθῶν εἰς τε τὴν Κοινωνίαν καὶ εἰς τὰς βιοτικὰς αὐτῶν κατευθύνσεις.

Ἰ. Πυλαρινός. Καταταγείς ὡς ἐθελοντής, ἔπεσεν ἡρωϊκῶς μαχόμενος κατὰ τὸν Ἑλληνοτουρκικὸν πόλεμον τοῦ 1912.

Δ. Λεονάρδος. Προήχθη εἰς ἀξιωματικὸν ἐπὶ τῶν πεδίων τῶν μαχῶν κατὰ τὸν Ἑλληνοβουλγαρικὸν πόλεμον τοῦ 1913. Ὡς λοχαγὸς ἐτραυματίσθη σοβαρῶς εἰς τὴν μάχην τοῦ Σκρᾶ. Προαχθεὶς εἰς Ταγματάρχην ἐπ' ἀνδραγαθία, ἐτέθη εἰς μόνιμον διαθεσιμότητα λόγῳ τοῦ ἀνιάτου τοῦ τραύματός του. Ἀκολουθήσας ἔκτοτε τὰ μαθήματα τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου, ἀνεκηρύχθη πρὸ τριμήνου διδάκτωρ. Ἦδη ἀσχολεῖται μὲ τὴν πολιτικὴν.

Γ. Ροδόπουλος. Ἐκπληρώσας τὴν στρατιωτικὴν του ὑποχρέωσιν προσελήφθη ὡς ὑπάλληλος εἰς τὸ Ἐπιτελεῖον τῶν Οἰκονομικῶν. Σήμερον εἶναι Εἰσηγητὴς τοῦ Γεν. Λογιστηρίου.

Ν. Σπυρόπουλος. Φανατικὸς λάτρης τῶν Γραμμάτων καὶ τῶν Ἐπιστημῶν. Λόγῳ δυσμενῶν οἰκογενειακῶν του συνθηκῶν, ἐνεγράφη εἰς τὸ Γυμνάσιον μόλις εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν διήνυε θητείαν κληρωτοῦ. Ἀποφοιτήσας, ὡς στρατιώτης ἀκόμη, ἐνεγράφη εἰς τὴν Ἰατρικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου. Σήμερον εἶναι εἰς ἕκ τῶν διαπρεπεστέρων παιδίατρων καὶ ἐπιμελητῆς τῆς Παιδιατρικῆς Κλινικῆς τοῦ Πανεπιστημίου. Κατ' αὐτὰς ἐκδίδει καὶ ὀγκῶδες σύγγραμμα Παιδιατρικῆς.

Α. Λάσκαρης. Ἦκολούθησε καὶ αὐτὸς τὸν ἱατρικὸν κλάδον ὑπηρετήσας καὶ εἰς τὸν στρατὸν ὡς ἱατρός. Ἐτελειοποιήθη εἶτα εἰς Γαλλίαν καὶ σήμερον ἔξασκεῖ λίαν εὐδοκίμως τὸ ἐπάγγελμα του εἰς Αἰτωλικόν.

Σ. Κοντοδημος. Ἔσχε τὴν αὐτὴν ἐξέλιξιν μὲ τὸν Λάσκαρην. Ἐξασκεῖ τὸ ἐπάγγελμα του εἰς Αἰτωλικόν.

Κ. Κοντοδημος. Λιμενάρχης.

Α. Στέλιος. Ἀξιωματικὸς τοῦ Πυροβολικοῦ καὶ πτυχιούχος τῆς Νομικῆς.

Ἰ. Οἰκονομόπουλος. Ταγματάρχης τοῦ πυροβολικοῦ.

Σ. Κτιστόπουλος. Ἐκ τῶν καλλιτέρων δικηγόρων. Σήμερον ἀσχολεῖται καὶ μὲ τὸ ἐμπόριον.

Κλ. Τσαῖτσος. Ἐπίτιμον μέλος τοῦ Συλλόγου. Διακρίνεται διὰ τὸ ἐξάαιρετον ποιητικόν του τάλαντον. Αἰσθηματίας, ἰδεολόγος, ψυχὴ εὐγενής, ἄριστος ἠθογράφος, ἀντιπροσωπεύει σήμερον ἐπαξίως τὸ Αἰτωλικὸν εἰς τὴν χορείαν τῶν ποιητῶν καὶ λογογράφων τῆς Αἰτωλοακαρνανίας. Ἐξέδωκε πλείστα ποιητικὰ καὶ ἠθογραφικὰ ἔργα, τελευταίως δὲ τὰ «Φυλακισμένα εἶδωλα». Ἀπὸ ἐτῶν διευθύνει καὶ τὴν «Μεταβολὴν» τοῦ Μεσολογγίου, ἐφημερίδα ἐκπροσωποῦσαν τὰς ἀγνάς καὶ ἐκ καθαρᾶς ἰδεολογίας πολιτικὰς του ἀντιλήψεις.

Π. Κατσοῦρος. Λαμπρὸς δημόσιος ὑπάλληλος ὑπηρετῶν ἐν τῷ Ἀρείῳ Πάγῳ.

Χ. Εὐαγγελᾶτος. Ἐπίτιμον μέλος τοῦ Συλλόγου καὶ ἔνθερμος αὐτοῦ ὑποστηρικτής. Δικηγόρος καὶ τελειόφοιτος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου. Ἐγκριτος δημοσιογράφος. Διετέλεσε Γραμματεὺς Ἀ΄ τάξεως τοῦ ὑπουργείου τῆς Ἐθνικῆς Οἰκονομίας καὶ ὑποδιοικητὴς τῆς Γενικῆς Διοικήσεως Ἡλείρου, ἀναμιχθεὶς ἐνεργῶς εἰς τὸ Βορειοηπειρωτικὸν ζήτημα. Ἐγραψε πλείστας μελέτας, ἱστορικός, ἠθογραφικός, φιλολογικός. Ἀπὸ τριετίας περίπου ἐκδίδει τὴν «Στερεὰν Ἑλλάδα», ἐφημερίδα ἐξυπηρετοῦσαν μετὰ φανατισμοῦ τὰ συμφέροντα, τὴν πρόοδον καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς Αἰτωλοακαρνανίας.

Ἀπομένει τέλος καὶ ὁ ὑποφαινόμενος, ὅστις ἀδυνατεῖ ν' ἀσχοληθῇ μὲ τὸν ἑαυτὸν του.

(«Στερεὰ Ἑλλάς», 14 - 10 - 1923)

Γ

ΣΚΕΨΕΙΣ ΔΙΑ ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ

1. Τι πρέπει νὰ γίνη.

Καὶ τώρα; Τώρα πού ἐτελείωσαν αἱ ἀναμνήσεις μας καὶ εἶδομεν τὴν ἱστορίαν τοῦ Αἰτωλικοῦ τὴν τόσον ἡρωϊκὴν, ὡς καὶ ἅπασαν τὴν ζωὴν καὶ κίνησιν αὐτοῦ πρὸ ὀλίγων μόλις ἔτων, γεννᾶται τὸ ἐρώτημα: Πρέπει τάχα νὰ ἐγκαταλειφθῇ ὀριστικῶς τὸ ὄρατο αὐτὸ νησάκι εἰς τὴν ἀφάνειαν καὶ τὴν παρακμὴν, εἰς τὴν ὁποίαν περιέπεσεν ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν πολέμων καὶ ἐντεῦθεν; Δὲν ὑπάρχει τρόπος ν' ἀναγεννηθῇ καὶ νὰ προοδεύσῃ; Ποῖα ἦσαν τὰ σχέδια τοῦ Συλλόγου τῶν Ἑρασιτεχνῶν, τῶν ὁποίων τὴν ἐκτέλεσιν ἐματαίωσεν ἡ πρόωρος αὐτοῦ διάλυσις; Τί πρέπει, τέλος, νὰ γίνη σήμερον πού εἰσήλθομεν εἰς περίοδον εἰρήνης καὶ ποῖαι εἶναι αἱ ἡμέτεραι ἀντιλήψεις;

Οὐδεμία ἴσως πόλις τῆς Ἑλλάδος κέκτηται ὡς τὸ Αἰτωλικὸν τὰ φυσικὰ ἐκεῖνα προσόντα, ὅπως ἐντὸς ἐλαχίστου χρόνου καὶ μὲ μικρὰς σχετικῶς δαπάνας καταστῆ ὑπέροχος διαμονὴ καὶ ἐξαιρετικὸν κέντρον ἐμπορίου. Χρειάζεται μόνον ὁ κατάλληλος ἄνθρωπος καὶ πλησίον αὐτοῦ ἡ θέλησις καὶ ἡ συνδρομὴ ἀπάντων τῶν κατοίκων καὶ τῶν ἀπανταχοῦ ἐγκατεστημένων Αἰτωλικιωτῶν.

Ὅσα θ' ἀναπτύξωμεν εἰς τὰ τελευταῖα ταῦτα κεφάλαια τῆς μελέτης μας δὲν εἶναι φαντασιοπληξίαι. Εἶναι ἔργα κοινά, εὐκόλα καὶ μὴ ἀπαιτοῦντα μεγάλα ἔξοδα. Ἐπίμονος θέλησις, καλὴ διαχείρισις καὶ κατάλληλος ἐνέργεια καὶ τὸ Αἰτωλικὸν ἐντὸς ἐλαχίστου χρόνου δύναται νὰ γίνη ἀγνώριστον.

Πρὸ παντὸς ὅμως προέχει τὸ ζήτημα τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως τῶν παιδιῶν. Εἰς τοὺς μικροὺς Αἰτωλικιώτας πρέπει νὰ ριζωθῇ ἡ ἀγάπη πρὸς τὴν ἰδιαιτέραν των πατρίδα. Καὶ διὰ νὰ ἐπιτύχῃ αὐτό, πρέπει νὰ μάθουν καλὰ τὴν ἱστορίαν αὐτῆς.

Ἐπειτα νὰ μάθουν ὅτι τὸ Αἰτωλικὸν εἶναι μία ἐξαιρετος διαμονή, ὅτι τὸ κλίμα εἶναι ὑγιεινὸν ὅταν φύγουν τὰ ἔλη, ὅτι δὲν τὸ προσ-

βάλλουν οἱ ἄνεμοι καὶ ὅτι τὸ θωπεύει κατὰ τὸ θέρος ἢ ζωογόνος τῆς λιμνοθαλάσσης αὔρα.

Ἐπειτα νὰ μάθουν ὅτι τὸ Αἰτωλικὸν ἔχει θαυμάσιον ἐξαγωγικὸν ἐμπόριον, ὡς πιστοποιεῖ τοῦτο καὶ ἡ παγκόσμιος Ἐμπορικὴ Γεωγραφία. Ὅτι παράγει τὰ καλλίτερα καὶ ἀφθονώτερα ψάρια, τὰ ὠραιότερα πορτοκάλια, ἀρίστης ποιότητος λάδι, κρασί καὶ σταφίδα. Ὅτι ἔχει ὑπερπαραγωγὴν καρπουζιῶν, πεπονιῶν καὶ κίτρων. Ὅτι ἐξάγει γύψον εἰς μεγάλας ποσότητας. Ὅτι καλλιργεῖ ἀρίστης ποιότητος καπνά. Ἐν ἐνὶ λόγῳ, ὅτι ἡ θάλασσα, ἡ ξηρὰ καὶ τὰ βουνὰ του ἀποδίδουν ἐν ἀφθονίᾳ τὰ καλλίτερα τῶν προϊόντων.

Ἐπειτα νὰ μάθουν ὅτι τὸ Αἰτωλικὸν εἶναι πρώτης τάξεως λιμὴν διὰ τὴν Αἰτωλοακαρνανίαν καὶ ὅτι ἔχει πληρὴς δίκτυον συγκοινωνιῶν. Ὅτι ὁ λιμὴν τοῦ Μεσολογγίου θέλει ὑπερδιπλάσια ἔξοδα διὰ νὰ γίνῃ, καὶ ἂν γίνῃ δὲν θὰ ἔχη τὴν ἀξίαν τοῦ λιμένος τοῦ Αἰτωλικοῦ. Ὅτι ἂν εὐρυνθῇ ὀλίγον ἢ αὐλαξ καὶ ἐκσκαφῇ ἢ παρὰ τὴν νοτιοδυτικὴν πλευρὰν τῆς πόλεως λιμνοθάλασσα, θὰ εἰσέρχονται καὶ ἀτμόπλοια καὶ θὰ ἐκφορτώνουν ἐπὶ τῶν βαγονίων ἀπ' εὐθείας τὰ δι' ὀλόκληρον τὴν Αἰτωλοακαρνανίαν προοριζόμενα ἐμπορεύματα.

Αὐτὰ καὶ πολλὰ ἄλλα, πὺν θ' ἀναπτύξωμεν εὐρύτερον, πρέπει νὰ ἀρχίσουν νὰ διδάσκωνται ἀπὸ τοὺς διδασκάλους εἰς τὰ μικρὰ Αἰτωλικιωτόπουλα. Ἡ ἐν Ἰμέρα μάχη καὶ τὸ Χάνι τῆς Γραβιάς δὲν ἔχουν γιὰ τὰ παιδιὰ αὐτὰ τὴν ἀξίαν καὶ τὸ ἐνδιαφέρον πὺν ἔχει ἡ πολιορκία τοῦ Ἀνατολικοῦ, τὸ θαῦμα τῶν Ταξιαρχῶν, ἡ μάχη τοῦ Ντολμᾶ. Οὔτε ἡ Γιοκαχάμα καὶ αἱ Φιλιπῖναι νῆσοι ἐνδιαφέρουν τὸν μικρὸν Αἰτωλικιώτην ὅσον τὸν ἐνδιαφέρουν ἡ γεωγραφία τῆς Αἰτωλοακαρνανίας, αἱ συγκοινωνίαι τῆς, τὰ προϊόντα τῆς.

Οἱ Αἰτωλικιώται νὰ σχίσουν τὰ ἄχρηστα βιβλία τῶν παιδιῶν των καὶ νὰ ἐπιβάλουν εἰς τοὺς Ἐπιθεωρητὰς καὶ διδασκάλους αὐτὴν τὴν διδασκαλίαν, τὴν ἐπωφελῆ, τὴν θετικὴν. Αὐτὴν πὺν θὰ κάμῃ τὰ παιδιὰ αὐτὰ ν' ἀγαπήσουν, νὰ ἐνδιαφερθοῦν γιὰ τὴν πατρίδα τους, νὰ γίνουν μιὰ μέρα καλοὶ πολῖται καὶ ἐπιδέξιοι ἔμποροι.

(«Στερεὰ Ἑλλάς», 21 - 10 - 1923)

2. Ἐξυγίανσις.

Ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν εἰδικὴν μόρφωσιν τῶν μικρῶν Αἰτωλικιωτῶν, πρέπει ν' ἀρχίσουν ἀμέσως αἱ ἐνέργειαι διὰ τὴν ἐξυγίανσιν τῆς πόλεως. Τὸν τρόπον τῆς ἐξυγιάνσεως ταύτης ἡμεῖς τὸν ἐννοοῦμεν ὡς ἑξῆς :

α) Ἀποξήρανσις τῶν ἔξω τῆς πόλεως ἐλῶν καὶ κατασκευὴ ἔργων πρὸς κανονικὴν διοχέτευσιν τῶν ὑδάτων.

β) Κατασκευὴ ὑπονόμων ἐντὸς τῆς πόλεως καὶ ἐπιχωμάτωσις τῶν ἀχρησιμοποιητῶν οἰκοπέδων, εἰς τὰ ὁποῖα λιμνάζουν νερά.

γ) Συστηματικὴ καθαριότης τῆς πόλεως καὶ ἐπιδιόρθωσις τῶν δρόμων καὶ τῶν παλαιῶν οἰκιῶν, στὰ ἰσόγεια τῶν ὁποίων λιμνάζουν νερά.

δ) Δενδροφυτεῖαι.

Ἡ πρώτη καὶ κυριωτέρα ἐργασία ἀφορᾷ τὸ Κράτος. Τὸ Κοινωνικὸν Συμβούλιον ὅμως ὀφείλει νὰ ἐνεργήσῃ δραστηριῶς καὶ μὲ πᾶν μέσον, ὅπως ἐπιτύχῃ τὸ ταχύτερον τὴν ἐπέμβασιν ταύτην τοῦ Κράτους, τῶρα μάλιστα πού πρόκειται ν' ἀρχίσουν καὶ τὰ ἐξυγιαντικὰ ἔργα τοῦ Μεσολογγίου.

Ἡ ἀποξήρανσις τῶν ἐλῶν τοῦ Αἰτωλικοῦ δὲν ἀπαιτεῖ σοβαρὰ τεχνικὰ ἔργα καὶ συνεπῶς μεγάλας δαπάνας.

Μιὰ σύντομος ἐνέργεια τῆς Κοινότητος καὶ τῶν πολιτευτῶν τῆς Ἐπαρχίας, καὶ ἰδίᾳ τῶν ἐξ Αἰτωλικοῦ καταγομένων, θὰ ἐπιφέρει ἀσφαλῶς καὶ ἐπιτυχίαν τῶν προσπαθειῶν.

Τὰ λοιπὰ ἔργα ἐντὸς τῆς πόλεως ἀφοροῦν κυρίως τὴν Κοινότητα, ἂν καὶ δι' αὐτὰ θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπιτευχθῆ ἡ χορήγησις πιστώσεών τινων ἐκ μέρους τοῦ Κράτους.

Ἡ κατασκευὴ ὑπονόμων πρέπει ἐξ ἴσου ν' ἀπασχολήσῃ τοὺς ἀρμοδίους. Τὸ Αἰτωλικὸν δὲν ἔχει ἔδαφος ἐπικλινές, ὥστε νὰ τρέχουν μόνα τῶν τὰ νερὰ στὴ θάλασσα. Τὸ ἔδαφός του εἶναι ἐπίπεδον καὶ γι' αὐτὸ λιμνάζουν τὰ νερὰ καὶ ὑπάρχει ὑγρασία. Δύο μεγάλα ὑπόνομοι μὲ συγκοινωνούσας ὁπὺς εἰς ὅλα τὰ σημεῖα τῶν δρόμων καὶ ἡ πόλις θ' ἀποξηρανθῆ καὶ θὰ καθαρισθῆ.

Ἐπίσης ἀρκετὰ οἰκόπεδα εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς πόλεως εἶναι διαρκῶς γεμᾶτα νερά, λόγῳ τοῦ ὅτι τὸ ἔδαφός των εἶναι χαμηλότερον ἀπὸ τοὺς δρόμους. Τὰ μέρη αὐτὰ πρέπει ἀμέσως νὰ ἐπιχωματωθοῦν καὶ ν' ἀποξηρανθοῦν. Συναφῆς ἀθλιότης προκαλοῦσα τὴν ἐλονοσίαν εἶναι καὶ τὰ εἰς τὰ ἰσόγεια τῶν παλαιῶν σπιτιῶν λιμνάζοντα νερά. Ἡ φθίσις δηλαδὴ καὶ ὁ θάνατος κρύπτονται μέσα στὰ ἴδια σπίτια τῶν κατοίκων καὶ οὐδεὶς ἐπιχειρεῖ νὰ τοὺς ἐκδιώξῃ. Τὸ κοινωνικὸν Συμβούλιον πρέπει νὰ στρέψῃ καὶ πρὸς τὰ φορικαλέα αὐτὰ νοσογόνα ἐρεῖπια τὴν προσοχὴν του καὶ νὰ ἐπιβάλλῃ διὰ παντὸς μέσου τὴν ἐπισκευὴν των.

Ὡς πρὸς τὴν καθαριότητα τῆς πόλεως δὲν δυνάμεθα δυστυχῶς νὰ κολακεύσωμεν κανένα ἐκ τῶν κατὰ καιροὺς ἀρχόντων τοῦ Αἰτωλικοῦ. Ὅχι διότι δὲν διέθετον χρήματα διὰ τὴν ἐργασίαν ταύτην,

ἀλλὰ διότι ἔλειπε τὸ σύστημα καὶ ἡ διαρκὴς προσωπικὴ ἐπίβλεψις. Τὸ Αἰτωλικὸν τὸ ἐνθυμοῦμαι πάντοτε ἀκάθαρτον καὶ βρωμερόν. Καὶ εἰς ἓνα νησάκι περιβρεχόμενον ἀπὸ τὴν θάλασσαν εἶναι ἐντελῶς ἀδικαιολόγητος ἡ ἀκαθαρσία. Νὰ ψηφισθοῦν μεγάλα κονδύλια στὸν προϋπολογισμὸν τῆς Κοινότητος καὶ κάθε ἄρχων νὰ θεωρῆ προσωπικὸν ζήτημα τιμῆς τὴν καθαριότητα τῆς πόλεως.

Εἶναι ἡ ὑψίστη τῶν ὑποχρεώσεων πρὸς τοὺς κατοίκους, πρὸς τοὺς συνδημότας του, πρὸς τὴν ἰδίαν του οἰκογένειαν. Ἐπίσης πρέπει νὰ ἐπιδιορθωθοῦν οἱ δρόμοι. Κατήνησαν πιά ἀδιάβατοι ἀπὸ τὴν ἐγκατάλειψιν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν τοὺς ἀφήκαν.

Τέλος, μιὰ πυκνὴ δενδροφυτεία μὲ τὴν λῆψιν τεχνικῶν μέτρων, ὥστε νὰ μὴ καταστραφῆ ἀπὸ τὸ θαλάσσιο νερὸ ποὺ εἶναι ὑπὸ τὸ ἔδαφος, ὡς συνέβη κατὰ τὸ παρελθόν, θὰ συνέβαλεν ὄχι μόνον εἰς τὴν ὑγείαν τῆς πόλεως ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν ἔξωραϊσμὸν αὐτῆς.

(«Στερεὰ Ἑλλάς», 1 - 11 - 1923)

3. Ἐξωραϊσμός.

Ἔργα ἔξωραϊσμοῦ εἰς τὸ Αἰτωλικὸν μποροῦν νὰ γίνουν ἀπειράριθμα. Καὶ τὰ τολμηρότερα τῶν ὀνειρῶν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ πραγματοποιηθοῦν εἰς τὸ μαγευτικὸ αὐτὸ νησάκι καὶ μὲ δαπάνας πολὺ μικροτέρας ἀπὸ κάθε ἄλλην πόλιν, διότι καὶ ὁ χῶρος του εἶναι περιορισμένος καὶ ἡ θέσις του προνομιούχος.

Σκοπὸς μας ὅμως δὲν εἶναι νὰ γράψωμεν εἰς τὴν παρούσαν μελέτην μας ὅσα τὰ εὐγενῆ ὄνειρα ἐνὸς Αἰτωλικιώτου δημιουργοῦν. Καθεὶς φυσικὰ δύναται νὰ φαντασθῆ τὸ Αἰτωλικὸν ὡς μίαν μικρὰν Βενετίαν, μὲ τὶς γόνδολές του, μὲ τὰς διώρυγας καὶ γεφύρας του μὲ τὰ περικαλλῆ μνημεῖα του, τὰς φαντασμαγορικὰς ἑορτάς του ! Δυστυχῶς, ὅμως, ἡ πραγματικότης εἶναι ἀμείλικτος καὶ φωνάζει : χρῆμα ! χρῆμα !

Γι' αὐτὸ θὰ περιορισθοῦμε μόνον εἰς τὰ ἀπαραίτητα ἔργα ποὺ πρέπει καὶ δύναται νὰ γίνουν, ἀρκεῖ ν' ἀναλάβῃ τὴν πρωτοβουλίαν ἡ Κοινοτικὴ ἀρχὴ καὶ νὰ συνδράμουν οἱ κάτοικοι καὶ οἱ ἀπανταχοῦ Αἰτωλικιώται.

α) Ρυμοτομίαν τῆς ἀρκτικῆς πλευρᾶς τῆς πόλεως, ὡς ἐγένετο ἤδη καὶ εἰς τὴν μεσημβρινήν.

β) Ἡλεκτροφωτισμὸν τῆς πόλεως, δεδομένου ὅτι τὸ ἠλεκτρικὸν ρεῦμα στοιχίζει σήμερα ὀλιγώτερον καὶ ἀπὸ τὰ πετρελαιοφάναρα ἀκόμη.

γ) Ἐπισκευὴν τοῦ δημαρχείου. Ἐνα κομψὸ κτίριον, εἰς τὸ ὁποῖον γίνονται ὑποδοχαὶ καὶ τὸ ὁποῖον ἀντιπροσωπεύει τὴν πόλιν, εἶναι κρῖμα νὰ μένη ἄβαφον καὶ ἐσωτερικῶς κατεστραμμένον.

δ) Ἐπισκευὴν τῆς ἀγορᾶς, τοῦ ὠραίου αὐτοῦ κτιρίου, πού ἔγινε κατάμαυρο ἐλλείψει ὀλίγης ἀσβέστου!

ε) Ἀνοικοδόμησιν τοῦ Ναοῦ τῶν Ταξιαρχῶν.

στ) Ἀνέγερσιν πάσης θυσίας ἑνὸς μικροῦ θεάτρου κατὰ τὸ σχέδιον τοῦ «Μαλλιαροπουλείου» τῆς Τριπόλεως. Οἱ Αἰτωλικῶται εἶναι φιλόμουσοι.

Ἐνα κομψὸ θεατράκι ὄχι μόνον θὰ διατηρῆ διαρκῶς θίασον ἢ κινηματογράφον ἀλλὰ θὰ χρησιμοποιῆται καὶ δι' ἐορτᾶς καὶ διαλέξεις. Ἡ κατασκευὴ τοῦ θεάτρου ἄς μὴ ἐκληφθῆ ὡς πολυτέλεια. Ἀποτελεῖ ἀνάγκην γιὰ τὸ Αἰτωλικόν. Ἐνα θέατρον θὰ μεταβάλη ἐντελῶς τὴ μονότονη καὶ ἐκνευριστικὴ ζωὴ τῶν κατοίκων. Θὰ τοὺς ἀποσπᾷ ἀπὸ τὶς ταβέρνες καὶ τὰ χαρτοπαίγνια, τὴ μάλιστα αὐτὴ κάθε μικροπόλεως. Θὰ διαπαιδαγωγῆσιν τὸν λαόν. Θὰ διδάξῃ τοὺς μαθητάς. Θὰ δημιουργῆσιν νεολαίαν πού θὰ ἐργασθῆ γιὰ τὴν πρόοδο τοῦ τόπου. Θ' ἀναγεννήσῃ. Τὸ θέατρον, καθ' ἡμᾶς, πρέπει νὰ γίνῃ τὸ ταχύτερον καὶ δι' ἐράνων.

ζ) Ἐξωραϊσμὸν τῆς πρὸ τῆς Ἀγορᾶς ἐξέδρας.

η) Ἐξωραϊσμὸν τῶν δύο πλατειῶν.

ι) Ἀνέγερσιν εὐθηνῶν οἰκιῶν. Ἐπὶ τῆς προτάσεως ταύτης ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν τὰ ἑξῆς: Διὰ τοῦ ἄρθρου 5 τοῦ ἀπὸ 12 Μαΐου ἔ.ἔ. Νομοθ. Διατάγματος «Περὶ ἀνεγέρσεως εὐθηνῶν οἰκιῶν», ἐπιτρέπεται εἰς τὴν Κοινότητα ὅπως, κατόπιν αἰτήσεώς της πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον Ὑγιεινῆς καὶ Κοιν. Προνοίας, προέλθῃ εἰς διαπραγματεύσεις με' Ἐταιρείας διὰ τὴν ἀνέγερσιν εὐθηνῶν οἰκιῶν, ἀναλαμβάνουσης τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης ὅπως χορηγήσῃ τὸ ἀπαιτούμενον δάνειον εἰς τὰς Ἐταιρείας ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν τοῦ κράτους. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου ὅλοι οἱ κάτοικοι θὰ δυνηθοῦν νὰ ἀνεγείρουν ἐπὶ τῶν σημερινῶν ἐρειπωμένων σπιτιῶν τῶν ὠραίας καὶ ὑγιεινᾶς κατοικίας με' ἐλαχίστην δαπάνην καὶ με' τὰς μᾶλλον δυνατὰς εὐκολίας. Ἐπὶ πλέον αἱ Ἐταιρεῖαι πού θ' ἀναλάβουν τὴν ἐργασίαν αὐτὴν θὰ διαπραγματευθοῦν καὶ τὰ προαναφερθέντα ἔργα ἐξωραϊσμοῦ, τὰ ὁποῖα τοιοῦτοτρόπως θὰ γίνον με' τοὺς αὐτοὺς ὄρους καὶ εὐκολίας πληρωμῆς. Ἔτσι τὸ Αἰτωλικόν θὰ μεταβάλη ὄψιν καὶ οἱ κάτοικοι θὰ εὐγνωμονοῦν τὴν Κοινοτικὴν Ἀρχὴν πού θ' ἀναλάβῃ μίαν τόσον ἐπωφελῆ πρωτοβουλίαν.

(«Στερεὰ Ἑλλάς», 11 - 11 - 1923)

4. Ἐμπόριον.

Τὸ ἐμπόριον τοῦ Αἰτωλικοῦ διακρίνεται: α) εἰς Εἰσαγωγικόν, β) εἰς Ἐξαγωγικόν καὶ γ) εἰς Διαμετακομιστικόν.

Τὸ Εἰσαγωγικὸν ἐμπόριον ἤρχετο μέχρι πρό τινων ἔτων εἰς δευτέραν μοῖραν, μετὰ τὸ τοῦ Ἀγρινίου. Ἦτο δὲ φυσικὸν κέντρον ἐφοδισμοῦ τῶν περιφερειῶν Αἰτωλικοῦ, Παραχελωτίτιδος, Οἰνιάδος καὶ Ὠλενείας. Ἐν τούτοις κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τὸ ἐμπόριον τοῦτο ἐνεκρώθη, αἱ δὲ ἀνωτέρω περιφέρειαι ἤρχισαν διαρρέουσαι πρὸς τὸ Ἀγρίνιον καὶ Μεσολόγγι. Τὸ μέγα αὐτὸ σφάλμα ὀφείλεται καθ' ὅλοκληρίαν εἰς τοὺς ἐμπόρους. Ἄς ἀπολογηθῶν οἱ ἴδιοι διατὶ ἐγκατέλειψαν τὰς ἐργασίας των, τὰς τόσον ἐπικερδεῖς, ζημιώσαντες οὕτω καὶ ἑαυτοὺς καὶ τὴν πόλιν, ἣτις πολλὰ ἐκέρδιζεν ἐκ τῆς ἐμπορικῆς ταύτης κινήσεως. Ἡ ἐμποροπανήγυρις τῆς 14ης Σεπτεμβρίου καθρηγῆθη. Καὶ ὅμως ἡ πανήγυρις αὕτη προσέδιδεν ἐξαιρετικὴν κίνησιν εἰς τὴν πόλιν καὶ ἄπειρα κέρδη εἰς τοὺς ἐμπόρους καὶ τὴν Κοινότητα. Ὅπως δὲ ἴσως, ἡμεῖς ἔχομεν τὴν γνώμην ὅτι τὸ Αἰτωλικὸν ἀποτελεῖ ἐξαιρετικὸν ἐμπορικὸν κέντρον καὶ οἱ ἐμποροὶ θὰ ἠδύναντο νὰ τὸ ἐκμεταλλευθῶν. Πλήρης ἐπάρκεια εἰς τὰ εἶδη καταναλώσεως θὰ ἠδύναντο νὰ συγκεντρώσῃ καὶ πάλιν ὅλας τὰς περὶ τὸ Αἰτωλικὸν περιφερείας, διότι καὶ πλησιέστερον εἶναι ἀπὸ πᾶσαν ἄλλην πόλιν καὶ ἡ μεταφορὰ τῶν ἐμπορευμάτων των εὐκολωτέρα.

Τὸ ἐξαγωγικὸν ἐμπόριον ἀκμάζει ὅπως δὲ ἴσως χάρις εἰς τὰ ἀφθονα καὶ ἐκλεκτὰ προϊόντα ποῦ παράγει ὁ τόπος. Ἡ τε σιδηροδρομικὴ καὶ θαλασσίαι συγκοινωνία ὑποβοηθοῦν πολὺ εἰς τὴν ἐξαγωγικὴν κίνησιν τῶν προϊόντων τούτων. Ἐν τούτοις μία ἐπιστημονικὴ καὶ διαφημιστικὴ ἐκμετάλλευσις τῶν κυριωτέρων εἰδῶν θὰ ἠδύναντο νὰ τὰ διαδώσῃ εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸ ἐξωτερικὸν ἀκόμη. Ἡμεῖς ἀντιλαμβανόμεθα τὴν ἐκμετάλλευσιν ταύτην ὡς ἐξῆς:

α') Ἐπιστημονικὴν καλλιέργειαν τῶν ἰχθυοτροφείων.

β') Ἰδρυσιν προτύπου βιομηχανίας παστῶν ἰχθύων διὰ τῆς μετακλήσεως ξένων εἰδικῶν.

γ') Βιομηχανίαν τοῦ οἴνου. Τὰ κρασιά τοῦ Αἰτωλικοῦ φημίζονται. Καλὴ ἐπεξεργασία, συσκευασία καὶ κατάλληλος διαφήμισις θὰ τὰ διέδιδον, ὡς εἶδος πολυτελείας, εἰς τε τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸ ἐξωτερικόν.

δ') Βιομηχανίαν τοῦ ἐλαίου. Ὅ,τι θὰ ἐγένετο γιὰ τὸ κρασί, θὰ ἠδύναντο νὰ γίνῃ καὶ γιὰ τὸ λάδι, ποῦ ἐξάγεται ἐν ἀφθονίᾳ καὶ εἰς ἀρίστην ποιότητα.

ε') Βιομηχανίαν τοῦ καπνοῦ, ὅπως γίνεται καὶ στὸ Ἀγρίνιον.

Τὰ αὐτὰ θὰ ἠδύναντο νὰ λεχθῶν καὶ διὰ τὰ λοιπὰ προϊόντα.

Τὰ πορτοκάλια, ἐπὶ παραδείγματι, φημίζονται. Ἡ παγκόσμιος Ἐμπορικὴ Γεωγραφία κάμνει ἰδιαιτέραν μνείαν αὐτῶν. «Αἰτωλικιώτικα πορτοκάλια» φωνάζουν παντοῦ. Καὶ ὅμως οἱ Αἰτωλικιώται τὰ πωλοῦν σὰν τὸ ἔσχατον τῶν προϊόντων. Κατάλληλος συσκευασία, ὥστε νὰ διατηροῦνται καὶ κατὰ τοὺς θερινοὺς μῆνας, θὰ ἡδύνατο νὰ τὰ διαδώσῃ εὐκόλα εἰς τὸ ἔξωτερικὸν καὶ μὲ πολὺ ὑψηλὰς τιμάς.

Τὰ πάντα σήμερον τὰ διέπει ἡ διαφήμισις καὶ ἡ κατάλληλος κατεργασία. Στὴν Ἀμερικὴν δαπανοῦν ἑκατομμύρια μόνον γιὰ διαφημίσεις. Ἡ ρεκλάμα ἐκεῖ ἔγινεν ἐπιστήμη. Καὶ γι' αὐτὸ προοδεύουν καὶ γι' αὐτὸ πλουτίζουν. Στὸ Αἰτωλικὸν δὲν ὑπάρχουν ἐπιχειρηματικὰ μυαλά; Χρῆμα ἔχουν. Γιατί δὲν ἀκολουθοῦν τὸ προοδευτικὸν πνεῦμα τῆς ἐποχῆς; Θὰ γίνουν καὶ αὐτοὶ πλούσιοι καὶ ὁ τόπος παράδεισος.

Τὸ διαμετακομιστικὸν ἐμπόριον εἶναι ἀρκετὰ ζωηρόν. Χάρις εἰς τὴν ἀκμάζουσαν ναυτιλίαν, εἰς τὴν συγκοινωνίαν καὶ τὴν γεωγραφικὴν του θέσιν, τὸ Αἰτωλικὸν κατέχει τὰ σκῆπτρα σήμερον εἰς τὸ ἐμπόριον τοῦτο ἐν τῷ νομῷ Αἰτωλοακαρνανίας. Ἐν τούτοις, ἂν γίνῃ ὁ λιμὴν Μεσολογγίου, τὸ ἐμπόριον τοῦτο θὰ φύγῃ ἀπὸ τὰ χέρια τῶν Αἰτωλικιωτῶν. Ἄς προσέξουν πολὺ σ' αὐτὸ οἱ ἀρμόδιοι καὶ οἱ ἐνδιαφερόμενοι. Ὅ,τι σκέπτεται νὰ κάμῃ τὸ Μεσολόγγι, θὰ ἡδύνατο νὰ τὸ κάμῃ τὸ Αἰτωλικὸν μὲ τὸ ἥμισυ τῆς δαπάνης, ὡς ἐξεθέσαμεν εἰς προηγούμενον κεφάλαιόν μας. Ἐὰν ἐσκαφῇ καὶ εὐρυνθῇ ἡ αὐλαξ, ὡς ἐπίσης καὶ ὁ ἥδη λιμὴν, τὸ ζήτημα τοῦ λιμένος τῆς Αἰτωλοακαρνανίας λύεται.

Δύο ἢ τριῶν μηνῶν ἐργασία μὲ ἓνα ἐσκαφέα καὶ ὁ λιμὴν τελειώνει. Τεχνικὰ ἔργα δὲν χρειάζονται, διότι ἔχει προνοήσει περὶ αὐτῶν ἡ φύσις.

Αἰτωλικιώται, κινηθῆτε! Τὸ εὐτυχὲς μέλλον τῆς πατρίδος μας προσμειδιᾷ μὲ τὸν προκλητικώτερον τρόπον. Μὴ τὸ ἀποκροῦτε.

(«Στερεὰ Ἑλλάς», 12 - 11 - 1923)

5. Ἐπίλογος.

Αἱ φιλόξενοι στῆλαι τῆς «Στερεᾶς Ἑλλάδος» μοῦ ἐπέτρεψαν νὰ ἀτασχολήσω ἐπὶ μακρὸν τοὺς ἐκλεκτοὺς ἀναγνώστας τῆς μὲ τίς «Αἰτωλικιώτικες ἀναμνήσεις» μου. Δὲν γνωρίζω κατὰ πόσον ὠφέλησαν αὗται ἢ θὰ ὠφελήσουν τὴν ἰδιαιτέραν μου πατρίδα, ἣν κυρίως καὶ ἐνδιέφερον. Ἐγὼ τὰς ἔγραψα διὰ νὰ ὠφελήσουν. Καὶ διὰ τοῦτο περιέλαβα εἰς αὐτάς, ἐκτὸς τῶν κυρίων ἀναμνήσεων περὶ τῆς δράσεως

τοῦ Συλλόγου τῶν Ἑρασιτεχνῶν κλπ., καὶ σύντομον περίληψιν τῆς ἐνδόξου ἱστορίας τοῦ Αἰτωλικοῦ κατὰ τὴν περίοδον τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, ὡς καὶ μελέτας τινὰς περὶ τῶν ἔργων, ὧν ἔχει ἀνάγκην τὸ Αἰτωλικὸν διὰ τὰ ἐξυγιανθῆ, ἐξωραϊσθῆ, εὐημερήσῃ καὶ προαχθῆ.

Πρὶν ἢ κλείσω τὴν μελέτην μου ταύτην, θεωρῶ σκόπιμον νὰ προσθέσω ὀλίγα τινὰ σχετικῶς μὲ τὰς ἱστορικὰς ὑποχρεώσεις, τὰς ὁποίας ἐκληροδότησεν εἰς τοὺς Αἰτωλικιώτας ὁ ἡρωϊσμός τῶν προγόνων τῶν. Αἱ ἱστορικαὶ αὗται κληρονομίαι ἐπιβάλλουσι, κατ' ἐμέ, τὰ ἑξῆς :

α) Ἐξωραϊσμόν τοῦ Ντολμᾶ. Ὁ ἱερός ἐκεῖνος χῶρος πρέπει νὰ ἐπιχωματωθῆ, νὰ δειροφυτευθῆ καὶ νὰ καλλιεργηθοῦν ὠραῖοι κήποι. Παρὰ τὸν σημερινὸν δὲ Σταυρὸν νὰ στηθῆ ἡ προτομὴ τοῦ Λιακατᾶ, εἰς ἔνδειξιν εὐγνωμοσύνης πρὸς τὸν γενναῖον προασπιστὴν τοῦ Αἰτωλικοῦ.

β) Ἀνοικοδόμησιν τοῦ ἱστορικοῦ Ναοῦ τῶν Ταξιαρχῶν, ὡς ὑπεδείξαμεν καὶ εἰς προηγούμενα κεφάλαια. Πρὸ αὐτοῦ δὲ νὰ στηθῆ ἐν καιρῷ ἡ προτομὴ τοῦ Παπασικονόμου, τοῦ ἡρωϊκοῦ ἐκείνου ἱερέως, ὅστις ὑπῆρξεν ἀπ' ἀρχῆς τοῦ ἀγῶνος ἡ ψυχὴ τῶν ἀγωνιζομένων.

γ) Ἀνέγερσιν ἐπὶ τῆς μεσημβρινῆς προκυμιαίας τῆς πόλεως τῆς προτομῆς τοῦ Ἀγγλου φιλέλληρος Ἀστιγγοῦ, ὅστις, ἐν τῇ προσπαθείᾳ του ὅπως ἀνακαταλάβῃ τὸ Αἰτωλικόν, εὗρε τὸν θάνατον εἰς τὰ γαλανὰ νερὰ τῆς λιμνοθαλάσσης.

δ) Καθορισμὸν τοπικῆς ἑορτῆς. Πρὸς τοῦτο δέον νὰ ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν αἱ κάτωθι ἡμερομηνίαι (νέου Ἡμερολογίου), μεταξὺ τῶν ὁποίων θὰ γίνῃ ἡ ἐκλογή: 1) Τὴν 3 Ἰουνίου 1821 ὑψώθη ἡ σημαία τῆς Ἐπαναστάσεως. 2) Τὴν 21 Νοεμβρίου 1823 ἔγινε τὸ θαῦμα τῶν Ταξιαρχῶν. 3) Τὴν 13 Μαρτίου 1826 ἔγινεν ἡ μάχη τοῦ Ντολμᾶ. 4) Τὴν 15 Μαΐου 1828 ἀνεπετάσθη ἐκ νέου ἡ σημαία τῆς ἐλευθερίας.

Ἐκ τῶν ἡμερομηνιῶν τούτων δέον νὰ γίνῃ ἡ ἐκλογή μεταξὺ τῆς 3ης Ἰουνίου, ἐπετείου τῆς κηρύξεως τῆς Ἐπαναστάσεως, καὶ τῆς 15ης Μαΐου, ἐπετείου τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ Αἰτωλικοῦ ἀπὸ τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ, ἵνα εὐνοῆ καὶ ὁ καιρὸς τὰς κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἑορτάς. Τὸ Κοινοτικὸν Συμβούλιον ἄς ἐκλέξῃ καὶ ἄς ἐνεργήσῃ διὰ τὴν ἐπίσημον ἀναγνώρισιν τῆς τοπικῆς ταύτης Ἐθνικῆς ἑορτῆς.

Κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς ταύτης τὸ πρόγραμμα δέον νὰ περιλαμβάνῃ: α) Δοξολογίαν εἰς τὸν ναὸν τῶν Ταξιαρχῶν. β) Ἐπιμνημόσυνον δέησιν εἰς Ντολμᾶν. γ) Λεμβοδορίας ἀπὸ Αἰτωλικοῦ εἰς Ντολμᾶν καὶ τὰνάπαλιν μετὰ βραβείων καὶ δ) Λαμπαδηφορίαν εἰς τὴν λιμνοθάλασσαν.

Μετὰ 2 1/2 ἔτη συμπληροῦται ἑκατονταετηρεὶς ἀπὸ τῆς μάχης τοῦ

Ντολμᾶ. Ἐργασθοῦν ἀπὸ τώρα οἱ ἀρμόδιοι διὰ τὸν μεγαλοπρεπέστερον ἑορτασμὸν τῆς ἐνδόξου ταύτης ἑπετείου.

Συνιστῶ εἰς τὴν νεολαίαν, ὅπως ἐπανιδρύσῃ τὸν ἱστορικὸν Σύλλογον τῶν Ἑρασιτεχνῶν, ἵνα ἐνισχύσῃ τὴν Κοινοτικὴν Ἀρχὴν εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ὅσων ἀνέπτυξα ἐν τῇ μελέτῃ μου. Ἦδη πληροφοροῦμαι, ὅτι ἰδρῦθη σοβαρὸς ὄμιλος, ὅστις ἀρχίζει τὴν δρᾶσιν του μὲ τὴν δενδροφύτευσιν τῆς πόλεως. Τὸ ὄνομα τοῦ φερομένου ὡς προέδρου, ἀγαπητοῦ Κώστα Βυσίου, μοῦ δίδει μεγάλας ἐλπίδας διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῶν προσπαθειῶν του.

Ὁ σπόρος ἐρρίφθη. Εἶμαι βέβαιος, ὅτι πολὺ σύντομα θὰ καρποφορήσῃ. Εὐτυχεῖς ἐκεῖνοι πού θὰ συνδέσουν τὸ ὄνομά των μὲ τὴν ἀναγέννησιν τῆς ὠραίας μας πατρίδος.

* Ἀθῆναι 1923

Γ. ΣΩΚΟΣ

(«Στερεὰ Ἑλλάς», 25 - 11 - 1923)

ΑΛΛΑ ΑΡΘΡΑ

Ἡ ὀνομασία τοῦ Αἰτωλικοῦ.

(Ἀποσπάσματα ἐξ ἄρθρου δημοσιευθέντος
εἰς τὴν «Στερεὰν Ἑλλάδα» τὴν 2 - 12 - 1923)

Παρηκολούθησα καὶ παρακολουθῶ μετὰ πολλοῦ ἐνδιαφέροντος τὰς δημοσιευθείσας ἀναμνήσεις τοῦ κ. Σώκου. Ἐχῶ τὴν γνώμην ὅτι ὅλα αὐτὰ τὰ ἀπομνημονεύματα, τὰ μικρὰ καὶ ἄσχημα ἐκ πρώτης ὄψεως φαινόμενα, εἶναι ἐν γένει πολῦτιμος λαογραφικὴ ὕλη καὶ συμπλήρωσις ἢ πηγὴ τῆς μεγάλης καὶ ἀληθοῦς ἱστορίας ἐνὸς τόπου, ἢ ὁποῖα σύγχρονος δὲν γράφεται μὲν μετὰ κύρους καὶ δὲν κάμνει ἐντύπωσιν σήμερον, δύναται ὁμως καὶ θὰ γραφῆ μίαν ἡμέραν μετὰ καιρῶν καὶ χρόνων. Κάποτε τὰ κατ' ἴδιαν αὐτὰ ἀπομνημονεύματα, αἱ μονογραφίαι περὶ μίας ὅσον καὶ περιορισμένης ἐποχῆς ἢ ἐνὸς ὅσον καὶ ἀσήμεου ἢ παραγνωρισθέντος ἀνδρός, ἐκλόνισαν καὶ μετέτρεψαν ὀλόκληρον ἱστορικὸν οἰκοδόμημα καὶ ἐξέσχισαν ὀλοκλήρους σελίδας, καὶ δι' αὐτὸ εἰς τὸν περιοδικὸν τύπον, εἰς τὰ μεγάλα περιοδικὰ συγγράμματα τῆς Εὐρώπης τιμῶνται καὶ πληθύνονται καθ' ἑκάστην . . .

Δι' αὐτὸ, ἐπαναλαμβάνω, λίαν ἀξιεπίαιος καὶ εὐστοχος ἢ ἐπιχειρήσις αὐτῆ τοῦ κ. Σώκου καὶ ἰδίως ἢ εἰς τὸ Ἡ' αὐτοῦ κεφάλαιον ἀπόπειρα νὰ ἀναστήσῃ ἱστορικὸς τὸ πραγματικὸν ὄνομα τῆς πατρίδος του, τῆς ἐνδόξου αὐτῆς πολίχνης ἢ πόλεως, ἢ ὁποῖα ἂν ἐγνώσθῃ καὶ ἤκμασε καὶ ἔδοξάσθῃ εἰς τὴν ἱστορίαν, ἐγνώσθῃ καὶ ἤκμασε καὶ ἔδοξάσθῃ ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν «Ἀνατολικόν», ὑπὸ τὴν μετονομασίαν τῆς δὲ τὴν σχολαστικὴν, τὴν δασκαλικὴν, τὴν μωρὰν, τὴν σημερινὴν, οὔτε εἰς τὴν ἀρχαιότητα ὑπῆρξε γνωστὴ, οὔτε κατὰ τὴν πῆξιν τῆς καὶ μεταγενεστέραν τοὺς πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως χρόνους ἀκμὴν τῆς μνημονεύεται, ἀφότου δὲ ἀπέκτησεν αὐτὴν, ἔμεινεν εἰς ἀφάνειαν καὶ δευτερεύουσαν θέσιν, ἐκλογικὴν καὶ μόνον, καὶ μόλις ὁ κ. Σώκος τελευταῖον πολὺ εὐλόγως καὶ ἀξιεπαίνως ἐπεχείρησε νὰ τὴν ἀνασῶρῃ . . .

Τὸ θαῦμα (τῶν Ταξιαρχῶν) . . . τὸ ὁποῖον τόσον γλαφυρῶς καὶ εὐλόγως διθυραμβικῶς περιέγραψεν εἰς τὰς «Αἰτωλικιώτικας ἀναμνήσεις» του καὶ τελευταίως εἰς τὸ ἄρθρον του, δὲν ἐγίνεν εἰς τὸ ἄγνωστον τότε καὶ μετεμψυχωμένον Αἰτωλικόν, ἀλλ' εἰς τὸ πασίγνωστον καὶ ἱστορικῶς καὶ διοικητικῶς Ἀνατολικόν, καὶ ὄχι μόνον ὁ Τουδέλης καὶ ὁ Γαρζῶνης ἀλλὰ καὶ ὅλοι αἱ ἐκθέσεις τῶν προβλεπτῶν τῆς Βενετίας, τῶν π ρ ο β ε ν τ ι τ ὀ ρ ι, πολλὰς τῶν ὁποίων ἔχω ὑπ' ὄψει μου, ἀποκαλοῦσι Νατολικόν' κατὰ παράλειψιν ἢ ἐκθλίψιν τοῦ α, ὡς συνήθως. Ἀλλὰ ἐπὶ τέλους καὶ ὁ Μουσταῆς τὸ «Ἀνατολικόν» ἐπολιόρκησε καὶ ὁ Μαυροκορδάτος εἰς τὸ «Ἀνατολικόν» ἐκάλεσε τὴν τοπικὴν του Συνέλευσιν καὶ ὁ Ἀστιγὴ τὸ «Ἀνατολικόν» ἐπολιόρκησε καὶ ὁ Καποδίστριας τὸ «Ἀνατολικόν» ἀνέκτησε καὶ ὁ Τρικουπὴς τὸ «Ἀνατολικόν» ἰστόρησεν. Ὅλοι δὲ οἱ εὐρωπαϊκοὶ χάρται, ὡς τοῦ KINPERT, ANETOLICO τὸ σημειοῦν.

(Ἐξ ἄλλου) . . . ὁ λαὸς τοῦ Αἰτωλικοῦ καὶ σήμερον δυσκολεύεται νὰ δώσῃ τὴν ψευδῆ αὐτὴν ὀνομασίαν εἰς τὴν πατρίδα του καὶ ἀποκαλεῖ αὐτὴν ἢ Ἀνατολικὸν ἀκόμη, ἢ Ἀντελικὸν ἢ καὶ Ἀγγελικόν, πού σάν κάτι ἄλλην διαίσθησιν νὰ περιέχῃ ἐκ τῶν Ἀγγέλων.

Συμπέρασμά μου, ὅτι ὅλοι οἱ γράφοντες καὶ ὁμιλοῦντες περὶ Αἰτωλικοῦ καὶ μὴ ὄντες ὑποχωρόμενοι ἐκ τῆς ἐπισήμου προελεύσεως καὶ ἀφετηρίας ἢ διευθύνσεως νὰ τιτλοφορῶσιν αὐτὸ Αἰτωλικόν, πρέπει νὰ ἀποκαλῶσι καὶ ὀνομάζωσι μὲ τὸ ἀληθινὸ καὶ ἱστορικὸν ὄνομά του, ἕως οὗ ἢ δημοτικὴ του ἀρχιλοῖ κοινοτικὸν του συμβούλιον, λάβῃ τὴν πρωτοβουλίαν καὶ εἰσηγηθῆ εἰς τὴν Πολιτείαν τὴν ἀνασύστασιν αὐτοῦ καὶ ἀποκατάστασιν.

Μεσολόγγι 8·21 Νοεμβρίου

Χ. ΠΑΛΑΜΑΣ

Ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῶν προσεχῶν Δημοτικῶν ἐκλογῶν

ΜΕΣΟΛΟΓΓΙ - ΕΥΑΓΓΕΛΑΤΟΣ

(Ἐκ τῶν διαφόρων ἄλλων ἄρθρων τοῦ Γ. Σώκου, δημοσιευθέντων εἰς τὴν «Στερεῶν Ἑλλάδα», ἐπελέγη τὸ ἀκόλουθον διὰ τὸ Μεσολόγγι).

Μέσα στὴν παραζάλη τοῦ Δημοψηφίσματος καὶ μέσα στὶς μεγάλες προετοιμασίες γιὰ τὸν ἑορτασμὸ τῆς ἑκατονταετηρίδος τοῦ Βύρωνος, σὰν βόμβα μᾶς ἔπεσε καὶ μιὰ εἶδησι, πού ὅσον δειλὰ καὶ μὲ χαρακτηριστικὴ ἀπλότητα καὶ ἂν ἐδημοσιεύθη στὸ προπερασμένο φύλλο τῆς «Στερεῶς Ἑλλάδος», παρήγαγεν ἐν τούτοις ἐξαιρετικῶς εὐχάριστη ἐκπληξι καὶ ἄδολο ἐνθουσιασμὸ σὲ ὅλους ἐκείνους πού ἀγαποῦν καὶ πονοῦν τὸ ἱστορικὸ μας Μεσολόγγι.

Ὁ Χρῆστος Εὐαγγελᾶτος, τὸ ἀγαπημένον παιδί τῆς Αἰτωλοακαρνανίας, πού ἀπὸ χρόνια τώρα ἔχει ἀφιερῶσει γιὰ τὴν πρόοδο καὶ τὴν ἀνάπτυξί τῆς ὅλης του τὴν ὑπαρξί, ἀπεφάσισε νὰ παλαίση στὰς προσεχεῖς ἐκλογὰς γιὰ τὸ ἀξίωμα τοῦ Δημάρχου Μεσολογγίου.

Δὲν ἔχω τὴν πρόθεσι νὰ γράψω προεκλογικὸν ἄρθρον, γιὰτὶ δὲν ἀσχολοῦμαι ποτὲ μὲ τοῦ εἶδους αὐτοῦ τὰ ζητήματα. Δὲν ἔχω σκοπὸ νὰ πλέξω ἐγκώμια γιὰ τὸ πρόσωπο τοῦ Εὐαγγελᾶτου, ἀπὸ κείνα πού συνηθίζεται νὰ πλέκωνται καὶ γιὰ τὰ πιὸ ἀνάξια ὑποκείμενα στὰς παραμονὰς ἐκλογῶν.

Θὰ γράψω μόνον γιὰ τὸ Μεσολόγγι καὶ μόνον γι' αὐτό. Καὶ ἂν θὰ πῶ τίποτε καὶ γιὰ τὸν Εὐαγγελᾶτον, θὰ τὸ κάμω γιὰτὶ, ὅπως θ' ἀποδείξω, στὰ τελευταῖα χρόνια ἔχει γεννηθῆ μία πολὺ στενὴ σχέσις μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν ὀνομάτων.

Ἐξορκίζω ὅλους τοὺς Μεσολογγῖτες νὰ ρωτήσουν μὲ εἰλικρίνεια καὶ χωρὶς πάθος τὴ συνειδησί τους :

Εἶναι ἢ δὲν εἶν' ἀλήθεια, ὅτι ὅπως κατήντησε τελευταίως τὸ Μεσολόγγι, εἶναι ἀνάξιον τοῦ μεγάλου ὀνόματός του καὶ τῶν ἐξόχων ἀνδρῶν πού ἐγέννησε ;

Εἶναι ἢ δὲν εἶν' ἀλήθεια, πὼς ἔπειτ' ἀπ' τὸν Χαρίλαον Τρικούπην δὲν βρέθηκε κανεὶς, μὰ κανεὶς, ἀπ' τοὺς Μεσολογγῖτες, Πρωθυπουργούς, Ὑπουργούς ἢ Δημάρχους, νὰ κάμη κάτι καλὸ γιὰ τὴν ἰδιαιτέρα του Πατρίδα ;

Εἶναι ἢ δὲν εἶν' ἀλήθεια, πὼς τὰ ἔλη, οἱ βρωμερὲς ἀκαθαρσίες, οἱ λάσπες καὶ τόσα ἄλλα παρόμοια στέλλουν κάθε μέρα στὸ Νεκροταφεῖο ἄρκετοὺς σκελετούς, πού γεννήθηκαν ἐν τούτοις μὲ τὸ καθαρὸ αἷμα τῶν ἡρωϊκῶν προγόνων των ;

Εἶναι ἢ δὲν εἶν' ἀλήθεια, πὼς ἢ ἀξιοθρήνητη αὐτὴ κατάστασις ἦταν ἢ κυριώτερη ἀφορμὴ νὰ φύγη ἢ Μφραρχία ἀπ' τὸ Μεσολόγγι καὶ ν' ἀπονεκρῶση τότε τὴ ζωὴ του ;

Εἶναι ἢ δὲν εἶν' ἀλήθεια, πὼς ὅποιος ξένος ἐπισκεφθῆ τὸ Μεσολόγγι καὶ τ' ἀντικρύσῃ γιὰ πρῶτη φορὰ, δίχως φωτισμὸ, δίχως δρόμους, δίχως κήπους, δίχως κέντρα, δίχως σπίτια ἀκόμα, σχηματίζει τὴν ἀθλιεστέρα ἐντύπωσι ;

Εἶναι ἢ δὲν εἶν' ἀλήθεια, πὼς δὲν ὑπάρχει στὸ Μεσολόγγι ἐμπόριο καὶ πὼς τὸ τράβηξε ὅλο τὸ Ἀργίνιο, γιὰτὶ παραμένει ἀκόμα ἄλυτο

τὸ ζήτημα τοῦ λιμένος, πού συζητεῖται καὶ θεωρεῖται ὡς «ἐπεῖγον» καὶ «φλέγον» ἀπὸ τότε πού ἐγὼ τοῦλάχιστον ἔμαθα νὰ συλλαβίζω ;

Εἶναι ἢ δὲν εἶν' ἀλήθεια, πὼς ἂν δὲν συνεκινεῖτο ἡ εὐγενικὴ ψυχὴ ἐνὸς ξένου Νομάρχου δὲν θὰ ὑπῆρχον σήμερα οὔτε τὰ Ἡρώα, γιὰ νὰ τελοῦμε κάθε χρόνο, γιὰ τὸν τύπο ἔστω, τὰ Ἑλευθερία ;

Εἶναι ἢ δὲν εἶν' ἀλήθεια, πὼς τὸ Νεκροταφεῖο, πού ἀναπαύονται οἱ προσφιλεῖς μας, ἔγινε λειβάδι πού τρέφονται ἀπ' τ' ἄγρια χόρτα του ὅλα τ' ἀδέσποτα ζῶα ;

Εἶναι ἢ δὲν εἶν' ἀλήθεια, πὼς μὲ ὅλη τὴ κατάργησι τῶν δαπανῶν τὰ ταμεῖα τοῦ Δήμου μετεβλήθησαν εἰς προσφιλέστατον ἐνδιαίτημα τῶν ἀρουραίων ;

Καὶ ἀφοῦ αἱ συνειδήσεις των ἀπαντήσουν μὲ ἓνα μεγάλο «Ναί», ὅπως εἶμαι βέβαιος, θὰ ρωτήσω τοὺς καρτερικοὺς Μεσολογγίτες :

Ἔπειτ' ἀπ' τὴν ἀθλιότητα καὶ τὴν ἐγκληματικὴ ἐγκατάλειψι, στὴν ὁποῖαν καταδίκασαν τὸ Μεσολόγγι οἱ κατὰ καιροὺς ἄρχοντές του, θὰ δεχθῆτε καὶ πάλι σὰν δοῦλοι, σὰν τυφλὰ ἀνδρόποδα, σεῖς οἱ ἀπόγονοι τῶν ἐνδοξοτέρων ὑπερμάχων τῆς Ἑλευθερίας, νὰ συρθῆτε στὶς κάλπες των καὶ νὰ τιμῆσετε τὰ ἔργα των αὐτὰ μὲ τὴν ψῆφον σας ;

Ὅχι ! φωνάζω ἐγὼ, πού δὲν δεσμεύομαι ἀπὸ προσωπικὰς συμπαθείας. Ὅχι ! εἶμαι βέβαιος πὼς θὰ φωνάξετε καὶ σεῖς, πού ἡ ὑπομονὴ σας ἔχει πιά ἐξαντληθῆ καὶ πού σᾶς δίδεται, ἕστερ' ἀπὸ τόσα χρόνια, ἡ εὐκαιρία ν' ἀπαλλαγῆτε πιά ἀπ' τοὺς παλιοὺς δημοτικούς σας ἄρχοντας, πού τόσο εὐσυνείδητα εἰργάσθησαν γιὰ σᾶς.

Καὶ ἔπειτα θὰ ρωτήσετε : ποῖόν, λοιπόν, θὰ φέρωμεν ; Καὶ θὰ σᾶς ἀπαντήσω ἐγὼ, μὲ εὐλικρίνεια, δίχως καμμιὰ προκατάληψι :

Τὸν Εὐαγγελάτο, πού ζητεῖ τὴ ψῆφον σας μὲ τὸ θάρρος πού τοῦ δίδει ὄχι τὸ κληρονομικὸ δικαίωμα, ὄχι ἡ βελάδα καὶ τὸ σκληρὸ καπέλλο, ὄχι τὸ χρῆμα, ἀλλὰ ἡ ἐργασία, ἡ θετικὴ, ἡ ἐνθουσιώδης, ἡ ἀποτελεσματικὴ, ἡ ἀνιδιοτελής, ἡ σιωπηρὰ ἐργασία, στὴν ὁποῖαν ἀφωσιώθηκε ἀπὸ χρόνια τώρα μὲ ὅλον τὸν ζῆλον καὶ τὴν ὁρμὴν τοῦ νεανικοῦ του ὀργανισμοῦ.

Καὶ τί νὰ πῆ κανεῖς γιὰ τὸν ἐνθουσιώδη αὐτὸν νέον, πού ἔγινε δικηγόρος, πού ἔγινε θεολόγος, πού ἔγινε δημοσιογράφος, πού ἔβγαλε κι ἐφημερίδα ἀκόμα, γιὰ νὰ ἐξυπηρετήσῃ μ' αὐτὰ μόνον καὶ μόνον τὸ Μεσολόγγι καὶ τὴν Αἰτωλοακαρνανία ὀλόκληρη ;

Καὶ τί νὰ πῆ κανεῖς γιὰ τὸ παιδί αὐτό, μέλος πολύτιμο τῶν παλιῶν μας Συλλόγων, πού κάποτε εἶχαν ἀφήσει ἀληθινομένη ἐποχὴ στὸ Μεσολόγγι καὶ τὸ Αἰτωλικό, γιὰ ὅσα προσφέρει τέσσαρα χρόνια τώρα στὸ Μεσολόγγι καὶ τὴν Αἰτωλοακαρνανία ;

Γράφει, ξεφυλλίζει ὅλες τὶς βιβλιοθηκῆς γιὰ νὰ ζωντανέψῃ τὴν ἱστορίαν τοῦ Μεσολογγίου, τρέχει, ἐνεργεῖ, ἰδρύει τὸν Σύλλογον τῶν Αἰτωλοακαρνανίων, διοργανώνει τὰς ἐορτὰς τῆς Ἑξόδου στὰς 21, 22 καὶ 23, πού ἐκινδύνευαν νὰ μὴ γίνουν, μαζεύει ἐράνους, στήνει ἀνδριάντας καὶ στήλας, ἀγοράζει καὶ ἐξωραΐζει ἱστορικοὺς χώρους, συντρέχει τὸν Ἐμπορικὸν Σύλλογον, φωνάζει γιὰ τὸ νεκροταφεῖο, γιὰ τὶς φυλακῆς, γιὰ τοὺς στρατώνιας, γιὰ τὸν λιμένα, γιὰ τὸν φωτισμό, γιὰ τὴν καθαριότητα, γιὰ τὰ χάλια τοῦ Σ.Β.Δ.Ε., γιὰ τὸ ὑπόστεγο τοῦ Κρουαριῶν, γιὰ τὰ ἰχθυοτροφεῖα, γιὰ τὴν αὔξησι τῶν ἐσόδων τοῦ

Δήμου, γιὰ τὴν ἴδρουσι Ταμείου ἐξυγιάνσεως καὶ γιὰ τόσα ἄλλα, πού δὲν ἔχω πρόχειρα στὴ μνήμη μου.

Φωνάζει καὶ ἐνεργεῖ. Ἐνεργεῖ καὶ ἐπιτυγχάνει τὰ περισσότερα ἀπ' αὐτά.

Εἶναι στὴν Ἀθήνα καὶ ἡ ψυχὴ του βρίσκεται στὸ Μεσολόγγι.

Εἶναι στὸ Μεσολόγγι καὶ ἡ ψυχὴ του στὴν Ἀθήνα.

Ἀναλαμβάνει νὰ παρουσιάσῃ ἀσπροπρόσωπο τὸ Μεσολόγγι στὰς ἑορτὰς τοῦ Βύρωνος. Γίνεται ἡ ψυχὴ τῶν ἑορτῶν. Ἀπαλλοτριώνει τὸν χώρο πού ἦτανε τὸ σπίτι πού ξεψύχησε ὁ Βύρων καί, πρὸς μεγάλην ἐκπληξιν τῆς Ἐπιτροπῆς τῶν ἑορτῶν, κλείνεται στὸ ἐργαστήριον τοῦ Σώχου καὶ σὲ δεκαπέντε μέρες μονάχα ἐτοιμάζουν, ὁ ἓνας μὲ τὴν σμίλη κι ὁ ἄλλος μὲ τὴν ψυχὴ του, τὴν στήλη πού στολιζέει τώρα τὸν κῶρον αὐτόν.

Ἀγοράζει σημαῖες, τρέχει στὸ Μεσολόγγι, δίνει ἀπὸ κεῖ τηλ/κάς ὁδηγίας, στήνει τὴν προτομὴ τοῦ Κίτσου, ξανάρχεται, ξαναφεύγει καὶ δὲν θὰ ἡσυχάσῃ παρὰ ὅταν λήξουν αἱ ἑορταί.

Καὶ ὅλ' αὐτὰ χωρὶς ἰδιοτέλεια, χωρὶς ὑποχρέωσι, χωρὶς ἀρμοδιότητα κάν.

Αὐτὸς εἶναι ὁ Εὐαγγελᾶτος, αὐτὰ εἶναι τὰ ἔργα του, αὐτοὶ εἶναι οἱ τίτλοι του γιὰ τὸ μέλλον.

Θὰ ποῦν ἴσως μερικοί, πὼς ὅλ' αὐτὰ τὰ κάνει γιὰ νὰ γίνῃ Δήμαρχος.

Μάλιστα, θὰ τοὺς ἀπαντήσω, παραδέχομαι, ἂν θέλετε—ἂν καὶ ξέρω πὼς δὲν εἶν' ἀλήθεια—ὅτι γι' αὐτὸ τὰ κάνει. Εἶναι ἀξιόμιμπος γι' αὐτό; Γιατί δὲν μᾶς τὰ κάνουν καὶ οἱ ἄλλοι ὑποψήφιοι, πού διαθέτουν καὶ μεγαλύτερη δύναμι; Ὁ μαθητὴς γιὰ νὰ πάρῃ ἀπολυτήριο δίδει ἐξετάσεις. Καὶ ὁ Εὐαγγελᾶτος αὐτὸ κάνει. Ἐμελέτησε, εἰργάσθη τέσσαρα χρόνια, ἐπῆρε «ἄριστα» στὰς ἐξετάσεις καὶ ζητεῖ τώρα ἀπὸ ἐκείνους, γιὰ τοὺς ὁποίους ἐκοπίασε, τὸ δίπλωμά του. Ποιὸς μπορεῖ νὰ τοῦ τὸ ἀρνηθῇ;

Ποιὸς εἶναι ἐκεῖνος, πού παίρνοντας παράδειγμα ἀπ' τὴ δρᾶσι του ὡς τώρα, δὲν θὰ μπορέσῃ νὰ φαντασθῇ τί θὰ γίνῃ τὸ Μεσολόγγι στὰ χέρια του;

Ἄλλὰ καὶ στὸν πιὸ δύσπιστο ἄκόμα θὰ εἶχα νὰ πῶ:

Ἐδοκιμάσατε τοὺς παλιούς καὶ εἶδατε σὲ τί χάλια ἔφρασαν τὸ Μεσολόγγι. Δοκιμάσατε τώρα καὶ ἓναν νέον. Ποιὸς ξέρει; Μπορεῖ ἀπὸ κεῖ πού δὲν τὸ περιμένετε, νὰ ἰδῆτε ὅσα δὲν εἶδατε κι ἀπὸ τὸν Τρικούπη ἄκόμα.

Καὶ θὰ τὰ ἰδῇ τὸ Μεσολόγγι μὲ τὸν Εὐαγγελᾶτο. Ἄς εἶναι ὅλοι βέβαιοι, πὼς ἡ λευκὴ ψῆφος, πού θὰ τοῦ δώσουν στὰς ἐκλογὰς τοῦ Μαΐου, θὰ εἶναι καὶ ὁ θεμέλιος λίθος τοῦ νέου οἰκοδομήματος, πού θὰ στεγάσῃ τὴν ἀναγέννησι, τὴν εὐτυχία καὶ τὴν πρόοδο τοῦ Μεσολογγίου.

Νεκρολογίαί

Μεταξὺ τῶν πολλῶν ἐπικηδείων καὶ νεκρολογιῶν, πού ἐξεφωνήθησαν ἢ ἐγράφησαν διὰ τὸν Γ. Σώκον, ἐπελέγησαν αἱ κατωτέρω :

Ὁ χάρος, πού ἀπὸ καιρὸ εἶχε διαλέξει τὸ θῦμα του, ἔδωκε χθές τὸ τελευταίον κτύπημα στὸ βασανισμένον κορμὶ καὶ ξάπλωσε νεκρὸ τὸ καλὸ παλληκάρι, τὸν πολυαγαπημένον Γιώργον.

Ἄν καὶ ἀπὸ καιρὸ φαινότανε τὸ καταστρεπτικὸ ἔργον, πού σταγόνα πρὸς σταγόνα ἀποστράγγιζε τόσο μεγάλη, τόσο δυνατὴ καὶ τόσο διαλεχτὴ ζωὴ, ἕως τὴν τελευταία στιγμὴ ἢ ἀγάπη ζωογονοῦσε τὴν ἐλπίδα, πὼς κάτι ἀπρόοπτον, κάποιον θαῦμα δὲν θ' ἄφηνε νὰ πραγματοποιηθῆ ὁ ἀδικος καὶ σκληρὸς αὐτὸς χαμὸς. Φρούδη ὅμως ἢ ἐλπίδα. Ὁ θάνατος εἶχε διαλέξει τὸ θῦμα του καὶ τὸ πήρε. Κι ἔτσι τὸ χῶμα τοῦ τάφου ἐσκέπασε χθές τὴν ἐκλεκτὴ αὐτὴν ὑπαρξί.

Ἐκλεκτὴ ὑπαρξί ἦτανε ὁ Γεώργιος Σώκος. Γεμάτος ἐνθουσιασμό καὶ θέλησι, γεμάτος πόθος γιὰ τὶς ἀνώτερες μορφές τῆς ζωῆς, ἔτρεχε ἐκεῖ ὅπου ὑπῆρχε ἢ μάθησι καὶ τὸ φῶς, ὅπου ἢ δρᾶσι ἔθετε τὰ εὐγενῆ ἀγωνίσματα, ὅπου ὑπῆρχε ἔδαφος πρὸς δημιουργίαν, ὅπου τὸ καθήκον, ἢ φιλία καὶ ἢ ἀλληλεγγύη ἐξητοῦσαν ἐνθουσιώδεις ἐργάτας. Ἴδου ὁ ἐνθουσιασμός του, ὅταν πολὺ νέος ἀκόμα μὲ ἄλλους συνομηλίκους του, πού ὁ θάνατός του τοὺς κάνει νὰ πονοῦν πολὺ βαθειά, ἐδημιουργοῦσε στὴ μικρὴ ἰδιαιτέρῃ του πατρίδα μιὰ σχεδὸν μοναδικὴ ζωερὴ καλλιτεχνικὴ κίνησι. Ἴδου ἡ σκληρὴ ὑποταγὴ του εἰς τὸ καθήκον ἀπέναντι τῆς πατρίδας, τῆς οἰκογένειας καὶ τῆς φιλίας. Ἴδου ἡ ἐπίδοσί του στὰ γράμματα καὶ τὴν λογοτεχνίαν. Ἴδου ἡ ἐπιτυχία εἰς τὴν σύλληψιν καὶ ἔκδοσιν μεγάλων καὶ σπουδαίων ἔργων. Ἴδου τέλος ἡ στροφὴ του εἰς ἀναζητήσι ἀνωτέρου ἰδεώδους. Ἡ ἀγάπη του καὶ ἡ θέρημι τοῦ λόγου του γιὰ ὅτι μποροῦσε νὰ ἐξυψώσῃ τὸν ἄνθρωπον, πού τάσσει μπροστά του ἓνα ἀνώτερον προορισμὸ ἐπὶ τῆς γῆς αὐτῆς.

Αὐτὰ ἦτανε τὰ στοιχεῖα πού συστήσανε τὴν ζωὴν του καὶ ἔδωκαν σ' αὐτὴν τὸν ἰδιαιτέρον της χαρακτήρα καὶ τὴν ξεχωριστὴν μορφήν της.

Γι' αὐτὸ ὁ πρόωρος θάνατός του εἶναι ἀκόμη σκληρότερος καὶ κάνει τὸ πένθος ἀκόμα βαρύτερον. Καὶ γι' αὐτὸ ἡ ἐνθύμησί του θὰ εἶναι παντοεινὴ καὶ θὰ διατηρῆ ἀκοίμητο τὸν πόνον πού σπάραιξε χθές τοὺς συγγενεῖς του καὶ τοὺς φίλους του καὶ ὅσους τὸν ἐγνώρισαν.

29 Δεκεμβρίου 1937

(«Κραυγὴ» Μεσολογγίου, 5 - 1 - 1938)

ΝΙΚ. Ι. ΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΣ

Ἴατρος - Ὑψηλῆς Πανεπιστημίου

Ἡ Στρατιωτικὴ Ἐγκυκλοπαιδεῖα σκληρότατον ὑπέστη πλῆγμα!.. Ἔλασε, τὴν 27ην τοῦ παρελθόντος Δεκεμβρίου, τὸν μεγάλον ἰδεολόγον ἰδρυτὴν της, τὸν Γεώργιον Σώκον.

Ὅταν τῷ 1926 ὁ τότε ἀν/ρχος Σώκος ἀνελάμβανε μὲ τὴν πόρνην φλόγα τοῦ μεγάλου ὀραματισμοῦ τὴν ἔκδοσιν τοῦ μνημειώδους ἔργου, τῆς Μεγάλης Στρατιωτικῆς καὶ Ναυτικῆς Ἐγκυκλοπαιδεῖας, ἠέξυρε πρὸς ἐπάνω στὰς ἐπιπέδους τοῦ τεραστίου ἐκείνου δημιουργήματος θὰ ἐθυσιάζοντο ἄλλαιμες ζωές, ζωτικὰ καὶ σφύζοντα στοιχεῖα, καὶ θὰ ἐκάμπτοντο διανοητικὰς ἀντιοχές καὶ σωματικὰς εὐρωστίες.

Μὰ δὲν ἐδίστασεν οὔτε στιγμὴ!

Ξεχείλιζε μέσα του τὸ δυναμικόν, τὸ ἄφθονον, τὸ ζωντανόν, τὸ πολυάπειρον.

"Ενοιωθε πώς στή ζωή αἱ προνομιούχοι σάν κι 'Εκείνον φύσεις δὲν ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ μένουν κλεισμένες στὸν ἑαυτὸν τους καὶ νὰ φυλάνε ἐγωϊστικά τὴν ὑπεροχή τους, χωρὶς νὰ μεταλαμπαδεύουν ὄχι ἓνα μέρος μονάχα μὰ ὅλο. κληρὴ τὴν ζωτικότητα τους στοὺς ἄλλους. Καὶ μὲ τὴν ἁγίαν πίστιν τοῦ διανοητικοῦ μαχητοῦ ἐθυσίασε, ναί, ἐθυσίασε, τὴν ζωὴν του στὰ ἰδανικά πού τὸν ἐνέπνεον.

Στὸ σκληρὸ δρόμο του δὲν ἔλειψαν οἱ κακοτοπιές καὶ οἱ ἀνθρώπινες κακίες δὲν ἐστάθησαν ἱκανές νὰ σταματήσουν ἐμπρὸς στὸ μεγαλόρηγμα τῆς θυσίας. Μὰ ὁ Σῶκος ἦταν ἀνώτερος ἄνθρωπος. Εἶχε τὴν ψυχὴν τοῦ σεμοῦ, τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ γησιῦ ἀλτροῦιστοῦ, τὴν εὐγενικὴν λεπτότητα τοῦ χαρακτήρος· τὴν ἐντιμὴ στάσιν, πού ὑπερήφανα πάντα ἐπαινε στὶς κρίσιμες ὥρες τῆς ζωῆς· τὴν καλλιτεχνικὴ ἰδιοσυγκρασία καὶ τὴν ποιητικὴ εὐαίσθησία, πού τὸν ἀνέβαζε στὶς ὑψηλότερες κορυφές τοῦ ἰδανικοῦ. Καὶ τὸ γλυκὸ καὶ συγκαταβατικὸ χαμόγελό του ἀπαντοῦσε στὶς κακίες τῶν λιγοστῶν ἄλλωστε ἀνθρώπων πού ἀπὸ φθόνον προσπαθοῦσαν νὰ σπείρουν ζιζάνια στὸ ἀλτροῦιστικὸ ἔργο του.

Μὰ οἱ πολλοί, ὅλος ὁ κόσμος τῶν διανοουμένων καὶ τῶν συναδέλφων του, πού τὸν ἐγνώρισαν διαλεχτὸ καὶ ἄμωμο, κλαῖνε τὸν ἄδικο καὶ πρόωρο θάνατό του. 'Εκείνοι πού χάρις σ' Αὐτὸν ἐνωτίσθησαν τὴν Γνώσιν καὶ Μάθησιν μὲ τὰ ἔργα, πού κάτω ἀπὸ τὴν θερμουργὸ πνοή του εἶδαν τὸ φῶς ἡμέρας, ἄς ξεύρουν πὼς κάθε σελίδα τῆς 'Εγκυκλοπαιδείας ἔχει μέσα της καὶ ἀπὸ ἓνα κομμάτι τῆς ζωῆς Του . . .

'Ανῆλθε ραγδαῖα τὶς ἀνώτερες βαθμίδες στὸ στρατὸ καί, ὅπου ὑπῆρέτησε, ἄφησε βαθεῖα σημάδια τῆς διανοητικῆς του ἰκανότητος καὶ τῆς ὀργανωτικῆς του ἀξίας. 'Ὡς Διευθυντῆς τοῦ 'Ελέγχου τῆς Στρατιᾶς Μικρᾶς 'Ασίας στάθηκε στὸ ὄψος τῆς ἀποστολῆς του κι ἔπειτα, στὴν Κεντρικὴ 'Υπηρεσία τοῦ 'Υπουργείου τῶν Στρατιωτικῶν, διέλαμψεν ἡ ἀνώτερη μόρφωσις καὶ διανόησις Του.

Δὲν ἦταν ὅμως ἀρκετὴ γι' Αὐτὸν ἡ ἀπασχόλησις του μονάχα στὰ καθαρῶς στρατιωτικὰ καθήκοντά του. Πετοῦσε ἡ ψυχὴ του σὲ εὐρύτερες σφαίρες καὶ τὸ λογοτεχνικὸ τάλαντό του μὲ τὴν μεγάλῃ σφραγίδα τοῦ ἀνθρωπιστοῦ ἐξεδηλώθη ὠραῖο καὶ ὑποδειγματικὸ στὰ θεατρικὰ ἔργα του, τὰ ἀριστουργήματα ἐκεῖνα πού ἐπαίχθησαν ἀπὸ τοὺς μεγάλους μας θιάσους, τὴν «Διεφθαρμένη» καὶ τὴν «'Εν πολλαῖς ἁμαρτίαις», καθὼς καὶ σὲ πλῆθος ἐκλεκτῶν διηγημάτων πού ἐδημοσιεύθησαν κατὰ καιρούς.

'Ὅμως ἡ μεγάλῃ του ἐπιθυμία ἦτο νὰ διδάξῃ, νὰ βοηθήσῃ τὸν πλησίον στὴν ἀνάπτυξι τῶν γνώσεών του, νὰ ἰδῇ τὸν 'Ελληνα ἀξιωματικὸν νὰ στέκῃ ψηλὰ στὴν ἐπαγγελματικὴ καὶ ἐγκυκλοπαιδικὴ μόρφωσι. Καὶ τοῦ ἔδωκε τὴν Μεγάλῃ Στρατιωτικὴ 'Εγκυκλοπαιδεία, ἡ ὁποία τώρα συνεχίζει τὴν ἔκδοσίν της, ἀφοῦ ἐγαλουχίθη μέσα στὰ νάματα τῶν ἐμπνεύσεών Του καὶ ἀντλήσε τὸ σφρίγγος ἀπὸ τὸ δικό Του . . .

Γύρω ἀπὸ τὸ φέρετρό Του ἐθρήνησαν οἱ δικοὶ του, οἱ φίλοι του, οἱ συνεργάται του, ὁ διανοούμενος κόσμος, ὅλοι ὅσοι ἐγνώρισαν τὸν μελιχλιον, τὸν ἀγαθόν, τὸν ὑπέροχον οἰκογενειάρχην, τὸν ἀνώτερον ἄνθρωπον.

Τὸν ἤξευραν λίγο πρὶν σφύζοντα ἀπὸ ζωὴν καὶ τὸν ἔβλεπαν τώρα μέσα στὸ σάβανο ἄψυχον καὶ ἐξαῦλωμένον.

Μὰ ἡ ἁγία ψυχὴ του, πού ἐφτεροῦγιζε γύρω κι ἐσκοροῦσε ἀέρινα φιλήματα στὴν πονεμένη συνοδεία του, θὰ ἦταν χαρούμενη μέσα στὴν πνευματικὴν της ἀποτελείωσιν καὶ ἡ φιλοσοφικὴ της διάθεσις θὰ διέχυνε τὸ βάλσαμο

τῆς παρηγοριᾶς στῆ θλιμμένη γυναῖκα του, στὸ παιδί του, στῆ μάνα του. Ὡ! ἂν μποροῦσε ἔκεινη τὴν ὥρα νὰ μιλήσῃ ὁ Γιώργος! Θᾶβγαίνε «ἐκ βαθέων» ἢ φωνή του ἤρεμη, γλυκειά, παραινετική, γιὰ νὰ παραμυθῆσῃ, νὰ δῷ δάξῃ τὴν Θουσίαν, νὰ ἀναμέλῃσῃ ὕμνον στὸ Καθῆκον . . .

Πίσω του ἀφήνει ἕνα αἰώνιον Ἔργον, ποὺ στῆ μετόπη του εἶναι γραμμένα μὲ χρυσᾶ γράμματα : «Ἔπεσα στίς ὑψηλές ἐπάλξεις τοῦ Ἰδανικοῦ ἔκαμα τὸ καθῆκον μου!» Μὰ ἡ ψυχὴ του βρῖσκεται τῶρα ἐκεῖ ποὺ ἐπόθει, ἐκεῖ ποὺ τὴν καλοῦσε μυστικά καὶ ὑποσυνείδητα ἡ ἀνώτερη διανόησις καὶ ἡ τέχνη, κι ἔμεις μόνον ρουφοῦμε ἐδῶ κάτω σταγόνα πρὸς σταγόνα ἀπὸ τὸ κύπελλο τοῦ πόνου τὴν ἀνείπωτη πίκρα τοῦ χαμοῦ Του.

(Ἐκ τοῦ περιοδικοῦ «Στρατιωτικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία», 1 Φεβρουαρίου 1938)

Ἐπιμνημόσυνο προσλαλιά

(τοῦ κ. ΒΛΙΑΜΟΥ ΝΙΚΟΛΑΪΔΗ, τέως Προέδρου τοῦ ἐν Ἀθήναις Φιλοσοφικοῦ καὶ Φιλανθρωπικοῦ Συλλόγου «Ἀδελφοποίησης».)

Ο ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΩΚΟΣ

Ἐγεννήθη ἐν Αἰτωλικῷ τὴν 8ην Νοεμβρίου τοῦ 1892. Μετὰ τὰς πρώτας αὐτοῦ ἐγκυκλοπαιδικὰς σπουδὰς, ἐφοίτησεν εἰς τὴν ἐν Πάτραις Ἐμπορικὴν Σχολήν. Κατὰ τὸ ἔτος 1913 κατετάγη εἰς τὸν Στρατόν, γενόμενος τὸ πρῶτον ἔφεδρος ἀνθυπολοχαγὸς τοῦ πεζικοῦ, κατόπιν δὲ μόνιμος ἀξιωματικὸς τῆς Διαχειρίσεως καὶ κατὰ τὸ 1918 Λοχαγὸς τοῦ Ἐλέγχου.

Ἐπηρετήσε διαδοχικῶς ὡς τμηματάρχης ἐν τῷ Ἐπιτελεῖσι τῶν Στρατιωτικῶν καὶ ὡς Διευθυντῆς τοῦ Ἐλέγχου Φρουρῶν Βάσεως Σμύρνης.

Κατόπιν ἐχημάτισε Διευθυντῆς τοῦ Ἐλέγχου τῆς Φρουρᾶς Ἀθηνῶν, Διευθυντῆς ἐν τῷ Μετοχικῷ Ταμείῳ τοῦ κατὰ γῆν Στρατοῦ, κατὰ τὸ ἔτος δὲ 1924 μέλος τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἑλλην. Στρατιωτικῆς Ἐνώσεως.

Αὕτη, ἐν ἄκρῃ συντομίᾳ, ὑπῆρξεν ἡ ἐπαγγελματικὴ σταδιοδρομία τοῦ Γεωργίου Σώκου, διαλαμβανομένη νῦν εἰς στενώτατα ὄρια, ἀλλ' ὅμως πόσας ἐγκλειούσα προσπάθειας καὶ μόχθους, δράσιν ἐν γένει ἐνὸς ἀνθρώπου πολυτρόπου, δραστηρίου, τιμίου, εὐφρεσετάτου, ἐμπνευσμένου καὶ εὐφραδοῦς, τοῦ ἀειμνήστου ἡμῶν ἀδελφοῦ Γεωργίου Σώκου, τὴν ποιοτικὴν καὶ ποσοτικὴν ἀνωτερότητα τῆς ὁποίας ἐξετίμησαν ὡς ἔδει οἱ κατὰ καιροὺς συνεργάται αὐτοῦ. Τὰ περιοδικὰ τῆς ἐποχῆς του γέμουσι περιγραφῶν διὰ τὰ ἔργα του καὶ αἱ ἐπὶ τῷ θανάτῳ του νεκρολογίαι ἔφερον εἰς φῶς ἀγνώστους λεπτομερείας τοῦ ὅλου ἔργου του τετελειωμένου, πλήρους, πραγματικὰ θαυμαστοῦ.

Ὁ Γεώργιος Σώκος, διὰ τῆς ἀναμφισβητήτου ἀξίας του, ἀνῆλθε γοργῶ τῷ βήματι τὰς βαθμίδας τῆς στρατιωτικῆς ἱεραρχίας καὶ ἡ διάβασίς του ἀφῆκε παντοῦ σημάδια φωτεινά. Ὡς Διευθυντῆς τοῦ Ἐλέγχου Στρατιᾶς Μικρᾶς Ἀσίας, μιᾶς μεγάλῃς καὶ πολυπλόκου, κατὰ τοὺς τότε μάλιστα καιροὺς, ὑπηρεσίας, ἔδειξεν ὅλον τὸ μέγεθος τῆς πρωτοβουλίας του καὶ τὴν ἐπάρκειάν του, βραδύτερον δὲ καὶ ἐν τῇ Κεντρικῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ Ἐπιτελείου τῶν Στρατιωτικῶν ἀφῆκε νὰ διαλάμψῃ ἡ ἀνωτέρα μόρφωσις καὶ διανόησις του.

Ἀλλὰ τὸ ἐπιστέγισμα τῆς ὅλης ἐπαγγελματικῆς δράσεώς του ὑπῆρξεν ἡ ὑπὸ τὴν φερμουργὸν πνοήν του ἔναρξις καὶ ἀποπεράτωσις τῆς Μεγάλῃς Στρατιωτικῆς Ἐγκυκλοπαιδείας, ἔργου ἀνεκτιμήτου, ἡ ἔκδοσις τοῦ ὁποίου ἐπλήρωσε

μέγα κενόν, ἐπέσυρε τὸν θαυμασμὸν καὶ τὰς εὐφήμους κρίσεις τῶν εἰδικῶν καὶ τῶν στρατιωτικῶν προσωπικοτήτων, χαρακτηρισθὲν ὡς γεγονός ἀρρήκτως συνδεδεμένον μὲ τὴν ἀδρὰν εἰς διανοητικὰ χαρίσματα μορφῆν τοῦ Γ. Σώκου.

Ἄλλὰ δὲν ὑπῆρξεν ὁ ἀείμνηστος ἡμῶν ἀδελφὸς στρατιώτης μόνον καὶ συγγραφεύς. Ὑπῆρξε πρὸ παντός ἄνθρωπος κοινωνικός, ἐλαυνόμενος ἀείποτε ἐκ τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης καὶ τῆς ὠφελείας τοῦ συνόλου, ποῦ ὀνομάζεται κοινωνία, κόσμος. Ὑπῆρξε κοσμοπολίτης, στρατιώτης μαζί καὶ εἰρημιστής, συμβιβάζων τὰ πάντα μὲ ἀφθαστον ἁρμονίαν εἰς τὴν ψυχὴν του. Ὑπῆρξεν ἰδεολόγος, ἀληθῆς ἀπόστολος τῶν ὑψηλῶν ἰδεωδῶν, εἰς ἔμπρακτον ἐφαρμογὴν τῶν ὁποίων ἀνεζήτει, ἀνεύρισκε καὶ συνεκέντρου ὀλόγουρά του συνεργάτας—ὁμοιώματά του—ἐπιλέκτους καὶ ἐνθουσιώδεις ὡς αὐτός, μὲ τὴν συνεργασίαν τῶν ὁποίων τοσαῦτα ἐν τῇ ἰδιαιτέρᾳ αὐτοῦ πατρίδι, τῷ Αἰτωλικῷ, ἐν Σμύρνῃ καὶ Ἀθήναις ἐπετέλεσεν.

Ὑπῆρξε καὶ ἐκλεκτὸς λογοτέχνης, θεατρικὸς συγγραφεύς. Ἡ διάνοιά του μὲ δύναμιν ἐξεδηλώθη καὶ πρὸς τὴν ἐπικράτειαν τῆς τέχνης, τὰ δὲ δύο του θεατρικὰ ἔργα, «Ἡ διεφθαρμένη» καὶ «Ἡ ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις», ἐγνώρισαν τὸν θρίαμβον τῆς σκηνῆς, τὸν θρίαμβον τῆς ἀρετῆς ἀνακυπτούσης ὡς τὸ ἄνθος ἐκ τῆς σαπρίας, τῆς ἀρετῆς ποῦ ἐδικαίωσε τόσον ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, τῆς μιᾶς ἀρετῆς, τὴν ὅποیان ὑφ' ὅλας τῆς τὰς μορφὰς καὶ τὰς ἐκδηλώσεις ὑπερηγάπησεν ὁ ἀείμνηστος ἡμῶν ἀδελφός.

Ἄλλὰ ὡς τοιοῦτος ἔφερεν ἐγκεχαραγμένην ἐπ' αὐτοῦ τὴν σφραγίδα καὶ τὰ πνευματικὰ διάσημα τοῦ χρηστοῦ καὶ δεδοκιμασμένου ἀδελφοῦ.

Καὶ ἀληθῶς, κατὰ πάντα παράλληλος καὶ ἀνταξία πρὸς τὴν κοινωνικὴν δρᾶσιν τοῦ Γεωργίου Σώκου ὑπῆρξε καὶ ἡ ἐν τῷ ἡμετέρῳ Συλλόγῳ «Ἀδελφοποίησις» σταδιοδρομία του, εἰς ὃν ἐνεγράφη τὴν 13ην Μαρτίου 1924 καὶ ταχῶς ἀνῆλθεν εἰς τὰ ἀξιώματα τοῦ Ρήτορος, τοῦ Ἀντιπροέδρου καὶ τῷ 1928 εἰς τῷ τοῦ Προέδρου, διατελέσας ὡς τοιοῦτος μέχρι τοῦ 1935. Ἐν τέλει ἀνεκρῆσθη ἐπίτιμος Πρόεδρος τοῦ Συλλόγου, ἔνεκα τῶν πολλῶν καὶ πολυτίμων πρὸς αὐτὸν ὑπηρεσιῶν του.

Οἱ θόλοι τῆς αἰθούσης ἀντηχοῦσιν ἀκόμη ἀπὸ τοὺς ὑψηλοὺς καὶ βαθυστοχάστους λόγους τοῦ ἀειμνήστου Προέδρου μας. Καθήμενος ἐπὶ τῆς ἔδρας διδάσκει καὶ παραινεῖ. Ἐκπροσωπεῖ τὴν γνῶσιν, τὴν σύνεσιν καὶ ἀποπνέει τὴν πεποίθησιν ἐπὶ τὰ ἀνθρώπινα καὶ τὰ χριστιανικὰ ἰδεώδη, ἐνσαρκώνει τὴν πίστιν πρὸς τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς, γνωρίζει τὴν πρὸς αὐτὴν ἀγουσαν ἀτραπὸν, τὸν ἀγῶνα, τὴν θυσίαν καὶ τὸ ποτήριον τοῦ πόνου, γνωρίζει τὴν φύσιν τοῦ ἱπποτικοῦ θανάτου, μὲ τὸν ὅποιον διαξίφίζεται, παίζει καὶ πειραματίζεται τὰ τέσσαρα τελευταῖα ἐλώδυνα ἔτη τοῦ βίου του, πιστεύει ἐναλλάξ πῶς τὸν ζῆ, πιστεύει πῶς εἶναι ἀθάνατος, τοῦ ἀποδίδει μηδαμινότητα, τὸν ἐξυμνεῖ, τὸν ἐπικαλεῖται καὶ τέλος τὸν περιπτύσσει εἰς αἰώνιον φίλημα συνδιαλλαγῆς καὶ ἀπέρχεται ἐν εἰρήνῃ, πιστὸς εἰς τὰ καθήκοντά του.

Τὸ μοιραῖον τέλος ἐπῆλθε τὴν 1ην μεταμεσονύκτιον ὥραν τῆς 28ης Δεκεμβρίου τοῦ ἔτους 1937. Ἦκούσθη τριγμὸς ἀπαίσιος δρυὸς πιπτούσης καὶ ὁ δούπος ἀνήγγειλεν εἰς τὰ πέρατα, ὅτι παλαιὸς καὶ δεδοκιμασμένος ἀδελφός, ὁ ἐπίτιμος Πρόεδρος ἡμῶν, ὁ ἐπὶ ἑπταετίαν ὄλην ὀδηγήσας τὴν «Ἀδελφοποίησιν» εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦ καλοῦ, ἔπαυσε πλέον νὰ ὑφίσταται μεταξύ μας ὡς ἐπίγειος μορφὴ καὶ ὡς ἐκδήλωσις τῆς, ἀφοῦ πρῶτον ἐπὶ τετραετίαν ὀλόκληρον, κρατερῶς καὶ μὲ πάσας τὰς ἠθικὰς αὐτοῦ δυνάμεις σφυγμομετρούσας ἀσφαλῶς καὶ τὴν σωματικὴν ἀντοχὴν του, ἠγωνίσθη κατὰ τοῦ κατατρώχοντος

αὐτὸν σωματικοῦ κακοῦ.

Ἡ ἡρεμία καὶ ἡ ψυχικὴ πρὸ τοῦ ἀμειλίχτου πεπρωμένου γαλήνη, πού προϋποθέτει διάνοιαν πεφωτισμένην, συνείδησιν καθαρὰν, ἐκτάκτους πεποιθήσεις καὶ πτερωτὰς ἐλπίδας, εἶναι ἐκεῖνο πού πρὸ παντὸς δοκιμάζει, ὡς ἡ λυδία λίθος, τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν διακρίνει ἀπὸ τὸ πλῆθος. Τοῦτο διέκρινε τοὺς διδασκάλους ἡμῶν καὶ τοῦτο διέκρινε καὶ τώρα τὸν Πρόεδρον τῆς «Ἀδελφοποιήσεως», τὸν ἀείμνηστον ἡμῶν ἀδελφὸν Γεώργιον, ὅστις συνησθάνετο καὶ ἐσκέπτετο ὡς εἰς ἕξ αὐτῶν, καὶ ὅταν, μέχρι καὶ τῶν τελευταίων του στιγμῶν, μᾶς ἠρώτα διὰ τὴν «Ἀδελφοποίησιν», ἐπηκολούθει συναφῶς, ὡς ἐν τῇ σωκρατικῇ εἰρκτῇ, συζήτησις τῶν κεφαλαιωδῶν θεμάτων τῆς διδασκαλίας τοῦ Συλλόγου ἡμῶν, τῆς ἀνθρωπίνης εὐτυχίας καὶ τοῦ πόνου, τῆς εἰσαρμένης, τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου, διὰ τῶν ὁποίων παρηγορεῖτο, ἀνελάμβανε δυνάμεις, θάρρος καὶ ἡτοιμάζετο. Ἦτο συζητήσις, ἣτις προσελάμβανε τὸ κῦρος τῶν πλησιαζόντων, οἱ ὅποιοι εἰς τὸ μεταίχμιον τῶν δύο ἀβύσσων δραματίζονται τὴν μεγάλην ἀλήθειαν, ὅπως τὸν ὀραματίζεται καὶ ὁ μυστικὸς Μαίτεργλιγκ εἰς τὰ τόσα ἔργα του καὶ τὸ τελευταῖον μὲ τὸν τίτλον : «Πρὸ τοῦ Θεοῦ», μέσα εἰς τὸ ὅποιον λέγει : «Εἶναι ἀδικαιολόγητος ὁ φόβος μας διὰ τὸν θάνατον, ὡς εἶναι καὶ ὁ φόβος μας ἐνώπιον ἐνὸς Θεοῦ ἀδυσωπήτου. Μία γλυκύτερος διέπει τὴν μετάβασιν ἀπὸ τῆς ζωῆς εἰς τὸν θάνατον, ἀπὸ τῆς ἐγέρσεως εἰς τὸν ὕπνον. Τὸ σφάλμα, ἐξ αἰτίας τοῦ ὁποίου παραπαίομεν, εἶναι ἡ λήθη. Ἄλλ' ἀφοῦ ἐπιμένομεν νὰ συζητῶμεν, τί εἶναι τέλος αὐτὸς ὁ θάνατος, τοῦ ὁποίου ἡ φρικτὴ εἰκὼν τρομοκρατεῖ τὰ ἀνθρώπινα πλῆθη καὶ δηλητηριάζει τὴν ζωὴν τῶν ; Ὁ θάνατος δὲν ὑφίσταται, διότι εἶναι καὶ αὐτὸς ἀθάνατος. Ὁ ἄνθρωπος θνήσκων νομίζει ὅτι εἰσέρχεται εἰς τὴν ἀνυπαρξίαν, διότι ἀγνοεῖ ὅτι τὸ μηδὲν εἶναι ἀκριβῶς ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ἔζησεν, καὶ ὅτι ἐκεῖνο πού ἀποκαλοῦμεν θάνατον εἶναι ἡ ζωὴ, τὴν ὁποίαν δὲν ἐννοοῦμεν ἀκόμη».

Τοιοῦτοι ἦσαν οἱ τελευταῖοι στοχασμοὶ τοῦ ἐν εἰρήνῃ μεταστάντος εἰς τὴν αἰωνίαν ζωὴν ἀδελφοῦ ἡμῶν Γεωργίου καὶ ἡ μοιραία ἀλλαγὴ ἐπῆλθεν ἀνευ σωματικοῦ πόνου καὶ χωρὶς πικρίας. Μὲ εἰρήνην ἐν τῇ ψυχῇ καὶ σταθερότητα καλεῖ τὸν λειτουργὸν τοῦ ὑψίστου νὰ τὸν ἐνώσῃ διὰ τοῦ Μυστηρίου τῆς θείας Μεταλήψεως μετὰ τοῦ Θεοῦ Κόσμου. Οὐδεμία βιαιότης, οὐδεὶς ἀγὼν ἢ θύελλα τῆς ἐπαράτου νόσου κατανικᾶται, οἱ πόνου σιγοῦν πρὸ τῆς γενναίας ψυχῆς. Οὕτω δικαιοῦται εἰς τὰ ὄμματα πάντων τῶν ἀδελφῶν ὁ ἐνάρετος Πρόεδρος τῆς «Ἀδελφοποιήσεως».

Ἡ ἀπέλευσίς του ἡνοίξεν εἰς τὴν οἰκογένειαν, τὰς ἐργασίας του, τὸν κύκλον τῶν συνεργατῶν, τῶν γνωρίμων καὶ φίλων του μέγιστον κενόν. Καὶ ἡ «Ἀδελφοποιήσις» ἀπώλεσεν ἄξιον ἀδελφόν, ἀλλ' ἡ ὀδύνη τῆς καταπραῦνεται εἰς τὴν σκέψιν, ὅτι τὸν ἐκέρδησεν ὁ Οὐρανός.

Ἀδελφοί μου, ὁ πόνος μας διὰ τὴν ἀπώλειαν τοιούτου ἀδελφοῦ ἄς γίνῃ δημιουργικὸς, ἄς γίνῃ κόγχη. ὅπου θὰ γεννηθῇ ἡ ἐλπίς, καὶ ὀρίζων, ὅπου θὰ λάμπῃ τὸ φῶς. Τὸ δάκρυ μας ἄς γίνῃ μαργαριτάρι, προσφορὰ στὴ γλυκεῖα καὶ σιωπηλῇ ὑπαρξί τοῦ ἀγαπημένου μας Γιώργου. Ἄς γίνῃ δάκρυ ὠραίας προσδοκίας διὰ τὴ συνάντησι, δάκρυ κοινωνίας μαζί του.

Ἀδελφὲ Γεώργιε, τώρα πού ἀνεβήκαμε ψηλότερα, οἱ ψυχές μας ἀνταπεκρίθησαν στὴ σιωπῇ σου, πού τραγουδεῖ τὸ ἔσμα τῆς θείας αἰωνιότητος, καὶ τὸ πνεῦμά σου ὀρθρίζει ἐν οὐρανοῖς.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελις
Πρόλογος Χρήστου Γ. Εὐαγγελάτου.	ε'
Ἐπὶ τῇ ἑκατονταετηρίδι τοῦ θαύματος τῶν Ταξιαρχῶν .	1
A. ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑΝ	
1. Ὀλίγα γενικὰ.	5
2. Ἀνατολικὸν	6
3. Τὰ κατὰ τὴν πολιορκίαν	7
4. » » » »	9
5. Λύσις τῆς πολιορκίας	10
6. Ἡ πηγὴ καὶ ὁ Ναὸς τῶν Ταξιαρχῶν	12
7. Πρὸς τὸν Ντολμᾶν	13
8. Ἡ ἐποποιία τοῦ Ντολμᾶ	15
9. Μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Ντολμᾶ .	16
B. ΝΕΟΙ ΤΟΥ ΑΙΤΩΛΙΚΟΥ	
1. Οἱ ἔρασιτέχναι	19
2. Ἀπὸ τῆς παρακμῆς εἰς τὴν ἀναγέννησιν	20
3. Ὁ Σύλλογος τῶν Ἐρασιτεχνῶν .	21
4. Ἡ 25 Μαρτίου 1911	23
5. Ἡ δρᾶσις τοῦ Συλλόγου Ἐρασιτεχνῶν .	24
6. Ἡ 29 Μαΐου 1912	25
7. Τὰ μέλη τοῦ Συλλόγου	26
Γ. ΣΚΕΨΕΙΣ ΔΙΑ ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ	
1. Τὶ πρέπει νὰ γίνῃ	29
2. Ἐξυγίανσις	30
3. Ἐξωραϊσμὸς	32
4. Ἐμπόριον	34
5. Ἐπίλογος	35
Δ. ΑΛΛΑ ΑΡΘΡΑ	
Ἡ ὀνομασία τοῦ Αἰτωλικοῦ	38
Μεσολόγγι - Εὐαγγελᾶτος	39
Νεκρολογίαι	42
Ἐπιμνημόσυνος προσλαλιὰ	44

**Ἱστορικὰ κειμήλια τῆς
ΠΑΝΑΓΙΑΣ Αἰτωλικοῦ**

★ Ἡ κατωτέρω μελέτη εἶναι τὸ κείμενον τὸ περιλαμβανόμενον εἰς τὸ ὑπὸ τὸν αὐτὸν τίτλον ἐκδοθὲν τῷ 1927 Λεύκωμα (μετὰ εικόνων) καὶ ἀναδημοσιευόμενον ὡς δυσεύρετον ★

Η "ΠΑΝΑΓΙΑ,"

Ἡ ὡραία Μητρόπολις τοῦ Αἰτωλικοῦ, ἡ «Κοίμησις τῆς Θεοτόκου» ἢ κοινῶς ἡ «Παναγία», Ἐκκλησία ἀρχαιοτάτη καὶ ἱστορικὴ διὰ τὰς ἐν αὐτῇ συνελεύσεις τῶν Στρατηγῶν τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος, κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνος, ἐκτισμένη εἰς τὸ κέντρον τῆς πόλεως καὶ ἐπὶ νησίδος, καλουμένης τὸ πάλαι καὶ πρὸ τῆς κτίσεως τῆς πόλεως «Ἀνατολικόν», συγκεντρώνει καθ' ἑκάστην καὶ ἰδίᾳ κατὰ τὴν ἁγίαν ἡμέραν τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς πλῆθος προσκυνητῶν καὶ ἐξεχόντων ἐπιστημόνων καὶ ἀρχαιολόγων, λόγῳ τῶν μεγίστης θρησκευτικῆς, ἀρχαιολογικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς ἀξίας κειμηλίων, ἅτινα περικλείει.

Τὰ κειμήλια ταῦτα εἶναι κυρίως: α) Ὁ Ἱερὸς Ἐπιτάφιος, β) Ἡ θαυματουργὸς εἰκὼν τῆς «Παναγίας», καὶ γ) Τὸ Τέμπλον, ἔργον ἀνεκτιμήτου ἀρχαιολογικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς ἀξίας.

Περιγραφή τοῦ Ἐπιταφίου.

Ὁ Ἐπιτάφιος τῆς «Παναγίας» Αἰτωλικοῦ, ὑπερόχον ἐμπνεύσεως καὶ ἐκτελέσεως βυζαντινὸν καλλιτέχνημα, ἐκεντήθη, κατὰ τὴν γνώμην εἰδικῶν βυζαντινολόγων καὶ ὅπως ἱστορικῶς τεκμαίρεται, εἰς τὸ Βυζάντιον κατὰ τὸν 12ον αἰῶνα μ.Χ.

Ἡ παράδοσις φέρει τοῦτον ὡς κεντηθέντα ὑπὸ τριῶν παρθένων, αἵτινες καὶ ἀπέθανον εὐθὺς ὡς τὸν ἀποπεράτωσαν. Πράγματι δὲ ἡ καταπλήττουσα λεπτότης τοῦ κεντήματος ἐνισχύει τὴν ἄποψιν ὅτι μᾶλλον γυναικῶν ἢ ἀνδρῶν χεῖρες εἰργάσθησαν ἐπ' αὐτοῦ.

Τὸ σχῆμα του εἶναι τετράγωνον, διαστάσεων 1,60 τοῦ μέτρου. Εἶναι κεντημένος διὰ μεταλλίνων νημάτων χρυσοῦφῶν καὶ ὀλοσειρικῶν, σειράδες δὲ λεπτοφυεῖς καὶ μετάξινοι διαχρυσίζουσιν ἐν ἀρμονίᾳ χρωμάτων καὶ θαυμασίᾳ πλοκῇ τὸ ὡραῖον καλλιτέχνημα, ὅπερ καὶ διηνηθισμένον διὰ χρυσοῦ καὶ σκεπασμένον ἀπὸ ἐξαστράπτουσα κεντήματα μόνις ἀφίνει ποῦ καὶ ποῦ ὄρατον τὸ ἐφ' οὗ ἐκεντήθη ὕφασμα. Αἱ ὄψεις τῶν εἰκονιζομένων προσώπων εἶναι κεντημέναι διὰ λεπτοτάτης ἀτμώδους ἢ ἀραχνούφοῦς, ὡς θὰ ἠδύνατό τις νὰ ὀνομάσῃ, μετὰξῆς καὶ μὲ τόσην λεπτότητα, ὥστε νὰ παρέχῃσιν τὴν ἐντύπωσιν ζωγραφικῆς μᾶλλον ἢ κεντήματος.

Τὸ κέντρον τοῦ Ἐπιταφίου κατέχει ὁ Ἱησοῦς, γλυκὺς καὶ πρᾶος. Ἐν τῇ ἐκφράσει τοῦ προσώπου του φαίνεται ὅτι ἐπεξήτησαν αἱ καλλιτέχνιδες νὰ παραστήσῃσιν τὴν θλίψιν μεμιγμένην μὲ τὴν πεποίθησιν τῆς Νίκης. Ὁ ἀκάνθινος στέφανος, χρυσοκέντητος καὶ ἀρκούντως

προέχων, ἀφίνει νὰ πίπτωσιν ἐν φυσικῇ παραστάσει αἱ αἰμόφυρτοι τρίχες πρὸς τὸ θεῖον Μέτωπον. Χεῖρες δὲ καὶ πόδες καὶ τὸ λοιπὸν Σῶμα, περικεκαλυμμένον κατὰ τὸ ἥμισυ, προξενοῦν τὸν θαυμασμὸν καὶ τὴν κατάπληξιν.

Παρὰ τὴν κεφαλὴν τοῦ Ἰησοῦ, ὀρθία καὶ μὲ τὴν ἔκφρασιν τοῦ σκληροῦ πόνου, ἴσταται ἡ Μήτηρ Αὐτοῦ, ἐγγὺς δ' αὐτῆς καὶ πρὸς τ' ἀριστερὰ ἴστανται αἱ Μυροφόροι καὶ παρ' αὐτὰς ὁ Ἰωσήφ ἐπικλι- νῆς καὶ κλαίων, ἐκείθεν δὲ καὶ παρὰ τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ, ὁ Νι- κόδημος.

Ὑπερθεν αὐτῶν, κατηφῆς καὶ σύννους, μὲ τὴν κεφαλὴν ἐρειδο- μένην ἐπὶ τῆς δεξιᾶς παλάμης, ἴσταται ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης ὁ Θεολόγος. Ἡ στάσις τοῦ Ἰωάννου ἐκφράζει κάτι τὸ ἀπείρως πένθι- μον, τὴν σιωπηλὴν ὀδύνην καὶ ἥτις εἰς τὸν προσκνητητὴν προκαλεῖ ἀσυναισθήτως τὸ ρῖγος καὶ τὴν συγκίνησιν.

Τὸ λοιπὸν μέρος τῆς κεντρικῆς ὡς ἀνωτέρω σκηνῆς, ὑπεράνω καὶ διὰ μέσου τῆς ὁποίας ὑψοῦται ὁ Σταυρός, ποικίλεται ἀπὸ θείας πε- ρυφόρους μορφᾶς χρυσοποικίλους, εἰς τὰς γωνίας δ' αὐτῆς ἀπὸ τὰ σύμβολα τῶν Εὐαγγελιστῶν χρυσοκέντητα.

Τὴν σκηνὴν ταύτην παισιοῖ ἐπίσης ἐρυθρὰ πλατεῖα γιρλάντα, ἐφ' ἧς διακλαδίζονται ποικιλοτρόπως ὠραῖα χρυσᾶ κεντήματα, εἰς τὰ κέντρα δὲ τῶν γραμμῶν τῆς φέρει εὐμεγέθη χρυσοκέντητα ἐξογκώ- ματα, ταύτην δὲ περιφράσσει ἑτέρα μικροτέρα, ἐντὸς καὶ γύρωθεν τῆς ὁποίας περιγράφονται μετ' ἀξιοθαυμάστου τάξεως τὰ ἀπολυτίκια.

Τέλος, ὀλόκληρον τὴν σκηνὴν μετὰ τῶν περιζωμάτων αὐτῆς, παι- σιοῦσι γραφικώτατα αἱ χρυσοπάρυφοι μορφαὶ τῶν Προφητῶν, κά- τωθεν τῶν ὁποίων, ἐνὶ ἐκάστῳ ἀναγράφεται τὸ ὄνομα. Τὰ δὲ ἄκρα τοῦ κειμηλίου κατέχουσι τὰ ἐξαπτέρυγα.

Τὸ ὅλον ἔργον εἶναι τόσον καλλιτεχνικῶς ἐξειργασμένον, ἐν τε τῷ συνόλῳ καὶ ταῖς λεπτομερεῖαις αὐτοῦ, ὥστε νὰ θεωρῆται οὐχὶ μόνον ἀπὸ ἀρχαιολογικῆς ἀλλὰ καὶ ἀπὸ καλλιτεχνικῆς ἀπόψεως ὡς ἔργον με- γίστης καὶ ἀνεκτιμήτου ἀξίας.

Ἱστορικὸν τοῦ Ἐπιταφίου καὶ τῆς Εἰκόνης τῆς Παναγίας.

Ἡ ἀρχικὴ ἱστορία τοῦ ἱεροῦ τούτου Ἐπιταφίου, ὡς καὶ τῆς θαυ- ματουργοῦ Εἰκόνης τῆς Παναγίας, διεσώθη διὰ τινος παλαιοῦ χροني- κοῦ γεγραμμένου ἐπὶ μεμβράνης, ὅπερ κατεῖχε κατ' ἀρχὰς ὁ Ἀντώ- νιος Βασιλάκης, εἷς ἐκ τῶν σημαινόντων πρώτων οἰκητόρων τοῦ Αἰτωλικοῦ καὶ ὅπερ περιῆλθεν εἶτα εἰς χεῖρας τῆς ἐν Ἀγγελοκάστρῳ οἰκογενείας Γουλιμῆ.

Τὸ χρονικὸν τοῦτο ὅπερ, ἀπωλεσθὲν κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ

1821, περιφώθη ἤδη ἐν ἀντιγράφῳ, ἀναγράφει τὰ ἑξῆς :

«Ἐν ἔτει 1183 μ. Χ. ἐπὶ Ἀνδρονίκου Αὐτοκράτορος Κωνσταντινουπόλεως, ὁ μικρὸς ἀνεψιὸς αὐτοῦ, ὁ Ἅγγελος Κομνηνός, ἀπέικει τὴν Αὐτοκρατορίαν, καταδιωκόμενος τότε ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ὡς Ἱεροσύλος, διότι ἀφῆρεσε τρία κειμήλια ἱερά, ἦτοι ἓνα Ἐπιτάφιον καὶ δύο Ἀγίας Εἰκόνας, ἀποδρᾶς δὲ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, μετέβη παρὰ τῷ θεῖῳ αὐτοῦ Ἡγεμονεύοντι τότε τοῦ Κάρελι, μέχρι τῆς Παρραμυθιάς, συμπεριλαμβανομένης καὶ ὅλης τῆς Θεσσαλίας.

Ἄλλ' ὁ Αὐτοκράτωρ Ἀνδρόνικος, ἔχων ὑποτελῆ τὸν Ἡγεμόνα τοῦ Κάρελι, ἀπέστειλε γράμματα συνεννοούμενος μετὰ τοῦ Πατριαρχείου ν' ἀποστείλῃ δέσμιον τὸν φυγάδα.

Ὁ Ἡγεμὼν, ἀγαπῶν πολὺ τὸν φυγάδα Ἅγγελον, τὸν συνεβούλευσε νὰ καταφύγῃ εἰς τὸν Ἐπαρχον καὶ Τοπάρχην τοῦ Κάρελι. Ὁ φυγάς συνήνεσεν εἰς τοῦτο καὶ ἐλθὼν κατώκησεν εἰς τὴν θεῖαν αὐτοῦ Ἄνναν, ἣτις εἶχε σύζυγον Ἀλέξανδρον τὸν Λεοντόκαρδον, καταγόμενον ἐκ τοῦ Βοσπόρου, ὄντα καὶ τοῦτον ἔξ Ἡγεμονικῆς οἰκογενείας.

Ἡ μήτηρ τοῦ Λεοντοκάρδου, ἔχουσα ἔχθραν μετὰ τοῦ πατρὸς τοῦ φυγάδος, παρεκάλεσε τὸ Πατριαρχεῖον νὰ ἐπιτημῆσῃ ἐκκλησιαστικῶς τὸν φυγάδα καὶ νὰ τὸν ἀποστείλῃ δέσμιον εἰς τὰ μπουδρούμια τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ φυγάς μαθὼν ταῦτα, κατέφυγεν εἰς τὸν Μητροπολίτην Λιτσᾶς Ἀγράφων καὶ Ἐξαρχον Δημητριάδος, χειροτονηθεὶς ἐκεῖ τὸ πρῶτον Διάκονος, κατόπιν Πρεσβύτερος, ἐπονομασθεὶς Ἰννοκέντιος, λαβὼν παρὰ τοῦ Μητροπολίτου καὶ τὸ ἀξίωμα Πρωτοσύγγελος.

Ἄλλ' οἱ τότε ἀρματωλοὶ, μὴ θέλοντες τὴν κατάραν τοῦ Πατριαρχείου, ἐξεδίωξαν τὸν φυγάδα, ὅστις ἐλθὼν κατώκησεν εἰς τὴν περιοχὴν Θέρμου καὶ ἰδιώτευσεν εἰς τὸ Μοναστήριον τοῦ Ἁγίου Ἡλία¹.

Καταδιωχθεὶς δὲ καὶ τότε ἐκεῖθεν κατέφυγεν εἰς χίλια σίτια² ἔνθα ἔμεινεν ἐκεῖ ἐπὶ δύο Πασχάλια.

Ἄλλ' ὁ τότε Ἀρχιεπίσκοπος Ναυρακτίας τὸν ἐξεδίωξεν ἀφορήσας αὐτὸν διότι δὲν ἐκέκτητο ἀρχιερατικὰ γράμματα περὶ τῆς χειροτονίας του, ἀναχωρήσας δὲ καὶ ἐκεῖθεν κρύφα κατέφυγεν εἰς τὴν ἔξω χώραν³ ὅπου καὶ ἐμόναζεν. Ἐπειδὴ ὁμως οἱ Μακρυνεῖς ἦσαν ἀρματωλοὶ καὶ κλέπται, φοβηθεὶς δὲ τούτους ὁ Ἅγγελος ἀπῆλθε καὶ ἐκεῖθεν καὶ κατέφυγεν εἰς Ἀνατολικὸν⁴ ὅπου τότε δὲν ἦτον οὔτε

¹. Δῆμος Θέρμου τῆς Ἐπαρχίας Τριχωνίας, ἤδη τῆς Μονῆς οὐσῆς διαλελυμένης.

². Ἦτο πόλις ἣς τὰ ἐρείπια σώζονται, ἐκτισμένη ἐπὶ τῆς παλαιᾶς Ἀλεκίρνης καὶ τοῦ ὄρους Ἀρακύνθου μετὰ τὴν Πλευρωῖος καὶ Καλυδῶνος.

³. Ἀρχαία πόλις Αἰτωλικὸν παρὰ τὴν θάλασσαν καὶ τὰς ἐκβολὰς τῆς πηγῆς Κεφαλοβρύσου, ἡμίωρον ἀπέχουσα τοῦ Αἰτωλικοῦ, ἔνθα καὶ σήμερον σώζονται τὰ ἐρείπια αὐτῆς.

⁴. Αἰτωλικόν.

πόλις, οὔτε χωρίον, παρὰ ἀφανῆς καὶ μικρὰ νῆσος¹, ἦν κατόπιν οἱ ἄλιεῖς καὶ λοιποὶ θαλασσινοὶ μετέβαλον εἰς πόλιν, προσκομίζοντες ἐπ' αὐτῆς διὰ πλοιαρίων σαβούραν.

Ἀποθανόντος τοῦ Ἀνδρονίκου, οἱ φίλοι τοῦ φυγάδος Ἀγγέλου διὰ παρακλητικῶν γραμμάτων, ἐκάλεσαν αὐτὸν δι' Αὐτοκράτορα Κων)πόλεως. Ὁ Ἄγγελος εὐρὼν περιποίησιν μεγάλην παρὰ τῶν προυχόντων τῆς ἔξω χώρας ἐδωρήσαντο τὸν θεῖον Ἐπιτάφιον νὰ μὲν πάντοτε εἰς Ἀνατολικὸν καὶ αἱ δύο Ἀγία εἰκόνες², ἔδωκε δὲ καὶ χρυσόβουλον νὰ λαμβάνῃ ἡ Ἐκκλησία εἰς ἣν θὰ εὐρίσκετο ὁ θεῖος Ἐπιτάφιος 100 φλωρία βασιλικά κατ' ἔτος πρὸς δαπάνην ἀγορᾶς κηροῦ, ἐλαίου καὶ ἐπίδομα τῶν Ἱερέων τῆς Ἐκκλησίας καὶ νὰ ὀνομασθῇ ἡ Ἐκκλησία αὕτη «Κοίμησις τῆς Θεοτόκου».

Ἄλλ' ὁ μέγας Σχολάρχης Ἰωαννίνων καὶ ἑξαρχος Παραμυθιάς ἀφήρесе τὸν τε ἐπιτάφιον καὶ τὰς δύο εἰκόνας. Κυριευθείσης δὲ τῆς Κων)πόλεως ὑπὸ Μωάμεθ τοῦ Β' καὶ ἀφοῦ ἐκτίσθη τὸ Ἀνατολικόν, ὁ μέγας Λογοθέτης καὶ ὁ Ἄρχων Ποστέλνικος Καλλιάδης κατέφυγον εἰς τὸν τότε Πατριάρχην Κων)πόλεως, τῇ παρακλήσει τῶν προυχόντων τοῦ Ἀνατολικοῦ καὶ ἀφοῦ παρουσίασαν τὸ χρυσόβουλον, ἐζήτησαν νὰ ἐπιτιμῆσιν τὸν Μητροπολίτην Ἰωαννίνων καὶ ἑξαρχον Παραμυθιάς διὰ τὴν ἀρπαγὴν τῶν Κειμηλίων, ὅστις διὰ νὰ μὴ κηρυχθῇ ἐκπτωτος τῆς ἀρχιερωσύνης ἀνταπέδωκε τὰ Κειμήλια εἰς τὸν Μητροπολίτην Λιτσᾶς Ἀγράφων, ὅστις καὶ τὰ ἀπέδωκεν εἰς τὸ Ἀνατολικὸν καὶ ἔκτοτε ἔμειναν ταῦτα κτῆμα τοῦ Ἀνατολικοῦ».

Ὁ Ἐπιτάφιος κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν.

Κατὰ τὴν ἐκρηξιν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, εὐρίσκομεν τὸν Ἐπιτάφιον εἰς τὸν αὐτὸν ἐν Αἰτωλικῷ Ναὸν τῆς «Παναγίας», προσκυνούμενον μετ' εὐλαβείας καὶ χρησιμεύοντα ὡς ὄρκιστήριον τῶν πολεμιστῶν.

Ὅτε ὁμως ἡ σπάθη τοῦ Κιουταχῆ καὶ Ἰμβραήμ, ὑπέτασσε τὸ Αἰτωλικὸν τὸ 1826, ὑπασπιστῆς τις τοῦ Κιουταχῆ καὶ συγγενῆς τοῦ Μπεκῆ ἀγᾶ, ἤρπασε τὸν ἱερὸν Ἐπιτάφιον καὶ τὸν ἐχρησιμοποίησεν ὡς ἐπίσαγμα τοῦ ἵππου του. Ἡ παράδοσις ἀναφέρει ὅτι ὁ τουρκαλβανὸς οὗτος ἀξίωματικὸς εὐθύς ὡς ἀνήλθεν ἐπὶ τοῦ ἵππου ἐτινάχθη καὶ πεσὼν ἐφονεύθη. Ἐκτοτε τὰ ἕληνη τοῦ Ἐπιταφίου ἀπώλεσθησαν.

Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν ὁμως τοῦ Ἐθνους, οἱ πρόκριτοι τοῦ

¹. Ἐνθα νῦν εἶναι ἐκτισμένος ὁ Ναὸς τῆς Παναγίας.

². Ἡ τῆς «Παναγίας» ἡ μίσι, τῆς ἐτέρας μὴ ἐξακριβωθείσης. Ἴσως νὰ εἶναι ἡ παριστώσα τὴν «Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου» εἰκόν, εὐρισκομένη ἐν τῷ αὐτῷ ναῷ, ἴσως πάλιν νὰ πρόκειται περὶ παλαιωτάτης εἰκόνας τῶν «Ταξιαρχῶν» σωζομένης εἰς τὸ σκευοφυλάκιον τοῦ ἐν Αἰτωλικῷ ἐπίσης ὁμωνύμου Ναοῦ.

Αιτωλικού ἔρευνῶντες ἐπιμόνως κατώρθωσαν νὰ τὸν ἀνακαλύψωσιν ἐν Πρεβέζῃ καὶ εἰς χεῖρας τούρκου τινὸς ἐκ τῶν ἐμπίστων τοῦ Μπεκήρ.

Ἐπηκολούθησεν ἔξαγορά, μεσολαβοῦντος τοῦ ἐν Πρεβέζῃ διαμένοντος τότε προκρίτου τῆς Ἀκαρνανίας Καρούσου, καὶ τοῦ διερχομένου ἐκεῖθεν, μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας του, ἱατροῦ Κωνσταντίνου Κωστάκη, καταβληθέντων τῶν λύτρων ἐκ τῆς ἐκποιήσεως τῶν ἀναθημάτων τῆς εἰκόνος τῆς Παναγίας καὶ ἐκ συνεισφορᾶς τῶν ἐν Πρεβέζῃ Χριστιανῶν.

Οὕτω ὁ ἱερός Ἐπιτάφιος παρεδόθη καὶ ἄλλιν εἰς τὸν ἐν Αἰτωλικῷ Ναὸν τῆς «Παναγίας» ὅπου καὶ παραμένει ἔκτοτε.

Τὸ ἀνωτέρω ἱστορικὸν εἶναι ἀπολύτως ἐξηκριβωμένον, ἐπεβεβαιώθη δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ Μπεπεσιμ ἐφένδη, ἀποθανόντος ἐν Ἄρτῃ τῷ 1872, ὡς καὶ ὑπὸ Αἰτωλικιωτῶν ζώντων κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην.

Τὸ προσκύνημα.

Κατ' ἔτος καὶ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς, χιλιάδες προσκυνητῶν ἐξ ὅλης τῆς Ἑλλάδος ἐπισκέπτονται τὸν ἱερὸν Ἐπιτάφιον. Κατὰ καιροὺς δὲ πλείστοι ἐκ τῶν διαπρεπεστέρων ἀνδρῶν τῆς Ἑλλάδος κατήλθον εἰς Αἰτωλικόν, ὅπως προσκυνήσουν, συγχρόνως δὲ ἀποθαυμάσουν, τὸ ἱερὸν τοῦτο κειμήλιον.

Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἐπίσκεψις τοῦ Λόρδου Βύρωνος, ὅστις ἔλθων ἐπίτηδες ἐκ Μεσολογγίου εἰς Αἰτωλικόν μετὰ τῶν Μαυροκορδάτου, Νέγηρ καὶ Κωνσταντίνου Καραπάνου, ἔστη ἔκπληκτος καὶ ἀσκεπὴς πρὸ τοῦ Ἐπιταφίου ἐπὶ ἐν τέταρτον τῆς ὥρας, ἔξετάζων τὸ θεῖον ἀριστούργημα, ἀπερχόμενος δὲ ἐξεφράζετο μετὰ θαυμασμοῦ διὰ τὴν σπανίαν αὐτοῦ τέχνην.

Ἡ θαυματουργὸς εἰκὼν τῆς Παναγίας.

Ἡ πάνσεπτος εἰκὼν τῆς «Παναγίας» ἀποτελεῖ τὸ ἕτερον τῶν κειμηλίων, ἅτινα ὁ Ἄγγελος Κομνηνὸς μεταφέρει ἐκ τοῦ Βυζαντίου ἐδώρησεν εἰς τὴν πόλιν τοῦ Αἰτωλικοῦ. Λέγεται δὲ ὅτι εἶναι ἔργον τοῦ Ἀποστόλου Λουκᾶ, πλείστοι δὲ ἐκ τῶν βυζαντινολόγων συνετάχθησαν μὲ τὴν ἄποψιν αὐτήν.

Ἡ ἱερὰ αὕτη εἰκὼν, ἔχει ἐπενδυθῆ διὰ χρυσοῦ ὑπὸ εὐλαβῶν χριστιανῶν, ἀπειράριθμα δὲ εἶναι τὰ ἀναθήματα, ἅτινα ἡ θρησκευτικὴ ἀφοσίωσις καὶ ἡ ἐπὶ τὴν θαυματουργὸν Αὐτῆς δύναμιν πίστις τῶν ἱκετῶν τῆς Προστασίας Αὐτῆς, ἀφιερώνουσι καθ' ἑκάστην.

ΔΗΜΟΣ Ι. Π. ΜΕΣΣΟΛΟΓΓΙΟΥ

— Β Α Λ Β Ε Ι Ξ —

ΑΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

